EMLÉKIRATOK.

IRTA

FRANKENBURG ADOLF.

AZ „ŐSZINTE VALLOMÁSOK“ FOLYTATÁSA.

HARMADIK KÖTET.

PEST:

EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

1868.

I

Újult erővel és kedvvel kezdtem — post tot discrimina rerum — a rendes lappá változott ‚Életképek' szerkesztéséhez. Külső alakját meghagyván fő gondomat oda irányoztam, hogy valódi iróink jelesbjeit lapom számára kizárólag megnyerjem. Az a parányi erő, melyet szépirodalmunk addig fölmutathatott, három divatlapra oszolva, csekélynek tetszett arra, hogy olvasó közönségünk sokkal finomult, szinte követelő izlésének tökéletesen megfeleljen, s azért szüntelen szemeim előtt lebegett egy ‚irói szövetség' létrehozása, mely nálunk nagyon is érezhető hiány volt, miután többfelé szakadozva inkább ellenségekül, mint barátokul állottunk egymással szemközt.

A föladat nehezebb volt, mint gondoltam. Természete az már a magyarnak, hogy pártokra

oszolva önmagát emészti; s azért — bár a központositás nagy eszméjét erélyesen megkezdtem lapom körül — csakhamar kénytelen voltam azzal ismét fölhagyni, sajnosan tapasztalván, hogy azt még részben sem sikerülend keresztülvinnem.

Egy évnél többnek kellett elmulnia, míg egy, az akkori szépirodalmi világban némi sensatiót okozott körülmény a már fölhagyott tervnek létesíthetését közelebb kilátásba helyzé, mint reménleni mertem.

A dolog igy történt:

Fiatalabb iróink jobbjai: Bérczy, Degré, Jókay, Kaján Ábel, Kerényi, Lisznyay, Obernyik, Pálffy, Petőfi és Tompa (kiknek egy része mind a három divatlapnak, a nagyobbik pedig csak a ‚Pesti divatlap' s az ‚Életképek' munkatársa volt) aláirás mellett elhatározták, hogy munkálkodásukat ezentúl a szépirodalmi lapoktól megvonják s erejüket nagyobb dolgozatokra, s különösen egy általuk majdan közös erővel megindítandó irodalmi vállalat kiállitására for-

dítandják. — Collegáim ez úgyszólván égből potytyant irói öszszeesküvést eleinte nevetséges oldalról akarták az olvasó közönség előtt föltüntetni, s ez által egyszersmind boszuságukat, melyet e váratlan tény fölött éreztek, ügyesen elrejthetni vélték; én azonban komolyabb szempontból tekintém a dolgot, s ily ifju erők elvonulását a szépirodalom teréről lapom és olvasóim érdekében is érzékeny veszteségnek tartván, egypár hónap mulva — mialatt a szenvedélyeket kissé kitombolni hagytam — a következő levelet intéztem az úgynevezett ‚tizek tanácsá'-hoz:

‚Tisztelt barátim! Néhány hó előtt önök egy nyilatkozatot bocsátottak közre, melyben határozott szándékukat jelentették ki, a journalirodalomról egy időre lelépni. Erre két czél vezérelhette önöket: egyik, hogy tehetségeiket ezentúl önálló művek alkotására forditva, magukat a napi érdekü tárgyak kezelésével el ne forgácsolják; a másik egy füzetenkint megjelenendő ‚almanach' egyesült erőveli kiadása

leendene. — Balitéletesek ugyan egy harmadik okot is emlegetnek: melynek személyes tekinteteken kellene alapulni, mit én azonban motiválni nem tudok, hinni pedig nem akarok. — Az elsőbbi czél, mint ezt azóta többen önök közül tettleg bizonyíták, részint közönség elibe léptetett, részint tudtomra munkálatban levő önálló műveikkel erélyesen meg lön közelítve — s az irodalmi fejlődést figyelemmel kisérőnek lehetetlen az ebbeli haladáson szívből nem örülnie; az utóbbi vállalat azonban, hihetőleg előttem is ismert okokból, kevesbé látszik a kivánt czélnak megfelelni. Az almanach-literatura sokkal kisszerűbb, sokkal szűkebb körre szoritott, mint hogy jól ismert nevekkel biró tehetségek magukat ennek korlátai közé temessék. — S mi következett belőle? Hallgatás, pangás az irók részéről; elégületlenség, hidegülés a közönségéről. Mert míg önök visszavonultak a lapirodalom teréről, addig az elébb szellemi kisebbségben tartott irodalmi töredék kapott túlnyomósságra azon; ismeretlen közép-

szerüségek küzdték föl magokat nyilvános kárával a szépirodalomnak úgy mint a közönségnek. Pedig nincs tér és mód, melyen bármely korszerü eszme, erkölcsi vagy honfiúi, erősebben birna hatni közönségünkre, mint a szépirodalom tere. — Veteran iróink nagyobb része — hála nekik és elismerés az eddigi küzdelmekért — most már örömestebb élvezi nyugalmát, vagy az élet nehezebb fáradalmaival harczol; önök azok, kiknek most, ha valaha, kell egyesült erővel föllépniök a sikra, hogy azon — ismerve az irányt, mit honfinak és becsületes embernek követni kell — az igazság és honérzet diadalát kivívni segítsék. — Ezért főlhivom önöket — minden önzés és ámitás nélkül — nemcsak a magam, hanem inkább a közügy érdekében, hogy félretéve minden mellékérdeket, s netalán — mit valószinünek nem látok — neheztelést: bontsák föl úgyis csak ideiglenesen kötött társadalmi szerződésüket, s kezdjék meg újra a hatást, mire erkölcsi és honfiúi tekintetben önlelkük sugallatától fölhivatva vannak, emelve

sajnosan nélkülözött munkálataikkal a divatlapok közül bármelyiket, melynek iránya önmeggyőződésükkel öszszehangzik. — Adjon az ég önöknek áldást és egyetértést, szavaimnak pedig kivánt sikert. Maradtam stb.'

A válasz, melyet ez őszinte és barátságos fölszólitásomra nyertem, így hangzott:

‚Tisztelt szerkesztő úr! Önnek folyó (1846-dik) évi november 7-dikén hozzánk intézett, s reánk nézve több tekintetben hizelgő fölszólitása által nem csekély mértékben érezzük magunkat megtisztelve. — Egymásközti kölcsönös szerződésünk mult julius 1-jétől egy évre köttetett, s igy önnek baráti fölszólitása nélkül, legalább nemleges tekintetben, jövő 1847-dik julius 1-ig tartott volna. Tettleges része alakulásunk czéljának nem nyilvánítható akadályok miatt teljesülésbe nem mehetvén, ön felhivásának vétele után, de leginkább az ön által előadott motivumoknál s a divatlapok nagyobb része által szorosabban kifejtett irány- és programmnál fogva, társulatunk a jelen-

voltak s a beküldött nyilatkozatok közmegegyeztével fölbontottnak nyilvánítatott, s az adott szó kölcsönösen viszszaadatott. — Ha a magyar irodalmi körülmények az eddigieknél netalán jobbra változnának, most szándéklott, de foganatba nem hozathatott czélunk bizonyosan újra egyesitend bennünket. Most azonban szivesen engedünk ön fölszólitásának, és — közremunkálásunkat előlegesen is igérve — a mi által a szépirodalom emelésére s ennek folytán a közügy előmozdítására nézve csekély tehetségeink befolyással lehetnek, mindazzal az olvasó közönség elibe föllépni, különösen a dolgok jelen állapotában, legszentebb kötelességünknek ismerjük. — Kelt a társulat 1846-dik november 16-diki gyűléséből. Kaján Ábel, m. k. társulati jegyző.'

Szükségtelen említenem, hogy ily elismert ifju erők közremunkálása által lapom újabb, pezsgőbb életet nyert, s kedvezőbb reményekre jogositott további fönállása iránt. — A sort Jókay kezdé meg mindjárt a jövő lapban ‚Son-

kolyi Gergely' czímü húmordús beszélykéjével; követték őt egymásután Degré, Lisznyay, Petőfi (‚Az őrült' czímű gyönyörü költeménynyel), Pálffy, s a többiek. Magától értetik, hogy e fiatal barátim az űrt, mely itt ott dolgozótársaim sorában támadt, tökéletesen kitöltötték. Ennek az űrnek is meg volt a maga furcsa históriája. Oly körülmények okozták azt, miknek mellőzése, igazságszeretetemen kivül, még szerkesztői függetlenségembe is került volna; pedig sem én, sem lapom nem tartozott az irodalomban egy idő óta keletkezett azon clubbhoz vagy coteriához, melynek pártfogó szárnyai alatt tollasodni kezdenek a verébfiak, s nő fel az istenadta nagylevelü úti lapu: hanem részrehajlatlanul s semmiféle tekintélynek nem hódolva hagytam birálni úgy a lapom munkatérén kivül eső irók, mint tulajdon dolgozótársaim önállő műveit, a legszigorúbban pedig önnön elmeszüleményeimet, ha irántuk némi figyelmet ébresztenem sikerült. Igaz, hogy néha kárát vallottam annak, ha valami ugorkafára

kapott irói usurpátornak pukkerliket nem csináltam, s független véleményemet munkatársaim irányában szigorúan föntartám; de a tekintet önérdekemre sohasem indíthatott arra, hogy e vagy ama fényes silányságnak szószóllója lettem, vagy magamat szerencsésnek éreztem volna, ha valamely úgynevezett tekintélynek pálmaszövetü reggeli zubbonyának rojtjait megérinthetem.

A legelső s egyszersmind legérzékenyebb veszteséget szenvedte lapom Jósika Miklós kiléptével dolgozótársaim sorából. — ‚Isten újja‘ czímü regénye, melyet lapom számára irt, tele volt érdekfeszítő jelenetekkel s kedves olvasmányt nyújtott előfizetőimnek. Közlése még javában folyt, midőn e jeles irónk ‚Két Barcsay‘ czímü drámája a nemzeti színházban (1844-dik augustus 27-dikén) előadásra került. E darab szerzőnek második színi kisérlete volt, melylyel azonban szintoly kevés sikert aratott, mint ‚Adorjánok és Jenők‘ czímü, néhány hó

előtt ugyanott színre jött szomorujátékával. — Színi birálóm (Vas Andor), lapom vezérelvére támaszkodván, egyenesen kimondá, hogy az emlitett színmü egészen el van hibázva, s hogy a jeles szerző iránti tiszteletből annak további adatását kivánatosnak nem tartja. Jósika megköszönte levélben a barátságos figyelmeztetést; de darabját nem vonta viszsza, sőt megengedte, hogy rokona, Horváth Lázár, azt pompás kiadásban világ elé bocsássa. Reám nézve a ‚barátságos figyelmeztetés'-nek az az eredménye lett, hogy Jósika, föltünő sietséggel fejezvén be regényét, az ‚Életképek'-nek, melyre nézve néhány hó előtt Déésről irt levelében azt igérte, hogy ‚az előtte oly nagy becsben álló szerkesztő vezérlete alatt keletkezett szép vállalatot ereje szerint elő fogja segíteni, s hogy e részben kivételt tesz, mivel több fölszólitásra tagadó választ adott, örökre megszünt dolgozótársa lenni, s áttért a ‚Honderü'-höz, melynek szerkesztője jobban értett az irodalmi bókocskákhoz, s nem követett el oly tapintatlanságot,

hogy dolgozótársai ellen a nem magasztaló birálatokat is fölvegye.

A sértett irói hiuságnak ezen esetén kivül még több igen érdekes adattal tudnék szolgálni annak bebizonyítására, mily kedves dolgot mível egy lapszerkesztő, ha ügytársairól s ezek munkálatairól egyebet is mond, mint merő dicséreteket. De minek példákkal illustrálni, mi az irodalmi s művészi viszonyokba csak félig beavatottak előtt sem ismeretlen, s mit — tekintve még életben levő jeles irótársaimat — közzétenni illem és gyöngédség tiltanak? Aztán meg legtöbb esetben az illetőket nem is anynyira a birálatok szigora, mint a modor bántotta, mely azokon elömlött s mely szeliden győző okokkal való útbaigazítás helyett gúnyoros megtámadássá fajult, mely elkedvetlenítőleg hatott, az érdeklettet makacscsá tette, magára az irodalomra pedig semmi hasznot sem árasztott.

E hibában sínlettek részben az ‚Életképek' birálatai is; utóbb azonban fölhagytam ezen

modorral, s a félhavonkint lapomhoz mellékelt ‚Irodalmi őr‘ keletkeztével komolyabb hang kezdett itészetünkben uralkodni, mely, mint megelégedéssel tapasztalám, szavainknak mind nagyobb súlyt és tekintélyt kölcsönzött. — —

Viszszatérve a sértett irói hiuságot illustráló adatokra, úgy hiszem, hogy az élők iránti kiméletet nem szükség a holtakra is kiterjeszteni, főkép ha ezek jóhírneve meg nem támadtatik, hanem csak egy mindnyájunkkal közös gyöngeség forog szóban, melynek fölemlitése — curiositási becsén kivül — az olvasót még azon helyzetbe is juttatja, hogy egyik vagy másik jelesebb irónkat — házi zubbonyában szemlélheti.

Ezeket előrebocsátván a következő két levelet azon megjegyzéssel közlöm kéziratgyűjteményemből, miszerint iróik, bár sértve érezték magokat állitólagos kiméletlenségem által, nem szűntek meg továbbra is lapomnak hű munkatársai maradni.

Az első levelet — Döbrentei Gábor irta.

Alkalmat rá Vachot Sándornak azon maliciosus ötlete adott, hogy az öreg úrnak, ki ugyanakkor Berzsenyi Dániel öszszes műveit saját jegyzetei kiséretében kiadta, a költő verseire s egyéniségére vonatkozó néhány érdekes, de ‚nem eléggé tiszta nyelven irt' közleményeit kisimítva bocsátotta közre az ‚Életképek'-ben, melynek olvasói — mint Sándor barátom megjegyzé — nem birnak anynyi türelemmel, hogy a ‚sok rejtett szónak látszó kitételek értelmét kipuhatolják'. — Döbrenteit ez anynyira kihozta sodrából, hogy eleinte Császár Ferencz által izentette mély neheztelését, s később arczképének általam szándékolt kiadása ellen ünnepélyesen tiltakozott. Midőn ez utóbbira nézve betegágyból irt levelemben kinyilatkoztatám, hogy tiltakozását csak oly föltétel alatt volnék hajlandó elfogadni, ha a megegyezésével Barabás által készített arczképre költött ötvenhat forintot megtéríti, vagy annak műárusi úton eladatását megengedi: a következő választ adta — szóról szóra:

‚Tisztelt szerkesztő úr!

Hoszszabban akarék felelni, de mindig jöve holmi közbe, mivel épen adószámolataim folynak. Röviden adom hát hamarjában pontjaimat a betegnek, mit sajnálok, de minthogy intézkedés végett a választ kegyed várni fogja.

1. Az 56 forintot én megtériteni nem fogom, jog sincs követeléséhez, mert a leképezés nem az én megbizásomból történt.

2. Eladatását sem engedhetem meg; arról sem vala szó. Hanem

3. Kegyed levele biztositásomul szolgálhatván azon megtámadtathatásom ellen, hogy ‚én akármit engedek magammal tétetni, csak drágalátos pofókságomat közönség eleibe adatva lássam‘, tegye hát, ha akarja, az ‚Életképek‘ következő füzetéhez, ámbár kivallom, abban én örömömet nem találom. Olyanná lett előttem ez esemény, mint a hamuvá sikárult szilva. S ha csak távol gyaníthattam volna a kiméletlenséget, midőn kegyed igen buzgón (?) kért, hogy megengedjem, mert ezért meg ezért

tartja méltónak, akkori feleletem helyett: ‚ilyenben én se nem vonakodom, se nem tolakodom‘, a figyelmet igen szépen megköszöntem volna.

4. A képközlés is azonban már minden érdememlegetés nélkül történjék. Császár Ferencz barátomtól viszszavettem már az általa kivánt adatokat, ki igen helyeselte érzésem nyilatkoztatását.

5. Méltó jogom lehetett azonban megkivánnom kegyedtől azon szivességet, hogy velem előbb irásban ne sajnálja közleni azt, a mivel talán kisérteni akarná, azért hogy egyszer már hirdetve volt, s a 19-dik utolsó számban pedig említve nincs.

6. Azt is meg fogja kegyed engedni, hogy az ‚Életképek‘-ben Vachotnak, mihelyt időm leszen, feleljek, miként Gorove válaszát is fölvevé *).

---

*) Azon válasz ez, melyben Gorove — ‚Nyugot‘ czímű munkája élestollu birálójának azon állitását, mintha Kossuth a ‚Pesti hirlap‘-ban úgy nyilatkozott volna egykor

7. Véleményemet kell még mondanom a kegyedéről, melyet Császárnak említe, miért nem venné föl képemet azon okból, mert találva nincs és a munka rosz. Ebbe én itt nem ereszkedem. Barabás a mult nyáron fizetés mellett szívesen s barátsággal is tanitotta öcsémet, nem illenék tehát őt ócsárolnom. A kinek én csak legkisebb hálával is tartozom, azt megbántani óvakodom. Czuczor képe Clarottól a szája körül épen semmit sem ér.

Kegyed egészsége helyreállitását kivánja Buda, nov. 7-dikén 1844.

Döbrentei Gábor, m. k.

Sietésemben feledém azon kérésemet, hogy, ha csakugyan föl tetszik venni a képet, óhajtanám látni előbb több példányait: ki

---

róla: ‚ez az ember (Gorove) nincs magával tisztában az iránt a mit akar' — alaptalannak mondja, s hivatkozván ugyanazon lapnak egyik számára, melyben Kossuth dicséröleg emlékezik meg róla, czáfolatát azzal fejezi be: miszerint ő (Gorove) ‚e kedvező véleménynek kitelhetőleg megfelelni amúgyis polgári élete föladatának tartja'. (Lásd ‚Életképek' 1844-dik october 30-diki számát.)

van-e belőle vagy róla véve a ‚stb.‘ helyett a ‚seb‘; mert ámbár helyén talált állani, de nem oda való.‘ —

A dolognak vége az lett, hogy ‚nagyságos Döbrentei Gábor, budakerületi országos főbiztos s királyi tanácsos úr‘-nak stb. arczképe ugyanazon évi deczember 25-dikén, a nagyérdemü férfiunak Császár Ferencz által a viszszavett, de ismét átengedett adatok nyomán készitett életirásával lapomhoz mellékelve megjelent, s e szerint a béke közöttünk ismét helyreállott. — Vachot Sándornak azonban a válaszszal adós maradt ő nagysága: hihetőleg tartott a — simítástól. — —

A másik levélnek irója, Lisznyay Kálmán volt, kire egy akkori irói tekintély engem e sorokkal figyelmeztetett: ‚Olvastad-e Lisznyay ‚Alvajáró‘-ját? Természetes, hogy olvastad; mi szép gondolat? Édesítsd magadhoz e kis fiút, kiben isteni ér van, de a ki tanulni nem akar. Légy barátja, tanácsadója‘. — Az ‚Életképek‘ még azon évben (1845-ben) munkatársai közé

számitá e — fájdalom — korán elhúnyt barátomat. Igaz, hogy sokszor meggyűlt vele bajom, ha egyik vagy másik versét, melyet én gyöngébbnek tartottam mint ő, el nem fogadtam, vagy csak újabb átdolgozás után mondám fölvehetőnek. Igy történt ez egyszer egy ‚tavaszi' költeményével is, melyet sehogysem birtam oly epochális jelentőségü tüneménynek tartani, hogy közlésével úgy nyakra főre sietnem kellett volna, mint szerző kivánta. Azt reméltem, hogy a várakozást meg fogja únni, s nem sürgeti tovább annak közlését. Csalódtam. Kálmus barátom nem tágított; én meg vonakodtam a ‚kis fiú'-nak máris szépen induló jó hirét e túlságos czifraságokkal elhalmozott semmiség nyilvánitásával koczkáztatni, s ellenemek, kik — mint e viperafaj általában minden valódi tehetségnek — úgy barátomnak is már pályája kezdetén sarkába nőttek, érzékenységénél fogva őt kétszeresen sújtó gúnyra okot szolgáltatni. Levele (kelt helyben 1846-diki april 20-dikán) megmondja a többit:

‚T. szerkesztő úr! Itt küldöm ismét költeményemet; ámbár, megvallom, furcsa válasza miatt félig meddig megsértve érezhetem magamat. Ön szerkesztői értesitésében kihirdeti, hogy majd a tavaszra adni fogja versemet, mely épen a tavasz nyilásakor à propos. Én betegen feküdvén, valaki által alázatosan figyelmeztettem, s kértem versemet kiadni vagy viszszaküldeni; — s ön viszszaüzent, hogy elvesztette s küldjem meg újólag. Én megküldtem Bérczi Károlytól, s ön újra ki nem adta. S ekkor az a kifogása volt, hogy hisz' Bérczinek ezen kitétel: ‚a lég porczellán tornyában' — nem tetszik; tehát egy szó, mi azt viszszaveté; mert különben Bérczinek a vers végtelen tetszik. Ezt előttem többek előtt nyilvánitotta, hogy e dal, mint melyik a tavaszt personificálja, ily új alakban nagyon jó. — Hiszen ez a költő sajátságának megrohanása. Mert különben a kitétel tökéletesen megáll. Én a lég magasságát, mely épen oly fehérkékes halványpiros

színezettel játszik, mint a finom porczellán, költőileg bátran nevezhetem úgy. S a ki ezt jó képnek nem látja, tán azért ‚mert merész' s mert még senkitől sem mondatott el, mondhatom, az e dologban vastag prózai tapintatot s nézetet árul el szerintem. — Tehát minden speciesek öszszesége valóságos bolonddá tétel. Már pedig engedje ön, de hogy orromnál fogva hurczoljon, azt öntől soha meg nem érdemeltem, sem azt, hogy velem szeszélye játékát éreztesse. Tudja meg, hogy nekem társalgási érintkezéseim vannak szerte a világban, s lehet, s tán van is oly körülmény, hogy több hölgyeket fölbizgattam e költeményem kijövetele iránti várakozással, s ön tette következtében mind magamat, mind őket compromittáltam. Azért is várok anynyi méltányosságot, hogy félig meddig apprehensiv szellemű levelem igazságát elismerve, versemet a jövő számban közlendi.

Alázatos szolgája

Lisznyay Kálmán, m. k.

U. i. Engedelmet a rút levélért, de beteg ágyban irtam. Lakásom Palatinus-vendéglő 32.'

Jól tettem-é, hogy Kálmus öcsémet szigoru ellenőrizet alatt tartottam? Egyébiránt vele is oly békésen végeztem, mint Döbrenteivel.

Újabb munkatársakul e második félévben a lelkes Karacs Terézt, Katona Antalt és Bánffay (Baumholczer) Simont nyertem. — Ez utóbbi Pompéry ajánlatával kopogtatott be hozzám egypár igen gyöngéd conceptióju költői beszélykével; később igen nagy érdekkel olvasott élénk szinézetü leveleket irt Bécsből, hol azon időben Németh Lajos udvari ágens irodájában dolgozott, melyeket lapomban ‚Külföldi levelezések' czím alatt közöltem — természetesen censurai engedelem mellett. Ezt csak azért említem meg, mert pár évvel később amaz átkos emlékü Bach-Haynau-korban — a ‚Hölgyfutár' szerkesztőjét, Nagy Ignácz barátomat, egyik novellámért, melyben egy Bécsbe,

a phaeákok ezen mézestejes városába vetődött magyar fiúval azt mondattam, hogy ,oly jól érzi magát e Bábelben, mint a magyar ember magát külföldön érezni szokja', nyolcz napra ,bekárolykaszárnyázták'. — Hja, keserü dolog volt akkor, felelős szerkesztőnek lenni — s mégsem cseréltük volna föl az előbbi censurai önkénynyel, mely majd vadabb majd enyhébb volt, a mint a nagyságos gyomor nehezebben vagy könyebben emésztett, s melynek otromba dühöngései ellen sem jég-, sem tűzkármentesitő intézetek nem léteztek.

Különben már azon időtájban megpendítettem a szerkesztői felelősséget. Azon alkalommal történt ez, midőn ugyancsak Nagy Ignácz, a ,Jelenkor' akkori ,hirharangozó'-ja, fölszólalt némely uraknak azon suhanczszokása ellen, hogy a hirlapszerkesztőket, kik által magukat megsértve lenni érzék, saját lakukban megtámadták s felelősségre vonták. Nekem csak a modor ellen volt kifogásom, mely néha túlcsapott az illedelem határain; de a szerkesz-

tői felelősséget — daczára az előleges vizsgálatnak — szükségesnek véltem, mert minden becsületes emberről, ki másnak jogaiban az övéit is tiszteli, méltán föltehetni, hogy állításainak mindenkor ura tud és fog lenni. Hitvány gyávaságnak tartottam valakinek becsületét vagy jóhírnevét egy tollrántással semmivé tenni, s aztán férfias elégtétel helyett a censura háta mögé bújni, vagy — a törvényes útra hivatkozni, melynek eredménye, akkori tökéletlen sajtóviszonyainknál fogva, igen bizonytalan volt. — ‚Felelősség minden sorért, minden betüért!‘ irtam akkor lapomban: ‚ezzel tartozunk a legutolsó napszámosnak úgy, mint a legelőkelőbb úrnak, mert annak szintoly drága lehet becsülete, mint ennek; s erre kell szorítani mindazokat, kik a nyilvánosság terén föllépnek s bátor lélekkel szállnak hadba a fonákságok s viszszaélések tábora ellen: de elég méltánylattal is birnak, a jó tettek apostolai-, a jelesek magasztalóivá lenni. Csak igy emelkedhetik a journalistica a nyilványos véle-

ményben tiszteltebb, tekintélyesebb állásra, mely nélkül sikeresen hatni nem lehet!' — Szép szó — mondaná Hamlet; csakhogy az akkori pesti journalisták, kivált a teutoburgiak közt nem kis számmal találkoztak oly egyének, kik régen számot vetvén becsületességükkel tartózkodás nélkül firkálták hitelvesztett nevüket a legalávalóbb rágalmak alá, s a felelősséget azzal rázták le nyakukról, vagy inkább hátukról, hogy megkushadva türték még az — elbotoztatást is, mint az uszkár a leöblitést. — Törődtek is ezek a felelősséggel, midőn a sárban fetrengve minden nemest és dicsőt magukhoz lerántván, a gyávaság köpenye alól fügét hánytak a férfias elégtételt követelőknek. Örülhettél, ha ‚csaló'-nak vagy ‚tolvaj'-nak nem szidtak, s a bebizonyitás helyett az ‚imprimatur'-ra nem utaltak.

E félévben kezdte meg lapomban Gaal József, ‚Szalkay' álnév alatt, különféle apró és nagyobb czikkekben a táborozást a ‚Honderü' által akkoriban föltalált ‚arszlánok' serege, azon

jámbor állatok ellen, melyek szeretnének rettentőknek látszani, de még csak maguk sem ijednek meg maguktól; — aztán azon ‚búháritó bajuszu tensurak' ellen, kik ázsiai ősi nyugalommal a haza egére torlódó föllegek létét csak akkor kezdik gyanítani, mikor a menkő lecsapott, s ekkor is — meggyőződvén, hogy a segedelem már késő — újolag régi tespedésükbe dőlnek. Ez utóbbiakat különösen czélba vettük s a ‚Darázsok'-ban (melyeket én és barátom fölváltva irtunk) ugyancsak derekasan csipkedtük őket azon — ‚erős hit'-ükért, miképen minden vésznek egyedüli orvoslása a ‚corpus iuris', s hogy a ‚primae nonus' leghatalmasabb védszer a darázscsipés ellen — azt olvasván ki ezen hires, soha eléggé nem áldható törvényből, hogy a magyar nemesembert a darázsnak sem szabad megcsipni.

Sokan voltak, kiket megnevettettünk, de még többen, kik ellenségeink lettek. Gróf Fáy István (máltai lovag) ‚régi ismerettség s ba-

rátság ösztönénél fogva' kért meg egy hoszszú levélben, ne ,méltóztatnám' a nemességet s főleg a ,magos aristocratia' saloni életét ,persiflirozni'; ,mert — úgymond — az bizony isten nem ér semmit, s azonfelül a költői tehetségnek legnyomorúltabb ága a kiviczczelés, miután res etiam sanctissima in ridiculum vocari potest, s kicsufolni mindent lehet a világon'. — Somogyból apámnak egy volt ,táblabiró' barátja hatalmas pirongatoriumot, Borsodból és Szabolcsból pedig egypár fütyköst és ólmos botot küldtek ,recepisse' mellett; egy tuczat kékvérü nagyság és méltóság fölhagyott az előfizetéssel, egypár ,nemes' casino viszszaküldte a lapot, s a ,censurae collegium' elnöke komolyan fenyegetett, hogy lapomat Bekétől elveszi s Engel ülnök által fogja censuráltatni, ki ,ad altius mandatum' az ,Életképek'-nek még a czímét is kitörli. — — No de azért csak vigan folytattuk mesterségünket; nem tekintettünk se jobbra se balra, hanem törtünk egyenesen előre, s az utunkban talált köveket szépen föl-

szedtük s viszszadobtuk jóakaróinkra, kik azokat utunkba rakták!

Hogy meddig tartott a dicsőség? Majd meglássuk!

II

Az 1844-dik év nevezetes időszakot képezett az ipar évkönyveiben.

Gyökeret vert az az eszme, hogy teljes erővel pártoljuk azt, a mi honi.

A kezdeményezés dicsősége a pozsonyi országgyűlési ifjúságot illeté, mely becsületszóval kötelezte egymást, hogy ezentúl csak magyar termesztményeket fog fogyasztani s magyar iparczikkeket vásárolni. Ez elv mellett kivántak apostolkodni, s e nemzeti ügynek erejükhöz képest minél több barátot szerezni.

Néhány hét mulva (september 27-dikén) meglőn tartva Pozsonyban az országos védegylet alapitó ülése, s hozzájárulásra a hon minden lakosát fölszólitták.

Az alapitók közt az én szerény nevem is előfordúlván, kötelességemmé vált az egyesü-

let érdekeit gyönge tehetségem szerint előmozditani.

Lapom élénken karolta föl e jó ügyet. Mindenek előtt pedig a haza lelkes leányai figyelmébe s mély pártolásába ajánlám azt, joggal várván tőlük, hogy — ha honunk fölvirágzását óhajtják, iparkodni is fognak azok sorába állani, kik — bármily csekély legyen is egyes erejük — ezt buzgón csatolják a nagygyá csak ily módon emelkedhető közerőhöz. Annál biztosabban számitottam e pártolásra, mert legkisebb áldozatba sem került: — sem pénzkiadás, sem nélkülözés tekintetében. Minden csak abból állott: hogy a mit honi termékűl vagy készitményűl megkaphatunk, azért ne veszteges-sük pénzünket a külföldnek. — Lehetett-é a honnak ennél szerényebb kivánata, s áldozatba került-é azt teljesiteni, a mi oly könnyű volt, és semmi fáradsággal sem járt?

Jól esik bizonyitanom, hogy számitásomban nem csalatkoztam.

A védegyleti igazgató választ-

mány azon évi november vége körül tartá Pesten az iparegyesület szállásán első ülését, gr. Batthyány Kázmér elnöklete alatt. A számosan összegyűlt tagok közt volt Batthány Lajos, Teleki László, Orczy László, Szentkirályi Mór, Bezerédy István, Kossuth Lajos, Vörösmarty s több más. Két héttel azután alakúlt meg a megye nagyobb termében tömérdek nép jelenlétében a védegylet pesti vidéki osztálya, melynek elnökévé közfelkiáltással Szentkirályi Mór másodalispánt választák. Ugyanaz nap a nemzeti kaszinóban egy gyáralakitó társaság keletkezett, tiz pengő forintos részvények mellett. Az eszme annál üdvösebb volt, mivel e vállalatnál a kevésbé tehetősek is részt vehettek. Elnökökül Keglevich Gábort és Széchenyi Istvánt választák, a mint azt a magyarnak demokratikus szokása megkivánta, mely ősidőktől fogva csak nagyurakat szeret látni közhasznú és jótékony intézeteink élén.

Egy-pár hónap mulva anynyi történt már

a védegylet s az ezzel lelkesen felölelt rokonügyek érdekében, hogy nem győztünk magunkon eléggé csodálkozni, s az isteni gondviselést magasztalni, hogy valahára önerőnk elismerésére ébresztett föl bennünket — oly hosszú álom után; s hogy ezentúl könnyűlt kebellel s bizodalmas hangon mondhatjuk el egymásnak: mikép Magyarország már nem lesz, hanem van!

Novemberben a lelkes gr. Batthyány Lajosné és Károlyi Györgyné, kik a hölgyek közt legelsők karolák föl egész hévvel a védegylet magasztos ügyét, s annak leghűbb terjesztői lettek, Pozsonyból Pestre érkezvén, nagyszerű éji zenével lettek megtisztelve. Vay Dániel ékes beszédben tolmácsolá az ezerekre menő sokaság érzelmeit, mire a két úrhölgy röviden válaszolván, Károlyiné elővezette palotája erkélyén három gyermekét, s megigérte, hogy azokat a haza diszére fogja fölnevelni. E nemes hölgyek igenis érezték, hogy egy egész ország szeme áhitattal csügg rajtok, s azért

honleányi tisztök érzetében megragadták a vezéri szerepet, elől mentek buzditó példával, s rövid idő múlva ezerekre ment híveik száma!

Pestmegye akkori közgyülésén már honi gyárakban készült kelmékben jelentek meg. Jelen volt e közgyűlésen az európaszerte hires s maig is sokat emlegetett Liszt Fridrik, német nemzetgazdász is, kit Kossuth a védegylet pártolására tartott remek beszédében bemutatott a közönségnek. A tudós férfit hangos ‚éljen'-ekkel üdvözölték. Éber figyelemmel kisérte ő a zajos gyűlést, s a megtapsolt vagy közhelyesléssel fogadott kifejezéseket a mellette ülő Hajnik Pál és Meszlényi Rudolf által magyaráztatta meg magának. Arczvonásaiból látszott, hogy kellemesen volt meglepetve az ősi népgyűlések ezen egyetlen maradványának kissé zajos ugyan, de azért mégis tiszteletreméltó modora által, mely anynyival föltünőbb lehetett előtte, mert ő a német kamarák feszes nyugalmát szokta meg.

Este az ünnepelt két grófi nővér a nem-

zeti szinházat látogatta meg szintén honi kelmékben, melyek ha nem voltak is oly finomak, mint a külföldi készitmények, mégsem vesztettek a szeretetreméltó hölgyek legkevesebbet is azon eredeti szépségből és kellemből, mely őket jellemzé.

Örvendetes mozgalmakról tudósítatánk akkor a haza minden részéből. Fejledező pezsgő életről, buzgó tevékenységről a társadalmi élet mezején. Ugy látszott, hogy e nép, mely annyit birt eltűrni, melyet nem zúzott el az idő ónterhe, ki fog emelkedni nyomott helyzetéből, föl fog virulni még, ha egyesül!

Politikai és szépirodalmi lapjaink a védegylet naponkénti szélesebb terjeszkedését hirdették; kedvencz tárgya lett az a nyilvános és meghittebb társalgási köröknek; a szép tűz sokkal nagyobb volt, hogysem attól lehetett volna tartani, hogy oly hamar ellobog.

Bajza ‚Ébresztő', Garay pedig ‚Magyar leány dala' czimű igen szép védegyleti verseket irtak az ‚Életképek'-be, s még a ‚Honderű' is

is oly buzgó pártolója lett az általa eleintén ócsárolt egyesületnek, hogy párisi divatképeivel fölhagyván, azokat honiakkal cserélte föl. Persze, hogy a gonosz nyelvek ezt olcsó liberalismusnak mondták, miután a furfangos szerkesztő ezáltal olcsóbb képeket kapott.

Az első vidéki hirt a védegyletről Bucsánból kaptam, hol a szomszédságban levő galgóczi őslakban egy névnapi ünnep alkalmával a hazai ipar terjesztése szóba jövén, gr. Zay Károly a lelkes házi asszonyt, Erdődy Erzsébet úrhölgyet, és vendégeit buzditólag szólitá föl a védegylet pártolására, s azokat egytől egyig tagokúl nyerte meg e nemzeti ügynek.

Követték aztán ez örvendetes hirt számos tudósitások városokból és megyékből. Igy Nagyszombatból, Váczról, (hol Kossuthnak fölhivó levelét a védegylet ügyében harsogó ‚éljen'-ek közt olvasták föl), Kőszegről, (hol az egylet létrehozásában többnyire Izráel fiai fáradoztak), Kunszentmiklósról, Szathmárról, Pozsonyból, Egerből, Kalocsáról stb. a legszólóbb bizonyit-

ványok érkeztek, hogy eszünkbe jutott a haza, s nem hiában várta, hogy minden polgára teljesitse kötelességét.

Kopácsy primás a nagyszombati papnövendékek posztó-kellékeit, melyek évenkint mintegy hat hétszáz rőfre rúgtak, az ugyanottani posztógyárból födözteté; Zala lelkes hölgyei — Horváth Márkus Jánosné buzditására — kartonruháikat Ramaseter sümegi gyárában készitteték; több előkelő földesúr meghagyta tisztjeinek, hogy honi gyártmányokkal éljenek, ők magok is jó példával menvén elő társas-körökben és tánczmulatságokban; így például Pesten, (január 15-dikén 1845), a védegyleti bálban, s számos vidéki városokban nők és férfiak honi kelmékből készült magyar szabású öltönyökben, az aszszonyok tarajos és búbos fejkötőkben, arany rojtokkal, leányaik ékes pártákban jelentek meg, melyek többnyire az ‚Életképek'-hez mellékelt és Barabás által rajzolt magyar divatképek után készültek. Szóval, örvendetes fordulat állt be mindenütt a nemzet életében:

kivetköztünk elkülföldieskedett állapotunkból, s visszatértünk magunkba, hiven ragaszkodván ismét nyelvünkhöz, szokásainkhoz és viseletünkhöz, melyet idegen befolyás alatt egy ideig megtagadni kényszerültünk.

Néhány hónap múlva ötszázezerre nőtt a védegyleti aláirók száma, s volt, a ki kiszámitá, hogy — ha mindegyiknek ezek közül egyéni költsége, mit eddig külföldi árukért adott, csak húsz forintra tétetik — évenkint tiz millió forint vándorolt ki ez úton szegény hazánkból a külföldre, mely összeg ezentúl a hazai ipar javára fog háramlani.

Persze, hogy voltak ez ügynek — árnyékoldalai is. Kolozsvárt borzasztó részvétlenség uralkodott iránta, a mi feltünő volt e honban, hol a természet pazarúl vesztegeté ajándékait a tétlen nemzedéknek; több helyről, nevezetesen a felsőbb megyékből, hirek érkeztek, hogy — mig a hölgyek kék szinű, több soros apró fehér csipkével diszített honi kartonban jártak — a férfiak még mindig frakkot

és ‚quäkker'-t viseltek; némely hiába valókereskedő külföldi áruczikkeit honiak gyanánt árulá; mások megtudván, hogy a tagok csupán honiakat vásárolnak, kettős áron adták azokat; Keszthelyről kereskedők kartondarabkákat levelekbe zárva küldöttek külföldre: az idegen kelmék megérkeztek, s néhány nap múlva, mint honiakat árulták; a divatárúsnők pedig (nevezetesen Pesten, Kassán, Pozsonyban) a nálok megrendelt magyar fejkötőcskéket készakarva elkontárkodták, hogy a megrendelőknek ne legyen kedvük azok csináltatásához. A legszomorúbb az volt, hogy egy pár politikai lapunk a védegylet korszerűségét és szükségességét kétségbe vonván, (mint ezt Dessewffy Emil a ‚Budapesti hiradó'-ban tevé,) a külföldet, mely amúgy is gyanús és irigy szemmel kisérte iparmozgalmainkat, s hazafias törekvéseinkben daczos és elkülönitési szándékot látott, még inkább ellenünk ingerelte. *) — Meg-

*) A ‚Budapesti hiradó' fölvette Pulszkynak az ‚Allgemeine'-ból egy czikkét, melyben a védegyesület nép-

czáfolták ugyan Kossuth, Tóth Lőrincz, Agricola és mások, szóval és irásban, fényesen ez állitásokat, s a megyei és egyleti termek egy részt, Helmeczy és a többi jóravaló szerkesztők más részt elegendő tért nyújtottak erre; de — kérdés — kellett-é e harcznak magyarok közt folyni, s szükség volt-é a világnak azon nem igen épületes látványt nyújtani, hogy e ‚szétszitó' nemzet sohasem bir tökéletes egyességre vergődni? *) Igaz, hogy végre sikerült a

szerüségének erősítéseül többek közt fölhozatik az is, hogy a részvényesek közt az ország legnépszerübb férfiait, az alsó és felső tábla legünnepeltebb jeleseit, a legnevezetesebb irókat s legjobb költészeket láthatni, — s azon megjegyzéssel kisérte: ‚Mily gyönyörü erősség egy iparemelési vállalat mellett, hogy abban a poetákis résztvesznek!' — Ezt azon számban irta, melyben Jósikának ‚Akarat és hajlam' czímü regényét kezdte meg, s Bajzának ‚A királyhoz' czímű versét közlé. Nagyúri fricska volt ez — mint egyik barátom mondá: hogy el ne bizzák magokat azon kegyesség fölött, hogy egy politicai lap mesgyéjébe fölvételre méltattatának, s valamiképp ne gondolják, hogy ők is oly emberek mint mások. Pedig uram, méltóságos ‚Hiradó' uram, a poetából nem ment ám, akkor sem és most sem, ugy mint önök közül, 99 egy latra, s forintja, melyet egy egy hazai iparczikk megvédésére kiadott, szinte anynyi krajczárból állott mint az önöké!

*) A győri ‚Vaterland' e viszálkodások által tulajdon táborunkban ‚couragé'-t kapván, egyik számában azt a

diadalt az ügy részére kivivni; de a ‚félmagyarok' száma nem csökkent, s maradtak elég számosan, Pesten úgy mint a vidéken, kik — kivált közhelyeken — nem tudtak vagy nem akartak ‚honi'-ak lenni.

Mindezek daczára a védegylet mindinkább kiterjeszkedett. A valódi hazafi örömmel tapasztalta, hogy ez élénk mozgalom nem valami farsangi tünemény vagy bohóskodás (azért, mert történetesen a farsangi időbe esett), hanem társaséleti krónikánk lapjain oly sokat igérőleg elkezdett történeti rajz, melynek bár sohase olvastuk volna — végét.

Bő eszközt nyújtottak e jobb szellem és irány kifejlesztésére az ország minden részében nagy gyorsasággal keletkezett gyárak. Több

---

colossális viczczet rántotta, miszerint bizonyos magyar uraság szerecsent kivánván szolgálatába fogadni, egyik pesti ismerősének azt irta, küldjön neki egy szerecsent, de azt előre kikéri, hogy — miután ő (az uraság) védegyleti tag — a szerecsen honi legyen. — Ily bárgyuságokkal aztán a ‚Vaterland' a védegylet hitelét megdönthetni vélte: hja, ha e jó ügynek csak ilyen ellenei lettek volna!!

vagyonos és tekintélyes hazánkfia társulatot alakitott, mely a gyárak épitését s az iparosztály pártolását tüzvén ki czélul, a belföldi vállalkozók segélyezésén kivül a külföldi gyárosokat is igyekezett fényes igéretekkel beédesgetni. A siker nem váratott sokáig magára. Höhnel bútorgyárt, Esche swhál- és tibetgyárt, Fries és Zeppezauer selyemgyárt, Hertsch és fia (a Marczibányi házban) negyvenöt szövőszéket állitottak föl; Michna gyapot- és selyemgyára védegyleti mellényeket készitett, melyek háromszinű csikjaiba Magyarország czimere s a ‚védegylet' szó volt beszőve; Valero selyemgyárnok hatvan szegény gyermeket fogadott föl Árvából és Szepességből, s gyári munkákra tanitatván meg őket, ez által nemcsak jótékonyságot gyakorolt, hanem nemzeti czélt is ért el, a menynyiben tót ajkú hazánkfiait az ország szivében hasznos műiparokká képezvén, s nyelvünk megtanulására buzditván, bennök a magyar nyelv és nemzetiség iránti szeretetet és rokonszenvet fölébreszté, melyet — mint remél-

hető volt — majdan övéik körébe is át fognak plántálni; — Weisz Bernát és társa nagyhid-útczai házukban iparműcsarnokot állitottak a magyarországi kéz- és gyárművek számára, mely a magyar készitmények eladásának egyesitő gyűlpontját képezé, s a honi gyártók nagy részét arra birta, hogy gyártmányaikat nagyban leendő eladás végett bizományba adja; — Győrött gyapjúfonó társaság keletkezett, mely a Pesten állitandó hasonnemű gyárral közvetlen érintkezésben álljon; Kézsmárkon és Pécsett társaságok alakúltak, ott egy fonógéppel összekötött lenvászongyár, itt egy évenkint hatszáz mázsa gyapjút földolgozandó posztógyár alapitására; Zomborban Prokopovics Vazul czérna- és pamut szövetgyártással tett kisérletet, s rövid idő múlva gyárában két gyapjútisztitó-, négy fonógépen s harminczkét szövőszéken igen jeles és kapós gyapjúszöveteket készitett. Szóval, nem lehetett már panaszolkodni, a mint ezt sok álhazafi szinlett aggodalommal tevé, a gyártmányok elégtelensége

és drágasága ellen, — s folyton nőtt a lelkesek száma, kik hévvel javasolták megragadni az alkalmat, mint olyat, mely hazánkra nézve minden tekintetben pénz-szülés volt, s ha rögtön nem is, de idő folytával dús sikert igért.

E lelkesek közt elsők voltak hölgyeink, kiknek fogékony keblében a védegylet dicső eszméje leghamarább gyökeret vert, s kikben meggyőződéssé vált a nemzet koszorús költőjének szózata, melyben figyelmeztetett bennünket, hogy honunkon kivül a nagy világon nincsen számunkra hely, s hogy itt élnünk, halnunk kell. — Az ember szive repesett örömében, midőn látta a női kebleket enynyire hevülni a honszeretet érzelmétől, s tapasztalta, hogy e jótékony egyesületnek épen a nők közt találkoztak legbuzgóbb hivei, kik szigorúbban — mint a férfiak — törvényül fogadták, csupán honi gyártmányokkal födözni szükségeiket. Ily tünemények — ámbár a házi élet csendjéből fejlődtek — nem kerülhették ki teljes figyelmét a valódi hazafinak, a ki tudja, hogy ha-

zánk szép jövőjének csirái ily életjelekben rejlenek; — tapasztalhatta, hogy a kik legkevesebb kitűntetésre számoltak, azok tűntek ki legjobban, s ha oly szerencsés lehetett velök pár szót váltani s eszméik mélységét megismerni, azonnal megértheté, miért volt oly egyszerű öltözetük? s igazolva találta egyik jeles irónk mondatát: miszerint ‚az isten, mikor az első hölgyet teremté, tudta, hogy azt elég erővel ruházta föl a kevély férfiúval szemközt.'

Szabad legyen záradékúl az akkori korból egypár adatot közölni, melyek a most emlitett védegyleti mozgalmakra vonatkoznak, s annak bebizonyitására szolgálnak, hogy nincs oly komoly dolog, melynek ne volna meg néha — mulatságos oldala is!

Szerelmi kőmetsző, ki e tájban fővárosunkban letelepűlt, s lapom számára is több igen sikerűlt mellékletet készitett, megkisérté batiszt- vagy vászonkendőkre szines litographiai rajzokat nyomatni, melyek, ha néhány hétig — mig t. i. a szinek egészen áthatnak a szövet

szálain — szárittatnak, a mosást kiállják a nélkűl, hogy a rajz valamit vesztene eredeti szinéből. Beállott ő e találmányával Kossuthhoz, bizonyossá tevén őt, hogy e műtétet már sokan megpróbálták eddig, azonban igen kevés vagy épen semmi sikerrel. Kossuth tehát egyik védegyleti választmányi ülésben, melyben én is jelen voltam, meleg szavakkal mutatott be egy ilyformán készült kendőt, s ezt oly becses találmánynak mondta, melyet méltán fog irigyelni tőlünk a külföld. A kendőt köröskörül szines arabeszkek szegélyezték, s szélein Deák, Klauzál, Bezerédy és Kossuth aczképei, közepén Batthyány Kázméré, közben az ipar-, véd-, kereskedelmi s gazdasági egyesület jelvényei voltak nyomva. A szintén jelenvolt Kánicz Manó nagykereskedő, kinek házában akkor is később is politikai coriphaeusaink gyakran megfordultak, azt a szerény észrevételt tette, hogy ő már több év előtt Bécsben épen ilyforma kendőket látott, melyek a próbát ki nem állották, s azért — a nélkűl, hogy a jelen találmány

becséből valamit levonni akarna, — kivánatosnak tartá, hogy a választmány, mielőtt azt az ország figyelmébe ajánlaná, annak szilárdságáról magának biztos meggyőződést szerezzen. Megvallom, hogy nem jó szemmel néztünk Kánicz tagtársunkra, s valami titkos malicziát véltünk felszólalásában lappangni; miután azonban szavait mégsem lehetett figyelem nélkül hagyni, Csanády Ferencz iparegyesületi titkár inditványára elhatároztuk, hogy a próba rögtön megtétessék, s a kendőnek mosatása a titkárnak tőszomszédságban levő lakásán eszközöltessék. Úgyis történt; a műtétnél két választmányi tag s a titkár voltak jelen, kik tiz percz mulva — hófehértisztára mosott kendővel tértek vissza! — Mulatságos jelenet volt! — — Csak később derült ki, hogy tévedés volt a dologban, miután Szerelmi úr a mosás alatt csak a tiszta vizzel való mosást, s nem a — lugozást értette, melyet Csanády barátunk gazdasszonya a becses találmányon túlságos buzgóságból vitt véghez!

A másik adat egy irány és következetesség nélkűl basáskodó cenzura nevetséges erőlködéseit tűnteti föl oly eszmék elfojtására, melyeket ép oly kevéssé lehet viszszakalapácsolni, mint tavaszkor a fűvet, mert sokkal mélyebb gyökeret vertek a fogékony keblekben, hogysem azokat onnan a világ valamenynyi veres ónja kiirtani képes lett volna.

Az ‚Életképek'- és a ‚Pesti divatlap'-nak, melyek legbuzgóbban kardoskodtak a védegylet mellett, sok ideig nem lehetett azt saját czime szerint említeni. Valahányszor e szó ‚védegylet' a kefenyomatban előfordúlt, cenzorunk azt mindanynyiszor irgalom nélkül kitörűlte. Minden, a mit kivívhattunk, abból állott, hogy a ‚védegylet' helyett ‚ipar-egylet'-et használhattunk, a mi — miután ilynemű egylet is létezett — sokszor a legfurcsább fölcserélésekre adott alkalmat, s ugyancsak megpróbálta szerkesztői ügyességünket, hogy a közönséggel megértessűk, melyik egyletről akarunk tulajdonkép szólni?

A ‚Honderű‘ azonban nem esett e tilalom alá. Neki megengedték e kényes portékát akárhányszor is emliteni hasábjain. Midőn e végett cenzoromat, ki történetesen a ‚Honderű‘ cenzora is volt, interpelláltam, azt a rövid, de mégis sokat jelentő választ nyertem tőle, hogy ő először is: nem tartozik nekem erről számot adni; másodszor pedig: hogy a ‚Honderű‘ e kedvezést megérdemli, miután a védegylet ellenében oly állást foglal el, mely a magas kormány ‚intentiói‘-nak tökéletesen megfelel, azaz: ez ‚idétlen tüntetések‘-nek (vulgo honi iparunk emelésére czélzó törekvéseknek) emberűl opponál! Értésemre adatott egyszersmind, persze oly nonchalant finom modorban, mely e gondolatölő kényuraknak áldozatuk (a szegény irók) irányában szokása volt, hogy — ha hajlandó volnék ez ügyben szintoly állást elfoglalni, mint a ‚Honderű‘ — az övéhez hasonló kedvezésben én is részesűlhetnék. Már aztán e gyönyörűséges ‚Zumuthung‘-ot (németül beszéltünk egymással) szépen megköszöntem, s csak

türtem keresztényi megadással a védegyletnek következetes butasággal ipar-egyletté plajbászolt átváltoztatását, míg előbbi cenzorom (Beke Kálmán) hazajöttével a dolgok jobbra, azaz kisebb roszra változván, a védegyleti czim ünnepélyesen rehabiliáltatott! — —

Mit mondtok, fiatal irótársaim, e vizözön előtti állapotokhoz? Hiszitek-é, hogy úgy ránk nehezedhetik ismét a sorsnak átka, mikép még vissza fogjuk sohajtózni e kétes boldogságú időket?!

III

A mily nevezetes előhaladást tett 1844-ben a hazai ipar és kereskedelem, oly kevés feltünőt mutatott ez időszak az irodalom és müvészet mezején.

Irodalmunk nem igen mozdúlt. A regény parlagon hevert s e meddőséget egyedül Jósikának az utóbbi időben termékenyebbnek mutatkozó tolla enyhité némileg. Ifjabb iróink közül, kik szép tehetséggel munkálkodtak a beszély mezején, nem akart válni, ki megkisértette volna regénynyel föllépni. Eötvös idejét a politika foglalta el; Kuthy ‚Tohub' czimű regényt kezdett irni, melyből az ‚Életképek' pár sikerült töredéket adott, de a mű nem végeztetett be; másoktól pedig kiválót alig lehetett várni. Igaz, hogy nem is volt könnyü közönségünk izlését kielégiteni, s különösen

fiatalabb iróinkra nézve nagy, majdnem legyőzhetlen akadály emelkedett e tekintetben társadalmi viszonyaink akkori állásában, mely őket a kisérlettől visszatartóztatá: anynyi erő és életképesség mellett azonban, melyel az ‚ifjú Magyarország' akkoriban birt, e kisérletet mégis meg lehetett volna tenni — már csak azért is, hogy túlhatoljunk valahára a törekedési időszakon!

E pangás és tétlenség volt aztán oka annak a hanyagságnak és figyelmetlenségnek, mely nyelvünk iránt nevesebb hirlapjainkban is mutatkozott. A szerkesztők nem igen törődtek a tiszta irásmóddal, s szembeötlő nyelvhibákat követtek el vagy hagytak elkövetni — főkép a politikai hirlapoknál: a mi annál botrányosabb volt, miután — ha már a divatlapokban is méltán követelhettük, hogy a nyelv tiszta, csinos, kerekded legyen — ezt annál inkább követelhettük a politikai ujságoknál, melyeknek amazokénál aránytalanúl nagyobb közönsége volt, s melyek nem csupán mulatsá-

gúl szolgálnak, hanem sokkal magosabb czélt tüznek ki magoknak: a jog és igazság magyarázatát, legszentebb érdekeink védelmezését. — S azért nem volt csuda, hogy minden buzgó hazafit kellemetlenül érintett az akkori szerkesztők többségének azon megfoghatlan közömbössége, miszerint a legferdébb szóejtéseket s nyelvbotlásokat a czikkekbe becsempésztetni s ez által nyelvszokássá fajúlni hagyták. Avagy nem olyanok-e ezen nyelvhibák, mint egy ellenséges vadcsoport, mely nyelvünk dús virányiba betörvén rend és szabály nélkül szökik keresztül árkon s bokrokon, s a legszebb vetéseket ledúlva titkos utakat nyit magának?! A kár nem oly könnyen helyreállitható. A nyelvnek elcsonkitását érzékenyebb veszteségnek tartom, mint a népjogok megcsonkitását. A tartományokat elveszteni, de ismét visszanyerni lehet; a legbátrabb nemzetet is meghódithatja egy szerencsésebb győző, vagy rabbilincsre fűzheti egy ravasz kényúr; de — valamint a lenyomott aczélrúgó — kettős erővel pattan fel

ismét, s a törvényes szabadságot végkép lerombolni nem lehet. Ámde a nyelv! Nézzünk csak egy mostani görögöt, ki elcsonkitott nyelven reménytelen panaszokra fakad ősnyelve ledúlt dicsősége fölött — mert a mi egyszer elveszett, az örökre el van veszve! — Fájdalom, hogy majdnem huszonöt év után nyilvános közlönyeink (kevesek kivételével) a fönebbi panaszokra még mindig sokszoros okot nyujtanak; pedig nem szükséges ám, hogy azon ártalmas konkoly mellett, melyet bizonyos oldalról folyvást tiszta buzánkba hintenek (tessék a sorok közt olvasni), még ezt a dudvát is el hagyjuk burjánozni. Engedjük csak meg, hogy nevesebb iróink munkáiban, vagy tekintélyesebb lapjaink egyikében valami hibás kiejtés vagy szabályelleni szójárás előforduljon: azonnal támad száz olvasó s — a mi még roszabb — egy tuczat irócska is, ki a tekintély után indulva elsajátitja s magáévá teszi e nyelvbotlásokat, vagy magyarán mondva bakokat, s — mint bizonyos madarak a dudvamagot — az ország minden

részébe elhordja s végtelenségig sokszorozva burjánoztatja! Ennek szomorú példáját látjuk — szomszédinknál! Mily ferde, alacsony lépcsőn áll ezek nyelvészeti ügye! s pedig menynyi erőteljes szavaik vannak, melyek akármely szótárban tiszteletes helyet foglalhatnának el; de mivé törpülnek azok a hibás szóejtés s kificzamitott nyelvsajátságok által, melyek a tiszta (német) nyelvhez szokott fület minduntalan kinozzák?! — Mikor fognak lapszerkesztőink — kivált a politikaiak — tömérdek elfoglaltságuk közepette rá érni azon meggyőződés táplálására, hogy ők — inkább mint mások — hivatva vannak ezen helytelenségeknek hadat, kiirtó háborút üzenni, s hogy ők — inkább mint mások — képesítve vannak a nemzet tanitóivá, nyelvmestereivé lenni! Avagy nem a hatalmas sajtó (akármit beszéljenek a philiszterek, bizony hatalmas az) kormányozza-e a nyilvános véleményt? Mit nem vihetne mindent véghez, ha komolyan föltenné magában: a közönséges figyelmet nyelvünkre — ezen meg-

becsülhetetlen nemzeti kincsre forditani, s a lelkesedést iránta folyvást ébren tartani.

Igen épületes (és tanulságos) egyébiránt, mit az akkori ‚Pesti hirlap' egyik levelezője a magyar politikai lapok irályáról mond, s a mi tán ma is megjárná üdvös ‚memento'-úl. ‚A magyar hirlapok stylusa — igy irt tisztelt hazánkfia — nekem röviden kimondva nem tetszik. Nem keresem benne a müvészetté vált társalkodás azon zamatját, mely a franczia coriphaeusok hirlapczikkelyeiben elömlik; ezt a mieinktől követelni nem lehet, mert a politikai élet még nem hatotta át társasági s a párisihoz különben sem hasonlitható életünket, s a méltányos biráló nem fogja rosz néven vehetni, ha dolgozatainkon vagy a tudósság mécsének szaga, vagy a megyei terem sújtásossága ismerszik meg szükségképen. De azért ezen belénk nevelt gyarlóságok mellett is publicistai tárgyaláshoz idomitott stylushoz hasonlító valamit joggal követelhetünk tőletek; valamit azon átlátszóságból, azon szabatosságból,

mely a franczia publicistát jellemzi. Hol van nálunk a szó, mely talál; hol az okoskodás fonala, mely magát észrevétlenül behizelgi; hol az elméssége, mely a szükséghez képest megnevettet vagy megöl? Ah uram, szerkesztő uram, ha a magyar journalisticának az leend ezentúl is sorsa, hogy vagy iskolai leczkék gőzével körülkeritse az olvasó fejét, vagy hogy europai institutiókról ázsiai dagálylyal — már Ciceronál ellentéte az atticismusnak — s ezen dagály tőszomszédságában mindjárt alföldi-lapályosan értekezzék, akkor ne számitsa magát a valóságos polgárisodás tényezői közé!'

A fönérintett hanyagság miatt történhetett aztán, hogy némely lapban oly irgalmatlanúl bántak nyelvünkkel, hogy a hazafinak minden szál haja fölmerült ily szentségtelen merénylet felett, s jó ideig habozott: gúnyra, vagy káromkodásra nyissa-e meg ajkát?

Igy a ‚Kassa-Eperjesi Értesitő' azonévi 23 d. számában a következő sorok voltak olvashatók — szóról szóra:

‚Óvakozás. Minden kellemetlenség, mely azon dohányzás által külvárosokon, szénapiaczon is megtörténhetne, gondosan elejét vetni; tehát minden Rang szerint, többszöri fölszólitás mellett, utoljára megkért, hogy a dohányzás külvárosokon és szénapiaczokon meg van tiltva, másképen kiki minden ártalmasságot magának felirhatik. Kassán, augusztus 16-dikán 1844 szab. kir. Kassa városi kapitányi hivatalból.‘

A kinek a dolog hihetetlennek tetszik, tessék a nevezett lapszámot fölkeresni a — muzeumban. Tán ráakad ott a ‚Merkur‘-ra is, egy Pesten Beimel nyomdájában megjelent zuglapra,*) melynek vadonnat újdondásza ily gyönyörü magyarsággal irt az időjárásról:

‚Pest September 6-kán délutáni órákban 2—4-ig minekutánna délelőtti égdörgés nagy

*) E lapocska csak azért élt, hogy szerkesztő-kiadójának, Beimel Józsefnek alkalma legyen, minden héten hatszor kinyomatni praedicatumát, melyel ő magamagát megajándékozta. ‚Esztergami Beimel József‘: igy irta magát, semmi egyéb oknál fogva, mint hogy egypárszor keresztül utazott — Esztergamban.

esővel lepett el, nagy eső boritotta Rákosunkat, melynek következésében az egész Királyutcza megtelt vizzel és a házakban számosan gyikok mutatkoztak.' — —

Tudnék még szolgálni több ily nyelv-curiosumokkal, ha nem sajnálnám a tért, melyet elfoglalnak, s ha nem akarnám az illetőket — ha netalán még élnének — megkimélni a szégyenpirtól, hogy ily menthetlen botrányt, ily nyelvészeti szentségtörést elkövettek, vagy megtörténni engedtek.

A művészet mezején sem lehetett valami különös örvendetes haladást tapasztalni. A kis Poprád fia, Alexi szobrász, ki Pozsonyban az országgyülési teremben Hunyady Mátyásunk álló szobrának mintáját állitá fel s a műértők egyhangú elismerésével találkozott, Bécsbe volt kénytelen vonulni, hogy itthon éhen ne dermedjen; Ferenczy, ki a ruszkai márványfejtésre csak azért áldozá föl majdnem minden

vagyonát, hogy a világnak megmutathassa, miszerint nemcsak a carrarai, hanem a magyar márvány is alkalmas a legremekebb művek előteremtésére, nagy költséggel épített budai házát azért, hogy adósságait becsületes ember módjára leróhassa, csekély áron eladván, születése helyére Rimaszombatba költözött; — hasonló vagy nem sokkal kedvezőbb sorsban részesültek több hazai művészeink is, s volt okuk keseregni mostoha sorsukon, hogy nem Párisban, hanem Magyarországban születtek.

Műegyesületünk, melynek feladata lett volna, a honi müvészetet és müvészeket pártolni, ezeket minden alkalommal mellőzte. Igy Lipparini ‚Bozzari Mark halála' czimü festvényét, mely jövő évi műlapúl volt választva, Drezdába küldé, hogy azt ott kőre rajzolják, mert hazánkban müvészt nem talált, azaz: nem akart találni, kire ezt szintúgy bizhatta volna, mint Hanfstengel uramra, ki természetesen német müvész volt s azért a magyar egyesület pártolásában kellett részesülnie; más

alkalommal meg egyik nevesebb rézmetszőnknek, Perlasca Domokosnak ajánlatát az egyesületi műlap készitésére nézve, jóllehet a müvész kinyilatkoztatá, hogy — ha az kielégitő nem lenne — egy fillért sem kiván fáradságáért, kereken viszszautasitá, s e helyett egy Münchenben készült silány és elkontárkodott kőnyomatot adott műlapúl — épen oly időben, midőn leghőbben buzogtunk nemzetiségünk s honi iparunk (a védegylet alapitásával), s müvészetünk felvirágoztatása mellett. — Felszólalt ugyan egy pár részvényes e hallatlan sáfárkodás ellen, a lapok is úgy nyilatkoztak, hogy nemzeti bűnt követ el, ki oly társaságot pártol, mely cseppet sem törődik nemzetiséggel s hazai müvészek buzditásával, s dicsőségét csak abban helyezi, hogy a külföld commissionariusává szegődik; de azért mégis csak oly mű- (?) lappal elégitették ki a részvényeseket, mely a részvénydíjnak egy harmadát sem érte meg: úgy határoztatván ez el a választmányi ülésekben, hol a német elem

túlnyomó, vétkes közönbössége tehát a honi müvészet iránt megmagyarázható volt. Annyi bizonyos, hogy a pesti műegyesületnél magyaratlanabb egylet nem volt a hazában! Hire is járt, hogy hazai müvészeink, az önérzet és becsület sugallatát követvén, elszakadni akarnak e hazafiatlan irányban sáfárkodott egyesülettől, s külön egyesületet kivánnak alkotni, mely egyedül honi müvészektől fogad és állit ki műveket. Jó érzelmü lapjaink örömmel üdvözölték a leendő egyesületet a sértett nemzeti becsület-előidézte pályán: az egész dolog azonban jámbor óhajtás maradt; hiányzott az erély ily üdvös demonstratióhoz: s bár ne hiányzott volna ennél és más alkalomnál — sem akkor, sem később; hiszem istenem, hogy igen sok egészen másképp menne, mint az, fájdalom, áll!!*)

— — — — — — — — —

*) Utóbb e szép (!) hírü egylet anynyi számtalan biztatás, fölszólítás, megrovás s effélék következtében elhatározá, azon pénzöszvegnek, melyet czéljai gyámolitására

Nem sokkal vigasztalóbbat lehetett a zeneegyletről mondani. Műelőadásai oly tökéletes német physiognomiát viseltek, hogy szinte fájt a magyar ember szive. Nem is lehetett ez másképp, mikor a hangszerzők és előadók nagy részben németek voltak. Persze, hogy az egylet azzal menté magát, hogy nem talál classicus műveket a magyar hangköltészet mezején, s hogy azon egy-két eredeti zenemű, melylyel birunk, sokkal csekélyebb hatást gyakorolhatott még egészben, hogysem a nemzeti önalkotó erő kinyomásának tekintethetnék. S ebben, lehet, hogy igaza volt; de abban meg nagyon fonákúl cselekedett, hogy az egyes énekrészeket, úgymint a kardalokat, német nyelven adatta elő, holott, ha akkor már olasz, franczia és német daljátékokat birtunk

magyarhoni zsebekből bevesz, egy negyedét a magyar művészet pártolására fordítni. Nagyon szép volt tőle, s meg is köszöntük e ‚dicséretes hazafiui buzgalmat'; mert hát akkor is, most is, azon gyönyörűséges helyzetben voltunk és vagyunk, hogy örülnünk és hálálkodnunk kell, ha saját zsirunkból egypár csepp saját pirítatlan kenyerünkre is csurgattatik!

forditásban a közönségnek bemutatni, ezt egy áriával vagy kardalocskával is megtehettük volna. Ily csekély figyelmet honi hangász-egylettől — ha már nemzeti szellemű hangmüvekre pályázatot csekélyebb pénzereje miatt (mint állitá) nem nyithatott — csakugyan meg lehetett volna várni. Hogy aztán évről évre csak tengett, ezt idegen szellemének tulajdonitsa s ne a közönségnek, mely tőle ezen ferde iránya miatt elfordúlt. Eltévesztette czélját: a nemzeti müvészet fejlesztését. Mert hogy buzdithatta volna fel a szendergő honi tehetségeket utánzásra vagy eredeti alkotásra oly zenemüvek előadásával, melyekben sem nemzeti elem, sem honi érzelem nem volt? s hogy várhatott pillanatnyi múlékony hatásnál többet oly közönségnél, mely — hála a nemzet fölébredő geniuszának — mind erélyesebben viszszautasitá magától, a mi idegen?

Az egyleti elnök (Festetich Leo) nem birt elég erélylyel s tekintélylyel, hogy oly egyéneknek, kik idegen szellemű törekvésüket nyil-

tan s tartózkodás nélkül oly egyletek alapitására szentelték, melyek hazaellenes irányban működtek, vétkes fondorkodásait meggátolta vagy hatásukat meggyöngitette volna; — a magyar elemet jóformán csak Mátrai Gábor, az énekiskola igazgatója, s én, mint egyleti titkár, képviseltük; de hatásunk nem terjedt tovább, mint sikertelen tiltakozásokra a magyarellenes törekvések ellen, mit idővel megúnván, Mátrai az ülésekből elmaradt, én meg titkári állomásomról lemondtam. Ha az egylet nem nagy veszteséget vallott is ezáltal, nekem bizonyosan még kevesebb okom volt megbánni, hogy ily zagyva társaságtól megváltam.

Volt még ezen egyletnek egy méltó társa: a ‚pesti dalárda', mely szinte németül gajdolt, s egyúttal nemzetiségi téritők szerepét viselte. Kirándulásokat tett, hogy a vidéket megnémetesitse, a mi azonban — hál' Isten — seholsem sikerült neki, sőt néhutt, mint például Váczon, csúfját is vallotta azért, hogy a derék lakosokról föl merte tenni, mintha ezek

tősgyökeres nemzetiségükből kivetközni s a német nótájára tánczolni akarnának! — Ugyanakkor valami Hellenbach báró úgynevezett ‚nemzeti zenetársaság'-ot alakitott, melylyel először a szomszédtartományokat járta be, polkákkal s olasz nyitányokkal hivén dicsőséget szerezni a magyar hazának s zenészetünknek, később Keletindiára készült, honnan — nem tudom — visszakerült-e vagy nem, s szerzett-e proselytákat ügyünknek, vagy karbunkulusokat vadászott-e e helyett inkább ama gazdag világrészben? annyi bizonyos, hogy a magyar zenetörténet mitsem veszt, ha e pont felvilágositatlan marad!

Voltak ugyan zenevilágunkban egyes fénypontok, sajnos azonban, hogy részvét és fogékonyság hiánya miatt nem birták a hazai müvészet magasabb fokához vezető útat kellőleg kivilágitani, úgy hogy sokáig csak setétben tapogatózva, gyakran eltérve s még gyakrabban elmaradva a czéltól, haladhattunk előre, s — mi tagadás benne — még most sem jutottunk

oda, minden öntömjénezgetésünk mellett, hogy okunk lenne e tekintetben törekvéseink sikere felett örülni!

Az emlitett kevés fénypontokhoz tartozott a ‚Kölcsey hymnusz', Erkel Ferencznek húsz darab aranynyal jutalmazott kardala, előadva a nemzeti szinház kardalnokai által 1844-dik évi julius 2-án a nemzeti szinházban. A pályamű, az akkori itészek véleménye szerint, nem bir ugyan azon magasztos varázszsal, mely ellenállhatlanúl elragadja az embert, de vannak azért igen sok meglepő momentumai, s minden esetre nyereményül volt tekinthető oly időben, midőn a külföldi zene bálványozói egy magyar hymnusz szülemhetését képtelenségnek tartották, — persze, mert majom-agyuk felfogása szerint a szent magasztaltság bélyegét csak idegen müvek viselhetik, s kizárja az a magyar szellemet. — Dicséretre méltattak e hymnuszon kivül még Egressi Béni és Travnyik János hasonló zenemüvei is, s előadáskor szintoly zajosan megtapsoltattak, mint Erkelé, ki-

nek kitüntetése, noha érdemelt volt, azért nem lepte meg lelkesedésig a közönséget, mert a szine előtt felbontott jeligés levelkében rejtett nevet a félváros már hetek óta ismerte. — A ‚Honderü' szerkesztője — e dicsőséget anticipálva — nehány nap a pályamű előadatása előtt a budai hegyek közt kedélyes (?) mulatságot rendezett, s ez alkalommal Erkelnek egy müvészileg készült aranyezüst taktverő pálczát adott át, melynek belső üregébe ötven darab arany volt rejtve, mely, valamint a taktverő elkészitésére megkivántatott öszszeg több ‚elő-kelő (!) müvészbarát-'tól iratott alá. Persze, hogy a ‚canaille' filléreit, melyekkel szivesen adózott volna a müvész kitüntetésére, nagyon fáradságos lett volna öszszeszedegetni; pedig e pénznek is csak oly szaga van, mint az aranynak, s Erkel bácsi csak úgy tudta volna annak is hasznát venni, mint ennek.

Eördögh Károly is adott ki ‚Magyardalnok' czimü füzeteket, melyeknek czélja a nemzeti

dalmüvészet gyarapitása s mivelése volt. Nem tudom, volt-e és mennyi sikere?

— — — — — — — — —

Hát színmüvészetünk hogy állott ez időben? Elég szomorúan. De erről külön szakaszban.

IV

Színművészetünk is elég szomorúan állott — mint mondám — ez időben.

Pedig nem volt időszak, mely a nemzeti szinház emelésére kedvezőbb lett volna, mint az akkori. Néhány jó sikerült darab, nevezetesen Obernyik ‚Örökség', Eötvös ‚Éljen az egyenlőség', Czakó ‚Kalmár és Tengerész', Degré ‚Eljegyzés álarcz alatt', Szigligeti ‚Gritti' és ‚Rab', s végre Kovács Pál ‚Nemesek hadnagya' czímü színmüveik, jelesebb szinészeink által (kiknek soraiban az ugyanakkor alig huszonhatéves korában meghalt Hubenay Ferenczné érzékeny hézagot okozott) kitünő igyekezettel előadva; az országgyülés végeztével a fővárosba viszszaözönlött ifjuságnak s a hazai intelligenczianak nagyobb száma; mindenekelőtt pedig a városi (általam ‚mandzsur'-nak keresztelt)

szinháznak naponkinti hanyatlása: mindezen tényezők karöltve igyekeztek nemzeti szinészetünket azon polczra emelni, mely azt, mint nemzetiségünk terjesztésének egyik hatalmas emeltyűjét, hivatásánál fogva illette.

S mégis, mi volt oka, hogy a nemzeti szinház e polczra föl nem vergődhetett, minden hazafias pártolás mellett hivatását be nem töltötte, s annak, mit a nemzet tőle várt, sem akkor sem később eleget nem tett?

A felelet erre az, mit e könyvben is már többször emlitek, s mire, valahányszor a nemzeti szinháznak művészi szempontból vett ‚precair' állása szóban forog, mindenkor viszszatérek: értelmes művezetés, jó és czéliranyos gazdálkodás, lelkiismeretes kezelés hiánya!

Midőn Bartay Endre az országos választmány által a nemzeti szinház igazgatóságával fölruháztatott, a hazai hirlapok ugyancsak derekasan befúttak a tárogatóba, s harsogott Bartay uralmának magasztalása mindenfelé.

Nem volt szinházbérlő, kinek munkálkodása kezdetét a hirlapok útján nyilvánuló közvélemény valaha oly hangosan üdvözölte volna, mint Bartayét; nem, kinek kedvezőbb horoscop állíttatott volna pályájára nézve, mint Bartaynak; — nem voltak körülmények, melyek szebb sikerrel mutatkoztak volna igazgatóra s közönségre nézve, mint Bartaynál: s mégis alig haladt el pár év, s Bartay — nagyszerűen megbukott. Az országos segélyezés, a majdnem egész éven át teli szinház nem volt elégséges Bartay költekezéseit födözni, — s e sokaktól üdvözlött igazgató adósságok terhétől elnyomottan volt kénytelen viszszavonulni. A menynyi szép remény csatlakozott Bartay vezérletéhez, midőn ő föllépett, s részben valósult is (igy például jobb operát, mint alatta, s illatosabb koszoruját külföldi jeles müvészeknek*),

*) Bartay igazgatása alatt hallottuk a hires Ronconit, kinek hangját egy akkori criticus oly erősnek találta, mint a tizennyolcz kardalnok szavát együttvéve; a cseh fülemülét Luczer kisaszszonyt, s az olasz dalkirálynőt Tadolinit. Ronconi ötször, Luczer tizszer énekelt;

mint akkor, nemzeti szinházunk sohasem látott többé), oly hamar oszlott el ismét a gőz, s láttuk, hogy az egész csak délibáb volt. — Utálattal töltött el azonban bennünket azon tapasztalás, hogy a szerencsétlen ember leléptét legfanyarabb kárörömmel épen azok kisérték, kik pazar kiadásainak részesei voltak, s asztaláról a legkövérebb falatokat ették. Az volt főhibája Bartaynak, hogy nemcsak a színházban, hanem otthon is nagyon vendégszerető volt, elkapatta magát jó, de könyelmü szivétől, s igen sokat hagyott maga mellett élni, helyesebben dőzsölni. Azon kivül pedig nem nézett tovább mint a legközelebbi jövendőbe, s nem gondolta meg, vagy inkább nem fogta föl, hogy az ügy, melynek élén áll, nem saját ügye, hanem a nemzeté; nem puszta mulatozási, hanem nemzetiségi ügy! — Bukása, ámbár előrelát-

---

mindegyik háromszáz ezüst forintot kapott esténkint; Tadolini még többet: de csak ez utóbbi hozta be a költségeket, s pótolta némileg a veszteséget, mit Bartay az előbbiek vendégszereplése által szenvedett. — A világhírü Elsler Fánni is ez időben ‚lebegett föl' a nemzeti színpadon.

ható volt, mégis nagy zajt ütött; s kevés számu jóakaróinak undok látványt nyujtott az, hogy a tanyérnyalók serege, mely őtet vesztéig környezé, hajigálta most reá az első követ. Teljes mértékben kellett neki a közmondás igazságát tapasztalni oly barátokról, kik csak addig maradnak azok, míg a nap süt!

Lehet, hogy tán Bartaynak is fog egy crónicása támadni, s tán épen azok urak közül, kik őtet az igazgatói paripáról lebukfenczezni segítették. Ha igen, úgy nem ártana egykori ‚patronus'-ok sok hibái mellett annak oly érdemeit is kiemelni, melyek minden méltányosan gondolkozónál kétségtelen elismerésre számolhatnak. Ezen érdemei pedig — csekélyebbeket elhallgatva — a következők: hogy Bartay volt, ki a dráma és opera közt évek óta folytatott harczot szerencsés tapintattal megszüntette; a közönségnek a külföld legjelesebb művészeit bemutatta, s ezeknek megszerzése végett hoszabb utazásokat tett saját költségén; a színházi belső szerkezetben, a szinészek meg-

hallgatásával, czélszerű javitásokat tett; a szinészek közül hol az egyiket, hol a másikat kivitte magával Bécsbe, ott tulajdon contójára hetekig időztette, hogy az udvari és operaszinházban szerepelt jeles művészeket lássák, hallják és okuljanak; s hogy végre mindezekért a köszönetet, melyet nem várt, nem is kapta meg *).

— — — — — — — —

Bartay leléptével azon szerencsétlen fluctuácziókat, melyeknek e nemzeti intézetünk bérlők és igazgatók dolgában folyvást kitéve volt, még koránsem szakadt vége.

A nemzeti szinház fölügyelése gróf Ráday Gedeonra ruháztatott a közelebbi országgyülésig. A bekövetkezett színházbérlési bonyolódásokat tekintve szerencsésebb megoldását e

*) Sokkal későbben Bartay után egy másik igazgató ezen fölsorolt érdemek egy részét nagy hűhóval magának vindicálta: pedig csak halványan utánozta azt, mit előtte mások sokkal komolyabb szándékkal s minden nyegleség nélkül nemcsak megkisértettek, hanem sikeresen véghez is vittek.

kérdésnek hamarjában gondolni nem lehetett. A lapok és a közönség a grófnak bölcs és ügyszerető gondoskodása- s tapintatától méltán várták, hogy e kellemetlen állapotnak valahára vége lesz — s megkisértetett a házi kormányzat.

Eleinte ezen intézkedést a kénytelenség okozá, mivel a szinházi tetemesb jövedelmezések, melyek a páholyok félévi s a zártszékek évnegyedes bérléséből szoktak begyülni, a volt haszonbérlő által már fölszedetvén, a husvéti bérlésig szó is alig lehetett arról, hogy akadjon valaki, ki ily körülmények közt az igazgatóságot, vagy — a dolgot saját nevén nevezve — a bérlőséget elvállalni kész lett volna: később — mindinkább azon nézet vállván illetékes körökben uralkodóvá, hogy a bérlő inkább az anyagi ügyekre s az ezekből eredő hasznokra, mint a szellemiekre tekint, a nemzeti szinháznál azonban a haza polgárainak magasabb igényei vannak, melyek kitelhetőleges teljesitésére sokkal kevesebb a kilátás egyes férfiaknál, kik

a színházzal csak üzérkedni szoktak, mint a házi kormányzatnál, főleg ha annak élére oly tisztelt férfiu állittatik, mint Ráday — a házi kezelés állandóvá vált.

Az előadásokra a szokatlan változások semmi befolyással sem látszottak birni; a közönség (áldott közönség ez a magyar közönség) szintoly számosan látogatta azokat mint azelőtt; sőt még a szinészek is nagyobb kedvvel játszottak s szabadabban látszottak mozogni, mint az utóbbi időkben, hol a kormányt ingó kezekben tudták, s a bukás mindennap váratott.

Nem sokára azonban — fájdalom — a régi kórjelek mutatkoztak, s a lapok eleinte szeliden, aztán komolyabban kezdték inteni Rádayt, hogy erélyesebben őrködjék a gondja alá vett nemzeti intézet fölött, s ne engedje azt apróbb és nagyobb ármányok csatahelyévé tenni.

Főhibája volt Rádaynak, hogy a dolgot — minden ügybuzgósága mellett — nagyon ‚gavallérosan‘ vette, s apróságokkal nem szeretvén bibelődni, lassankint a nagyobbakban is kelleti-

nél több befolyást engedett bizonyos szinészuraknak, a mi sokféle önkényre s viszszaélésekre adott alkalmat. Ezen urak közt Fáncsy Lajos, ‚nemzeti szinházi országosigazgatási ügyvivő‘, mint magát nevezni s a szinházi ukászokban aláirni szokta, majdnem korlátlan hatalommal ruháztatott föl a főigazgatótól, s ennek palástja alatt oly dolgokat követett és hagyott elkövetni, melyek az oly szép fejlődésnek indult nemzeti intézetet alig tudták volna az ellene ily körülmények közt szükségkép támadandó közönbösség következményeitől megóvni, ha a magyarok ‚különös‘ istene nem őrködik fölötte, s azt minden félszeg intézkedések s csudálatos kezelési módszerek daczára mind a mai napig szakadatlan épségben fön nem tartja. — Valóban, ha ez az istene nem lenne, azt lehetne gondolni, hogy ‚ördöge van‘!

A panaszok, melyek akkoriban a nemzeti szinház igazgatósága ellen emelkedtek, sűrübben kezdték egymást érni, s annál élesebb kifejezést nyertek, minél hányivetőbb hanggal

találkozott a lapok jóindulatu megrovása az ‚ügyvivőség‘ részéről, mely a nemzeti szinházat minden birálaton fölül állítani, s a journalisticát annak bérenczévé szerette volna alacsonyítani.

Hadd említsek egypárt ezen panaszok közül, hogy az olvasó párhuzamot vonhasson a nemzeti szinház mult és jelen állapotja közt s megitélhesse: mi szünt meg azóta gáncsnak s megrovásnak oka lenni, vagy mi adott erre az újabb időkben még nagyobb alkalmat?

Panaszolkodtak tehát lapok, irók és közönség:

hogy az eredeti színművek s jelesebb forditások hónapokig várakoztak előadásra, mialatt Szigligeti darabjai kivételes pártfogásban részesültek s a legkedvezőbb, t. i. vásári időben kerültek előadásra;

hogy a drámabiráló választmány bűnbakul szokott használtatni oly darabokért, melyek (úgy mint ez a ‚Debreczeni rüpők‘- s ‚Vándorszinészek‘-kel történt) a választmánynak alá

sem terjesztettek — miután némely urak mód nélkül finom izlésükbe bízva ezt szükségtelennek tartották*);

hogy az erők a drámában ellustásodtak s az operában czélszerűen nem használtattak;

hogy egy ünnepelt müvésznő-, Hasselt-Barth aszszonyságtól, ki néhány év előtt a nemzeti szinház közönségét csalogánydalával elbájolta, s most a magyar conservatorium alaptőkéjének nevelésére a magyar színházban énekelni akart, a színpadon való föllépést megtagadták, mert az idegen müvésznő nem magyarul, hanem olaszul fogott volna énekelni, a mit — a ‚directorium' véleménye szerint — a szinház méltóságával nem lehet megegyeztetni:

---

*) Magam is jelen voltam egyszer egy választmányi ülésben (1846-ban) mint annak tagja, midőn Egressi Gábor egy darabot (már elfelejtettem czímét és szerzője nevét) mutatott be fölolvasás végett azon kijelentéssel, miszerint ő és az igazgatóság e darabot jónak találják, s hogy ennélfogva elő fog adatni, akár ajánlja azt a választmány akár nem. Ily categoricus nyilatkozatra aztán az ülés eloszlott s a darab fölolvasatlanul maradt. Adatott-e később? nem tudom.

holott ugyanakkor és később ugyanazon színpadon Marra, Viardot-Garcia, Schoberlechner-Dal'Occa, Ronzi de Bognis, Rovere, Alboni olaszul énekeltek; Guerra, Brussi és Holler spanyolul tánczoltak; Sivori, Thalberg, Molique, Menter idegen zenét hallattak; Weisz ködfátyolképeit francziául magyarázta; Gungl, Strauss németül hopszaszszásztak; sőt még Füredi is, a magyar színház tagja, egy magyarul dalolt opera közepette egyszer olaszul, s Szigligeti ‚Egy szekrény rejtelmei' czímü népszínművében egy ‚walzer'-t énekelt; a magyar zenekart pedig egyideig valami Giuglielmi nevü olasz karmester igazgatta — mint akkor mondták, mert szép felesége volt;

hogy örökös vendégszereplések divatoztak, miglen szinészeink lovagoltak és vadásztak (magam is akárhányszor láttam a szép Laborfalvi Rózát s a kedves Lendvaynét lovagolni, s nem egyszer kiáltottam rá az utóbbira, hogy fogja meg jobban a kantárt);

hogy bizonyos primadonnai szeszélyek miatt

az ifjabb erők, bár az ‚assoluta‘ nem félthette tőlük babérjait, mivel ezek már rég biztosítva voltak számára, nem foglalatoskodtathattak, vagy föllépésük nagyon megnehezítetett stb. stb.

— — — Hadd illustráljam, a mit elmondtam, vagy még elmondani akarnék, rövid előadásával Hollósy Kornélia első föltünésének a nemzeti szinpadon.

Az 1846-diki év julius 23-dikán a nemzeti szinházban az akkor ragyogó hirü Alboni Marietta kisaszszony utólszor lépett föl, mint vendég, ‚Lindá‘-ban.

Az ünnepelt művésznőt (Schódelné rekedtsége [?] miatt) addig csak töredékes előadásokban lehetett hallani, s hogy valahára egész operában sikerült őt látni, ezen élvezet Hollósy Kornélia kisaszszonynak volt köszönhető, ki a czímszerepben ugyanazon este, szinte mint vendég, lépett föl először.

A közönség, mely a szinházat minden zugában fuladásig megtölté, sok előszeretettel viseltetett e kedves vendég iránt, s e megelőző sze-

retet anynyira ment, hogy majd minden kiléptekor virágbokréták és koszorúk özönlöttek eléje — Alboni kisaszszony gyöngédtelen mellőzésével.

A lapok ezt megbocsáthatónak tartották — részint azon körülménynél fogva, mert az egész opera előadását — mint fönebb említém — csak Hollósy kisaszszony szivességéből lehetett élvezni, a magyar közönség pedig, valamint csudatürelemmel viseli a mindennemü nélkülözéseket, úgy hálával és szeretettel teljes az iránt, ki neki szivességből élveket nyújt; részint pedig, mert egy magyar születésüt látott külföldről viszszatérni, hol működéseit tetszés koszorúzta, s szokása szerint megelőző szeretettel üdvözölte azt a színpadon, melyen állandóan szerette volna birni.

Hollósy kisaszszony, első fölléptekor, föltünő elfogultsággal énekelt; a rendkivül szives fogadtatás eleinte inkább csüggeszteni, mint bátorítni látszott őt — a mi minden esetre szerénységének jele volt. Mihelyest azonban az

első meglepetés benyomása eloszlott, csakhamar a legtisztább csöngésü s bőterjedelmü hangot hallatá, mely kitünő s nem mindennapi képzettséggel birt, s bár némelykor kissé gyöngébbnek tünt föl, magában hordta a kifejthető erő csiráját. Hogy buzdító tapsok, kihivások s tetszésnyilatkozatok sűrün követték egymást, nem szükség mondanom.

Julius 30-dikán a kedves vendég Amina szerepében az ‚Alvajáró'-ban lépett föl másodszor a nemzeti színpadon. Elfogultságán most sem győzedelmeskedett teljesen, de sokkal bátrabb volt mint először, s így csudaszép hangját, mely különösen a felsőbb fokozatokban ritka bájcsengésü volt, s szende játékát a közönség teljes mértékben élvezhette. Nézők ismét nagy számmal voltak, s a virágbokrétákés koszorúkkal tanusitott üdvözlések most sem hiányoztak.

Lássuk, mi történt e szinpadon nyert diadadalok után a — kuliszszák mögött!

A mily kitünő figyelemmel fogadta Hollósy

kisaszszonyt a közönség, oly sértő tiszteletlenséget s illetlen bánásmódot volt kénytelen azoktól tapasztalni, kiktől joggal lehetett várni, hogy a közönség hangos követelésének engedve a kedves művésznőt a szinpad számára megnyerni, nem pedig attól elriasztani fogják.

Hollósy kisaszszony—mint láttuk—már kétszer lépett fel a nemzeti szinpadon, kétszer tölté meg fulladásig a szinházat, díjt nem követelt, a közönség őt a tetszés kitünő, csalhatatlan jeleivel fogadta — s a nemzeti szinház anynyi ura közül mégis egy sem találkozott, ki a művésznőt e csupa szivességből történt föllépései után fölkereste, nemes buzgalmát megköszönte, s vele további föllépései iránt értekezett volna; hanem odaküldtek neki a szinházi szolga által vagy három négy operaszerepet, hogy azokat ‚tessék betanulni', s még azt sem tartották érdemesnek megkérdezni: mikor, mily szerepben s minő föltételek alatt akar a kisaszszony ismét föllépni?

Egyetlen pontocskával sem nagyítom a dolgot, hanem elmondom szárazon a hogy történt. (Midőn sok évek mulva egy másik kitünő művésznővel hasonló illetlen módon bántak, s én a szinházi matadorok egyikének ezt neheztelve fölemlítém, a jó úr azt válaszolta reá cinicus mosolylyal: ‚már az igaz, hogy fene goromba ‚náczió‘ vagyunk!‘ Szinte ki lehetett hangjából érezni, mily büszkék ő és collegái arra, hogy e tekintetben meszsze túlhaladják a — külföldieket!)

E durva bánásmód által, melyet csak félig mívelt rendező a legutolsó kardalnoknő iránt sem fog elkövetni, Nelli kisaszszonyt elkedvetleníteni s odabirni akarták, hogy a nemzeti szinháznak mielőbb hátat fordítson. Tartottak is már búcsujárást földszint és karzaton némely ingyenjegyes, lekenyerezett naplopók, kik suttogva terjeszgették: miszerint a ‚mélyen tisztelt‘ közönség óhajtásának ‚most az egyszer‘ nehéz lesz eleget tenni, miután Nelli kisaszszonynak nincs kedve szerződésre lépni, mert

néhány évre még Olaszországba akar menni — tanulni; hogy nagyon fiatal, a melle is gyönge; Schodelnéval úgysem állhatná ki a versenyt; igen korlátolt repertoirja van, alig két három opera; nehezen tanul; nem tud jól magyarul (lépveszsző a patriotákra nézve); az igazgatóság mindent elkövetett, hogy a kisaszszonyt megszerezhesse, de követelései túlzottak, a pénztár erejét túlhaladják stb. stb.; — s ez alávaló bujtogatásnak következménye majdnem az lett, hogy Hollósy kisaszszonyt, kit a legelsö olasz színpadokra híttak meg primadonnának, de a ki derék apja s lelkes rokonai által buzdítatva kitünő tehetségeit csupán édes hazájának kivánta szentelni, a nemzeti szinházra nézve örökre elvesztjük.

Volt azonban, mit a ‚bölcsek hétfejü tanácsá'-ban (így nevezték gúnyorosan azon kamarillát, mely akkoriban a nemzeti szinház ügyeit vezette) az ármányok és fondorkodások javavirulása közepett a számitásból kifelejtettek: s ez a — sajtó volt, mely, bár a censura járma

alatt nyögött, bátor lélekkel rontott neki minden alkalommal azon valóságos és pünkösdi nagyságoknak, kik áthatlannak hitt nimbuszukban se látni se hallani nem akartak, s mely sokszor a közönséget sem kimélte, ha ennek ‚birkatürelm'-ét a mindennapi botrányok és ferdeségek kifárasztani nem tudták.

S e sajtónak, s (némi önérzettel mondom) különösen az ‚Életképek'-nek lehetett köszönni, hogy Hollósy kisaszszony meg lett nyerve a nemzeti szinháznak, melynek utóbb legékesebb, s még mindeddig ki nem pótolt dísze és büszkesége volt.

S mivel mentettem meg e kincset a nemzeti szinháznak?

Egy háromhasábos ‚vértes' czikkel, melyet lapom 1846-dik évi augusztus 8-dikán megjelent 6-dik számában irtam, s mely mint a bomba pattant szét az ellenfél táborában.

Félretéve minden kiméletet figyelmeztettem ebben a coulissák ezerféle titkaiba be nem avatott közönséget azon kisebb és nagyobb fo-

gásokra, melyekhez a szinházaknál (ez esetben a nemzetinél) nyúlni szokás, ha oly művész vagy művésznő elriasztása vagy eltávolitása czéloztatik, a ki holmi hamis bálványokra nézve idővel veszedelmes vetélytárs lehetne, s melyeket most Hollósy kisaszszony irányában is alkalmazni kezdenek. Elmondám, hogy még vagy ötször hatszor egymásután fel fogják ‚Lindá'-ban s az ‚Alvajáró'-ban léptetni, s aztán — ha a közönség nagyobb, de szűkebb erszényü része azon reményben, hogy a kedves művésznőt újabb szerepekben is fogja hallhatni, a már élvezett előadásokra gyérebben találna megjelenni s földszint és karzat fulladásig tömve nem lenne — intrigáik födözésére azon mentséget használni, hogy ily kétes körülmények közt nem volna tanácsos szerződési alkudozásokba bocsátkozni, s pedig annál inkább nem (s ez volt a kifityegő lóláb), mert azt a további körülményt is tekintetbe kell venni, hogy a ‚meglevő kitünő erők' mellett a kérdéses szerződés amúgyis fölöslegessé válnék stb.;

s azzal végzém be heves philippicámat, miszerint ne tessék bizonyos uraknak elfelejteni a közönséget, mely ébren van és jogait érzi, s mely, ha tudja is az érdemet méltányolni, s nem felejti el az élvet, mit neki nyújtottak, koránsem oly gyáva s nem is szabad annak lennie, hogy szüntelen csak azon régi élvek emlékének tömjénezzen, nem követelve újakat, melyek oly könynyen elérhetők, de tőle oly fitymálólag megtagadtatnak.

A czikk nagy lármát ütött, s elevenére talált azoknak, kiket megtámadtam. Volt lótásfutás ide oda, dühös mínák a lárvák alatt, ökölbe szorított kezek a — zsebekben. — Hollósy kisaszszonyt nyilatkozni kényszeríték: miszerint igen sajnálja, hogy a nemzeti szinház igazgatósága, illetőleg rendezősége oly kiméletlenül megtámadtatott miatta, s kimondatták vele: hogy az ügyvivő Fáncsy Lajos úrnak, az iránta tanusitott szives figyelme- és készségeért a legőszintébb elismeréssel tartozik; — engem pedig párbajjal fenyegettek

életrehalálra, a mi azonban puszta fenyegetés maradt. — —

Augusztus 18-dikán Hollósy kisaszszony ‚Luciá'-ban lépett föl. A szinház ismét fulladásig megtelt, a tapsok és kihivások szünni nem akartak. De a kedves müvésznő nem is énekelt még szebben, s nem fejté ki ragyogóbban tehetségeit, mint azon este. Valóságos fülemülehang volt, nevezhetlen báju és elragadó.

S most már valamenynyi lap sürgeté a kisaszszony szerződtetését.

Jól esik mondanom, hogy nem környezett még az öszszes hirlapirodalom nagyobb szeretettel szinésznőt vagy énekesnőt első fölléptei-nél, mint Hollósy kisaszszonyt környezé: úgy hogy az igazgatóságnak ott, hol a vélemény ily általános kedvező volt, nem is volt szükséges speciális nézetek iránti rokon- vagy ellenszenvből kiindulni, hanem csak a méltányos kivánságot kellett teljesítenie, melynek a közvélemény organumai hü tolmácsai voltak. — S ha a hir-

lapirodalom e szinte szenvedélyes kegyeletre az által hitte magát fölhíva, mert csak így vélte kieszközölhetőnek, hogy a jeles énekesnő a nemzeti szinház rendes tagjául fölvétessék: akkor e buzgóság annál inkább helyeselhető volt, mert az énekben kitünő, de sokat gyöngélkedő Schodelné mellé még egy elsőrendü énekesnő már azért is szükséges volt, hogy az operák betanulása ne menjen azontúl is oly csigahaladással előre, mint eddig ment.

Augusztus 26-dikán a következő levelet vettem:

‚Tekintetes úr! Tudván, hogy mind az egész közönséget, mind magát a tekintetes urat is igen érdekli, sietek tudatni, miszerint Hollósy Kornélia kisaszszony tegnapelőttől fogva a nemzeti szinház szerződött tagja. Becses jó indulatiba zárt maradok a tekintetes úrnak lekötelezett szolgája Ráday Gedeon m.k., nemzeti színházi országos főigazgató.‘

Ime, kétségtelen diadala a sajtónak! S ez annál nagyobb megelégedésünkre szolgált, mert

hatalmát oly férfiu ismerte el, ki szabadelvüségénél fogva táborunkhoz tartozott, s így társaiban — önmagát tisztelte meg! Nem volt egy magyar journalista sem, ki a nemzeti szinház teljes fölvirágzását ne óhajtotta volna; Ráday pedig ezt nemcsak óhajtá, hanem azt előidézni tettleg fáradozott is: s ennélfogva föl nem tehető azokról, kik egy czélra fáradoztak, hogy ellenségül álljanak szemközt egymással. Ha a hirlapok kezelőit némely hibák és viszszaélések, melyeket a szinház körül tapasztaltak keserűbb kifakadásokra ösztönöztek, e szigorúbb föllépés — mint az eredmény mutatta — minden esetre hatást tett s figyelmet gerjesztett az iránt, hogy volt anyag a szinházkezelés ingredienczíái közt, mely fermentácziót okozott.

September 3-dikán ‚Lindá'-ban Hollósy kisaszszony már mint szerződött tag lépett föl, s a nagyszámu közönség szokás — de érdem szerint is köztetszéssel fogadta.

Később, e jeles művésznő diadalai közt, el-

hitte volna-e valaki, hogy oly sok küzdelembe került neki a nemzeti szinházba bejutni, s, a mi legszomorúbb, épen azért, mert ragyogó tehetség volt*)?!

*) Még egy másik erő is tünt föl akkoriban a nemzeti szinházban kevesebb szerencsével ugyan, mint Hollósy Nelli, de szintoly fényes sikert aratván később a külföldön, mint ez utóbbi hazájában. Értem Csillag Rózát, ki 1846-dik évi junius 9-dikén tette első kisérletét Mátyás szerepében ‚Hunyadi László'-ban, s mind szép és erőteljes kifejlést várató hangja, mind elfogulatlan játéka után buzdítólag fogadtatott s gyakori tapsokkal jutalmaztatott. — Nem lesz tán érdektelen, e nagy hírre jutott honleányunkról, kit kicsinyes ármánykodások s illetlen bánásmód a külföldre kényszerítettek menekülni, néhány adatot közölni azon időből, melyben fényes jövendőjének alapját megvetette, s mely a nagy közönség előtt eddig még teljesen ismeretlen.

Julius vége felé volt 1850-ben, midőn Csillag Róza a Holbein igazgatása alatt állott bécsi udvari dalszinház irodájában anyjával együtt megjelent s mint ‚altistáné' szerződtetni kivánt. Próbául Proch és Staudigl előtt Pierotto szerepét énekelte ‚Lindá'-ból, s ámbár szép alt hangjával tetszést aratott, szerződtetni őt mégsem lehetett, miután e szak már két altistáné által be volt töltve. Róza késznek nyilatkozott mint choristáné belépni; de a mily különösnek tetszik, mégis úgy volt, hogy az igazgatóság nem volt azon helyzetben ajánlatát elfogadhatni, mert az operai személyzet teljes létszámánál fogva nem lehetett azt egyetlen egyénnel sem szaporítani.

Kétségbeesve jött másnap Csillag Róza az udvari dalszinház akkori első karmesteréhez, Prochhoz, fölkérvén őtet, sziveskedném vele pár alt-szerepet (Pierottot, Orsinit)

áttanulni, hogy aztán valami provincziális városban azokkal szerencsét próbálhasson. ‚Ez alkalommal — úgy mondá nekem Proch, kinek szivességéből ez adatokat birom — meg voltam lepetve Rózának szép és nagyterjedelmü hangjától, s azon gondolatra jöttem, nem lenne-e képes ‚Fides'-t énekelni? a mi annál kivánatosabb lett volna, mert a ‚Próféta' ugyanakkor épen tetőpontján állt hirességének, az udvari dalszinházban pedig nem adathatott, mert a kik eddig a ‚Fides'-t énekelték, Lagrange, Behrendt-Brand és Wagner Janka, csak mint vendégek szerepeltek s ismét eltávoztak Bécsből. — Kérdeztem Rózát, meddig időzhetik még a fővárosban? azt válaszolta: legfőlebb tizennégy napig, mert azon túl nem lesz miből élnie! — Jól van — mondám, s meggyőződvén előbb zeneképzettségéről azonnal hozzáfogtam a betanitáshoz. — Tizenharmadik napon Csillag Róza az akkori intendans gróf Lanckoronszky s az egész directorium előtt általános megelégedésre énekelte a ‚Fides'-t, s augusztus 22-dikén (1850-ben) e szerepben először lépett föl az udvari szinpadon oly fényes sikerrel, hogy azonnal ötezer s később tizenkétezer forintig emelkedő évi fizetéssel szerződtették.' —

No, ezt is szerencsésen elszalasztottuk; pedig valamint Hollósy Nellit, úgy Csillag Rózát sem pótolta ki azóta senki többé a nemzeti szinháznál!

V

A ‚Pesti hirlap' azonévi augusztus 25-dikei számában a ‚Nemeti színház s a magyar hirlapok' czím alatt — Bajza, Batthyány Kázmér, Fáy András, Kossuth, Tóth Lőrincz és Vörösmarty alairásával — egy czikk jelent meg, melyben e köztiszteletű férfiak kinyilatkoztatták, miszerint csak azért szólalnak föl, nehogy valaki a csaknem valamenynyi hirlap által gyakorlott ‚balszellemü' megrohanásokba az egész közönséget beleolvadottnak vélje; részint pedig azért, hogy a túlragadt hirlapirókat működéseik kimaradhatlan eredményére figyelmeztesse, mivel t. i. ‚a független érzelmü, jóakaratu s értelmes igazgató kedvét vesztvén, a nemzeti szinház jövendője koczkáztathatik.'

E fölszólalás, mely közvetlenül ellenem és

lapom ellen volt irányozva, s melyben alig volt újabb vagy fontosabb eszme, melyet már Bajza a ‚Pesti hirlap'-ban s Fáy András a ‚Pesti divatlap'-ban részletesen el nem mondott volna, annál váratlanabbul lepett meg engemet, mivel oly szabadelvü férfiaktól, mint az aláirók voltak, azt lehetett volna várni, miszerint inkább azon egypár lap ellen fognak fölszólalni, melyek egyszerre oly hunyászkodó hangot kezdtek a nemzeti szinház irányában hallatni, hogy túlságos bókolásaikkal annak inkább ártalmára mint hasznára voltak, s mivel a fölszólalók in ultima analysi magok is megvallották: hogy ‚a szinházi ügyek kezelésében hiba elég van; itt-ott hanyagság, ügyetlenség, apró ármányok, miket napfényre kell hoznunk, s a rendezőket, szereplőket, birálókat (t. i. a drámabiráló választmány tagjait), ha egyremásra roszul járnak el dolgaikban, megrónunk, vagy — ha tökéletesen haszonvehetetlenek vagy épen ártalmasokul mutatkoznak — népszerűletlenekké, megállhatatlanokká tennünk!'

Nem emlékezem, hogy mást tettem volna, mint hogy megróttam, mit a czikkirók is megrovandónak találtak. Avagy csak Rádayt nem kellett volna bántani és elkeseríteni? A fönidézett sorokból legalább ilyesmit lehetett kiolvasni. De ki hitte volna, hogy — midőn a nemzeti szinház országos főigazgatóját, ki a szabadelvü párt egyik vezértagja is volt, a színház körüli hibákért és tévedésekért felelőssé tettem — ezt politicai párthívei tiszteletlenségnek magyarázzák? Úgy szokott ez lenni, ha az ügyet a személynek, s a személyt az ügynek háta mögé állitjuk, s a szerepeket s azok hordozóit elcseréljük! Nem volt, ki Rádayt és szilárd hazafiságát jobban tisztelte volna mint én, de azért sem tiszteletlenséget személye, sem perfidiát az ügy ellen nem véltem elkövetni, ha a fönállott hibákat a fölszólalás után is csak úgy láttam mint azelőtt, s élesebb kikeléseket is használtam, valahányszor a barátságos figyelmeztetésnek dacz vagy megrögzött hanyagság szegült ellene. — A dolognak egyéb-

iránt az a comicus oldala volt, hogy a fölszólaló urak nagyobb része vagy épen nem, vagy igen ritkán járt a nemzeti szinházba, s igy nem is ismerkedhetett meg annak művészetfoki állásával oly tökéletesen, hogy az ilyféle recriminácziókra magát följogosultnak tekinthette volna!

Két dolog volt, melyek közül akkor az egyiket tüstint életbe léptetendőnek, a másikat folytonosan szem előtt tartandónak véltem, hogy eleje vétessék azon számos hibáknak, melyeket a főigazgató, ki csakugyan ‚mindennap vezér és közkatona nem lehet', önmaga el nem háríthat. Az első: egy ügyes, munkás, aestheticai míveltségü aligazgató, kinek kötelessége volna mindenre, mi az előadások körébe tartozik, közvetlenül fölügyelni, mely nagykörü állást egy színházi költő (dramaturg) hozzájárulásával lehetne kiegészíteni; a másik: hogy a nemzeti szinház ne tekintessék pénztőke-gyűjtő intézetül, s ne iparkodjanak minél nagyobb öszveget kupozgatni a

takarékpénztárba, a mi több mint czéltalanság, kereken kimondva: czéltévesztés; mert ha dicséretet érdemel is az igazgatóság, hogy mindenek előtt a színház anyagi állását akarja biztosítani, azon helyes nézetből indulván ki, hogy a müvészet csak akkor virágozhatik föl teljes szépségében, ha nem kellend többé a mindennapi kenyérért küzdenie: a takarékosságnak is határa van, melyen túl a neve — fillérkedés lesz; ilykép gazdálkodni pedig nem lehet ott, hol épen a pénz helyes kiadásában van a legczélszerübb gazdálkodás! —

Ezeket mondtam el épen huszonkét év előtt; s nyertek-e azóta oly kedvező fordulatot a nemzeti szinház viszonyai, hogy a sürgetett reformok szükségessége ma már megszüntnek tekinthető? a szerzett tapasztalatok nyomán koránsem állíthatom.

— — — — — — — — —

Ugyanezen időben merült föl a magyar szinészet kérdése Budán, s mivel ennél Ráday befolyása is igénybe vétetett, nem lesz

tán érdektelen annak keletkeztéről röviden megemlékezni.

Egynél szomorúbb adat, hogy országunk keblében többnyire a városi hatóságok voltak azok, melyek leggyakrabban s legtöbb idegenkedés kitüntetése által vétkeztek a nemzetiség, s így — saját érdekeik ellen.

Az 1845-d. évnek derekán a budai német szinház bérlője megbukott. Alig terjedt el e bukás hire, midőn a lapokban és magán körökben sűrün kezdett az ohajtás nyilvánulni, bár az ikerváros ezen színházában is a magyar szinészet települne meg.

A budai casino választmánya íveket köröztetett, melyeken minden egyéb kötelezettség nélkül azok irják alá magokat, kiknek kivánsága, hogy Budán valahára állandó magyar szinészet legyen. — Az ívek örvendetes sebességgel teltek, rajtok a legfényesebb nevek találkoztak, melyek e nemzeti vállalatnak biztosított jövőt igértek, s a városi tanácsot meggyőzhették, hogy az általános kiván-

ságnak hódolni ha nem volna is hazafiúi kötelessége, de megkivánja azt a méltányosság elve is.

Azonban ki nem tudja, hogy a magyar ritkán mozdulhatott saját hazájában a nélkül, hogy egy vagy más oldalról kisebb nagyobb ellenséges táborka ne ütné föl fejét ellene.

Alig nyilvánultak ezen óhajtások, midőn a megüresült szinház kibérlésére német színigazgatók kezdték magokat ajánlgatni, többi közt a bukófélben levő pesti német szinház bérlője Forst uram is, ki hirtelenében egy újonnan betanult operával lépett föl a budai szinpadon, hogy magának a köztetszést, melyet Pesten eljátszott, kivíjja. Törekvéseinek sikere az lett, hogy a budai városi tanács (január 2-dikán 1846) a megüresült szinházat ezen derék úrnak átadta — husvétiglan, s pedig épen azon a napon, midőn a nemzeti szinház igazgatósága, a testvérváros lakossága tekintélyesebb részének ismételt fölszólitására, irott nyilatkozatában tudósitá a nemes tanácsot, hogy az elhagyott

szinházat átvenni, s benne magyar szinészetet alapítani hajlandó, ha t. i. ez csődhirdetés nélkül eszközölhető volna.

A városi tanács a fönebbi engedményezés által nemcsak a közvélemény nyilatkozata ellen szegült, hanem a jó izlés és müvészet barátit még azon veszély is fenyegette, hogy az új bérlő rendre fogja a budai szinházi közönségnek is előadni mindazon aljasságokat, botrányokat, zoologiai műmutatványokat, melyekkel Pesten a jóizlést már régen kiküszöbölte mandzsur-szinházából.

Más részt, Ráday ajánlata folytán, a kilátások a budai szinház virágoztatására nézve a legkedvezőbbek voltak, a menynyiben folytonos összeköttetése a nemzeti szinházzal, ennek szavaló és énekes személyeinek gyakoribb föllépése színpadján, a ruhatárnak, könyvtárnak használata stb. annak nem kis előnyére váltak volna, hozzájárulván, miszerint szinte azon kedvező kilátások voltak a közönség részéről is abban, hogy a páholyok és zártszékek már

előre biztosítva voltak, s hogy e részvétnek állandósága mellett kezeskedett a folyvást fejlődő nemzetiség oly egyes polgároknál is, kik eddig Buda városában valamely osztrákvárosban képzelték magokat; de kezeskedett egyszersmind azon körülmény is, hogy oly számos és művészi élvekkel kinálkozó előadásokat, mint Budán ez esetben teljes joggal lehetett reméleni, nem birna nyujtani semmiféle bérlő, kinek a szinház csőd útján átengedtetnék.

A budai tanács és választópolgárság Ráday levelére elhatározá: hogy a szinházat husvéttól fogva átadja a grófnak, s ez ügyben is tanúsított buzgalmát külön levélben meghálálandja.

Már panegyricus ömlengésekre kezdtünk fakadni a városi tanács e hazafiúi tette fölött, melyel bebizonyítá, hogy föl tudja fogni a kor kivánatait, s méltó arra, hogy Magyarország fővárosa erélyes hatóságának neveztessék.

Nem jó az a hirtelenkedés!

Február elején Fáncsyval, mint Ráday meg-

bizottjával, megjelentem a városi tanács és választópolgárság előtt, s a gróf kivánatát a szinház átvétele végett élő szóval is előadtuk. Hoszszas értekezések s fölvilágosítások után — *melyek azonban csak a nyári szinkörnek a* hitelezőktől való megváltása körül forogtak, miután a hatóság késznek nyilatkozott a szinházi jogot azonnal átruházni a nemes grófra — határozattá lön, hogy ‚a hitelezők, kikkel a gróf csak a városi hatóság közbenjárásával kész egyezkedni, kihallgattatván, ezeknek a nyári színkör iránt tett követeléseik a gróffal tudatni fogván, az ügy végképeni eldöntése legközelebbi napokra halasztassék; továbbá a február 4-dikére kitüzött csőd elnapoltassék, s semmiféle más alkudozásokra lépések ne történjenek, míg gróf Rádayval ez ügy tökéletesen be nem végeztetett.‘ — —

Ennek következtében a megbukott szinházbérlő hitelezői öszszehivattak, s a városi tanács által megkérdeztettek: kinek akarják a budai szinházat átadni? A műértő (!) gyülekezet nem

késett soká a felelettel s talált azonnal saját keblében egyént, ki a szinház átvételére legalkalmasabbnak látszott. S ez érdemes úri ember: Herr von Michel, pesti lakatos volt, a ki oly kedvező föltételeket ajánlott hitelező collegáinak, melyekről ő maga legkevesebbé hitte, hogy azokat valaha teljesíteni fogja. A lekenyerezett hitelezők ,unisono' mellette nyilatkoztak, hihetőleg azért is, hogy — ha a szinházat majd ismét be kellend zárni — mindjárt kész legyen, a ki lakatot vessen rá, s a nemes városi tanács e nyilatkozatot Michel uréval együtt — minden egyéb comitiva nélkül — elküldte egy városi ember által gróf Rádaynak, hogy ,olvassa el', és ezzel minden ,pro formá'-t befejezettnek hivén, pár órával később (mintha félt volna, hogy a grófnak ellennyilatkozata olyan találna lenni, mely alól nem lehetne szép szín alatt kibújni) a szinházat az arenával együtt Michelnek adta által!

Ez volt a tanácsilag elhatározott köszönet Ráday nemes buzgalmáért; így játszatott ki a

közönség azon legnagyobb és legtekintélyesebb részének ohajtása, mely Budán a magyar szinészet megtelepülése mellett buzgott, s vonatott a mézes madzag mindazok száján keresztül, kik a nemes tanács e fontos ügybeni eljárását honszerte figyelemmel kisérték! — A legjellemzőbb e ‚turpis história'-nál az volt, hogy a színházi jogot nem a város, melyet illetett, hanem a megbukott bérlő hitelezői oszták ki, s a város csak a helybehagyó szerepet játszotta. Kupaktanácshoz méltó resignáczio!

Menynyi nehéz és viszontagságos éveknek kellett elmúlniok, míg a magyar szinészet, mely hajdan oly sokoldalu pártolásban részesült Budán, itt ismét lábrakaphatott! Azt hitték, hogy Magyarhon közepette a szinházat idegen elemeknek mindig nyitva lehet tartani; s fájdalom nem a magyar-ellenes kormány birta egyedül a vas pálczája alatt megkushadt városi tanácsot arra, hogy kebléből a magyar szinészetet kitiltsa: saját szűklelkűsége is indította őt erre, s a helyett, hogy a megelőző szerepet

játszotta volna, arra várt, mikor hazafiúi kötelességei teljesítésére idő és körülmények fogják kényszeríteni. — Ha az akkori tanács tagjai közt valamelyikével találkozhatnám, szeretném megkérdezni: hiszi-e most már, hogy Magyarországban annak, a mi nem magyar, nincs jövendője, s hogy hiába feszítette magát egypár makacs váll akaratos erőszakkal azon ajtó megnyilása ellen, mely előtt egy nemzet kopogtatott és kivánt bebocsáttatást ? !

VI

Mióta a ‚Kritikai lapok‘ s a ‚Figyelmező‘ megszünt, egy kritikai folyóirat keletkezése a legérzettebb szükségek közé számítatott. A ‚Tudománytár‘ hazai termékekről nem hozott birálatot; az academia már alaprajzánál fogva kizárta a kritikát kebléből; a Kisfaludy-társaság szívesen fölkarolta volna ez ügyet, ha ereje és körülményei engedik: s ennélfogva könynyen megmagyarázható, hogy — a minek szüksége éreztetett — annak valósulása közohajtássá vált.

Az 1845-dik év második felében, irodalmunk több bajnokai fölszólítására, ‚Irodalmi őr‘ czím alatt külön rovatot nyitottam meg, mely minden két hétben fél, néha egész íven az ‚Életképek‘ ingyenmellékleteül jelent meg, s melynek czélja volt, irodalmunk minden termé-

keit szigorral, a hol kellett, de mindenkor méltányosan s minél alaposabban birálni, s minden újonnan megjelenő munkát, érdeméhez képest, hoszszabban vagy rövidebben megismertetni az olvasó közönséggel. — Sokkal inkább tiszteltem ezt, semhogy azon, kontárirók s lanyha szerkesztők által terjesztett balvéleményben osztoztam volna, miszerint a tudomány és művészet alapelveiből induló kimerítő bírálat inyére nincsen, s föltevém róla, hogy azon birálatok megértésére s megrostálására elég felfogó s itélő tehetséggel bir. Élénk pártolása mutatta, hogy hitemben nem csalatkoztam! — Utálta, igenis, ez a józaneszü közönség azon aljas, tüskés és bojtorjános polemiát, mely szem elől tévesztve az irodalmi ügyet személyeskedésekre vetemül, s melytől mindenkorra ovakodtam, elvül tüzvén ki, minden czéltalan feleselésektől tartózkodni, s nem türni, hogy új vállalatom sértett hiuság- s ‚beteges csiklándóság'-nak viczkándozás helyéül szolgáljon.

S meg volt — elég szomoru — ezen beteges

csiklándóság igen sok iróinknál, kiknek olykor még leggyöngébb műve fölött sem lehetett szigoruan biráló szót ejteni, a nélkül, hogy föl ne jajdultak, s az őszinte nyilatkozat mögött személyes vonzalom vagy idegenkedés indokait ne keresték volna. E nyavalygós érzékenység természetes következése volt a critica hiányának, még inkább a pajtáskodólag magasztalgató elkényeztetésnek; s ha tudtam is embertársaimban a lelki és testi betegséget egyiránt sajnálni, s az ily kóros állapotot, hol lelkiismeretesen lehetett kimélni, erre ott, hol követelésekkel lépett föl a mindennapiság, hol a pöffeszkedés tudomány szinében, a tehetetlen erőködés művészet álarczában akart szerepet játszani — legkisebb hajlamot sem éreztem. —

Az ‚Életképek‘ eddig is adott, s nem épen ritkán, könyvbirálatokat és ismertetéseket, s ugyanazon erők, melyek abban irodalmunk emelésére közreműködtek, gyámolíták ez újabb vállalatomat is, szaporodván idővel olyanokkal, melyeknek tettleges hozzájárulását az ‚Irodalmi

őr' iránt mindinkább nyilatkozó közelismerésnek köszönhetém.

A birálatok rendesen név nélkül jelentek meg. — A névtelenséget a critica kezelése körül mindenek fölött igen jónak tartom. Előmozdítatik általa a mellőzhetlenül szükséges őszinteség és bátorság a vélemény kimondásában a birálók részéről, — s ez a nyereségek legnagyobbika: miután, míg egy részről ritka ember bir szilárd és eltökélt lélekkel, a netán sújtó igazságot kereken kimondani, másrészről az is bizonyos, hogy a meggyőződés-szülte véleménynek tartaléktalan kimondása nélkül jóra vezető critica nem is képzelhető; — azonfölül a névtelenség elvonja az olvasó közönség figyelmét annak vizsgálásától: ki irta e vagy ama birálatot? s e helyett e figyelem igen üdvösen egyedül arra fordíttatik, a mi iratott; — végre a birálat alá kerülő irók részéről leginkább eleje vétetik e névtelenség által a személyeskedésnek, s az ügyet elhanyagoló s csak viszonyos személyes gáncsolásokkal foglalkozó pole-

mizálásnak. Ha van egypár oly ember, ki ábrándosságában örömestebb szeretne martyrul meghalni, mint confessorul élni, ki netalán azt akarná, hogy minden ember csak akkor szóljon, ha szava után egyszersmind nevét is elkiáltja, azokat különösen csak arra óhajtanám figyelmeztetni, hogy ‚jobb-és üdvösebb a meggyőződést, az igaz véleményt álnév alatt kimondani, mint igaz név alatt — elhallgatni.‘

Ez a névtelenség vagy álnevűség szülhette aztán gyakoribb esetekben azon anomaliát, hogy — míg a magyar hirlapok hasábjain némely újonan megjelent munka felől magos dicséreteket lehetett olvasni — ugyanarról az ‚Irodalmi őr‘-ben egészen ellenkező birálat állott, s viszont, hogy sok munka hanyag hallgatással mellőztetett, melyről az ‚Irodalmi őr‘ méltánylólag emlékezett. Sajnálkozva kell egyébiránt érintenem, hogy lapjaink nagy része oly meggondolatlanul szórta a dicséretek halmazát a legsilányabb művekre is, s tömjénezte és czirógatta a középszerüséget, hogy teljes

igaza volt egy német lapnak, midőn azt mondta: miszerint — ha az ember a magyar hirlapokban megjelent munkák felőli ajánlatokat és dicséreteket olvassa — azt kell hinnie, hogy Magyarország irodalma pezseg a lángeszektől! — Valjon jobb véleményt táplálna-e az említett lap, mostani irodalmi viszonyaink tekintetbe vétele után, itészetünk jelen kezelési módja iránt?!

Az ,Irodalmi őr' másfél évig futotta pályáját, s e közben hatvanhárom külön munkát birált és ismertetett meg: köztük Vörösmarty minden munkáit, Petőfy Sándor költeményeit, Eötvös ,Falu jegyzőjé'-t, Pálffy ,Magyar millionaire'-jét, Tompa ,Népregé'-it, Szemere Bertalan ,Utazás külföldön', Irinyi ,Német-, Franczia- s Angolországi úti jegyzetek', s Jókay ,Hétköznapok' czímű elmetermékeit. Legnagyobb föltünést okozott Vörösmarty minden munkáinak (kiadták Bajza és Schedel) több számon át folytatott kimerítő birálata, mely az ,Irodalmi őr'-nek valódi kincse volt.

Biráló magosabb követelésekkel, szigorúbb megrostálással járt el, mit eddig még legjobbjaink kezéből jövő birálatoknál sem tapasztaltunk, mely azonban elkerülhetlenné vált, ha a biráló önmagát nem akarta agyonvágni, midőn a munka hibáit keresztényileg szemlélgeti — microscopiumon, hogy önmaga előtt is minél kisebbnek látszassanak a megrovandók. A biráló neve, a névtelenség elvénél fogva, sokáig titokban maradt; alig győztem a kiváncsiak serege elől menekülni, kik azt tudni szerették volna: még Bajza és Vörösmarty is hozzájok csatlakoztak s ostromoltak vallatásaikkal, valahányszor egyedül voltam velök a drámabiráló választmány páholyában a nemzeti színházban, hová e czélból még operanapokon is eljártak, mit különben tenni nem szoktak. Hallgattam néhány hónapig mint a sír, míg végre nyert fölhatalmazásnál fogva a fátyolt föllebbentém s megmondám, hogy a geniális biráló: Erdélyi János.

Nem ártana e remek dolgozatot külön ki-

adni: mai birálóink sokat tanulhatnának abból, mindenekelőtt pedig azt, minő fokig kell az itésznek hivatással s műkészülettel fölruházva lennie, hogy birálatainak tekintélyt és közelismerést szerezzen. — —

Az ‚Irodalmi őr‘ megjelenésén kivül nagy érdeket ébresztett még az ‚Életképek‘ 1855-dik évi számaiban ‚Hirlapi méh‘ czim alatt megkezdett s bevégzett czikksorozat is, mely minden héten rövid criticai áttekintést adott a megjelent divatlapok tartalmáról, s irók és közönség részéről igen kedvesen fogadtatott. Végczélja nem az volt, hogy az egyik vagy másik lapot és szerkesztőjét dicsérje föl, hanem hogy a megjelent czikkek fölötti birálatában mutassa ki a mű hiányait; s hogy ez oly avatott tollnak, minő Garayé s később Vas Andoré volt, kik e rovatot irták, nagy mértékben sikerült, nem egy jelesebb irónknak hozzám intézett soraival bizonyíthatnám, melyekből kitetszik, hogy iróink nagyobb része (akkoriban t. i.) az őszinte birálatokat nemcsak tűrte, de óhajtotta

is, kivált, mikor oly egyénektől eredtek, kik — mint tapasztalák — nem gáncsolói viszketegből, hanem valódi ügyszeretetből s az irodalmi haladás bármily csekély részbeni előmozdításának hő vágya ösztönéből munkálkodtak ez üdvös, de rájok nézve sok kellemetlenséggel járó hálátlan téren.

Később a ‚Honderü' és a ‚Pesti divatlap' szerkesztője hasonló rovatot nyitottak, az első ‚Laprosta', a másik ‚Lapszemle' czím alatt, lapjaikban; Vachot meg ezen fölül az ‚Irodalmi őr'-t azzal igyekezett paralyzálni, hogy ‚Nemzeti irodalom' czím alatt még egy rovatot nyitott, melyben — mint mondá — hölgyek által is könnyen megérthető, népszerü irásmóddal fogja a legújabb irodalmi müveket bővebben megismertetni.

Hasznára vált-e szépirodalmi sajtónknak s általában irodalmunknak az ily — csekély irodalmi erőinket ismerve — erőltetett versenyzés? nem akarom vitatni, nehogy úgy lássék, mintha ‚pro domo mea' beszélnék. Addig az

volt a panasz, hogy nincsenek birálóink, most meg egyszerre, mintha az égből hullottak volna, bírálók- és bírálatokkal kinálták a közönséget! Mit nem tett az ‚Irodalmi őr?‘ már születése előtt, csupa hirével, oly irodalmi erőket hitt életbe, melyek létezéséről eddig csaknem mindnyáján kételkedtünk. Csak attól ne kellett volna aztán tartani, hogy a sok bába közt elvesz a gyermek! Igy volt ez már akkor is, hogy mihelyt valamely magyar szerkesztő valami újjat gondolt ki vagy kezdett, azt azonnal testvéri indulattal osztották meg vele collegái, holott pedig különben nem igen álltak egymással testvéri lábon.

Utóbb a ‚Honderü‘ fölhagyott a ‚Laprostá‘-val; de a ‚Divatlap‘ ezt nem tevé: neki tetszett e viaskodás, s oly ‚eredeti‘ modorban kezdte szemléjét irni, hogy kétszeres szükség volt annak ellenében oly lapra, melyben az olvasó nyugodt, higgadt kedélylyel, epe és indulat nélkül irt józan itéleteket halljon a szépirodalmi napi sajtó termékeiről. — Garay vitézül

küzdött meg eleinte ellenfelével, s az ügy melegétől áthatottan kijelenté, miszerint személyét illetve sokkal inkább fölfögta állását, hogysem oly modort és hangot kövessen, mint a ‚Divatlap' szemlésze, s a kölcsönt kölcsönnel viszszafizetni érdemesnek találná; később azonban tapasztalván, hogy nem anynyira a szemlében elmondottak, mint inkább személye forog szóban, s megunván Themistocles szerepét játszani, ki elleneinek azt felelte, hogy üssék, de hallgassák meg, a szemleirásról lemondott, s orvosa tanácsára fürdőbe ment. ‚Mondja meg jó barátinknak — irta bucsúztatóul — hogy ha addig, míg odaleszek, eltörték hátamon bunkójukat, majd elküldöm a fürdőből helyette — mankómat!'

Hej, csak ne feledné el iróink nagyobb része azt az arany igazságot, hogy egy jó irót sem ölt még meg a más tolla, hanem ha ölte: a maga tolla ölte meg őt!!

Garayt Vas Andor váltotta föl a ‚Hirlapi őr'-rel, s folytatá ezt (bele vonván e rovat sán-

czaiba a Kossuth Lajos vezetése alatt álló ‚Hetilap'-ot is) hasonló tárgyavatottsággal s lelkiismerettel az év végeig, a mikor azzal fölhagytam. E közben lapomnak egyik szorgalmas munkatársa, Csatáry Otto, irodalmunk évenkénti állapotát dióhéjba szorítva ismerteté meg koronkint olvasóimmal, s czikkeivel nemcsak tökéletes jártasságát tanúsítá irodalmunkban, hanem kitünteté egyszersmind azon jó szándék és szeretet által, melyel irva voltak, mily melegen vett részt annak mozgalmaiban!

Dolgozótársaim ez évben (1845) a következő irókkal szaporodtak: Beőthy Zsigmond, Berecz Károly (ki lapomnak segédszerkesztője is volt), Erdélyi János (versek- és birálatokkal), Garay, Horváth Mihály (‚Egy jelenet II. József kormánytörténetéből'), Jókai (‚A Nepean szigete,' ‚A fukar végperczei' stb.), Kún Lajos (Agatocles), Lemouton Emilia, Mentovich, Mészáros Károly, Miskolczy, Pon-

grácz, Prasznovszky, Pulszky (‚Élet és művészet‘, s több történeti s archaeologiai czikkekkel), s Szontagh Gusztáv (‚Harald Haarfager‘ és ‚Sophonisbe‘). — E szép számhoz járultak a jövő (1846) évben: Arany János (kinek első novellái: ‚Egyszerü beszélyke‘ és ‚Hermina‘ az ‚Életképek‘-ben jelentek meg), Arnstein dr., Barna, Benczur, Bulyovszky, Degré, Döbrentey (mint életiró és verselő), Eötvényi, Fáy András (‚Tervvázlata egy nőnevelőnéket képező intézetnek‘), Friebeisz, Gadácsy, Halapy, Héthegyi Erzsébet (Erdélyből), Jakó, Jenőfy, Kolmár (egyideig szerkesztősegédem), Lakner, Medgyes, Remellay, Samarjai, Sas Imre (Falk Miksa), Szathmáry Károly, Szegfi Mór, Turcsányi, Túry Samu, Vas Gereben (Radákovich József, ki akkoriban jog-gyakornok volt Sopronban, s kit én vezettem be az irodalomba), Vajkay, Vasváry Pál (Fejér), Zoltán, stb.

Ez utóbbi évben (1846) vesztettem el legszorgalmatosabb munkatársaim s legjobb ba-

rátim egyikét: Vajda Pétert, a mint iró és ember egyiránt jeles férfiut. Meghalt Szarvason Február 10-dikén vérhányásban. Mikor még Pesten volt, egy házban laktam vele (Rottenbillerében) a lipót-utczában; csakhamar barátok lettünk, s lelkeink, gyakori kirándulásainknál a gyönyörü természetbe, úgy egybeforrtak, hogy alig lehettünk el egy nap is egymás nélkül. Tiszteltem benne azt az önálló biztos lelket, melyel a világot nézte s az életet szemlélte; azt a forró részvétet, melyel a szenvedők könynyeit elleste, kiket balvélemény s előitéletek vettek üldözőbe, s kiknek sebeikre ihlett kebellel dallá az elérkezendő fölvilágosodás írját; azt a kiváló szeretetét a természetnek, mely a veletársalgást a szabadban oly kellemessé s tanulságossá tevé. — Egyike volt ő irodalmunk legmunkásabb bajnokainak, egyike a leglelkesebb, jellemdús és sajátosabb magyar iróknak. — Nem tudom, találkozott-e életének, s a mi tanulságosabb, kifejlett nemes jellemének bővebben ismertető irója? részemről e néhány

sorral akarom leróni baráti tartozásomat iránta: midőn még egyszer sírja felé fordulok, s áldást óhajtok emlékére, békét hamvaira! *)

Halála, mely azon kornak küszöbén érte el őtet, melyet egy nagytudományu psycholog a férfi gyümölcskorának, az értelmi munkásság leghálásabb korszakának nevez, egy kis controversiára adott alkalmat az orvosi világban. Vajda egy volt a természet leghívebb barátai s követői közül, s ennek köszönheté folytonos virító egészségét. De Szarvason, hol gymnasiális professor volt, utólérte, bizonyosan valamely tetemesb hiba következtében, a nyavalya, s ekkor, hírszerint, nyolczszor nyitották meg ereit, s az erőteljes életnedvet csordultig lecsapolták. Tudomására jutván ez Balogh Pál derék orvosunknak is, egy nap e szavakkal tört be hozzám: ‚a legerősebb tölgyfa is kidől, ha életnedvétől megfosztatik', s azonnali közlés

*) Karacs Teréz egy igen szép levelet intézett lapomban a dicső elhunytnak kesergő özvegyéhez Garay első neje lelkes nővéréhez.

végett egy czikkecskét szorított markomba, melyben boszusan kérdi, hogy ,mikor lesz már vége e borzasztó s menthetlen vampyrismusnak, mely ellen már Hufeland, Simon jun., Krüger-Hansen s más nagyhírü orvosok oly méltó kifakadással keltek ki,' s hogy ,mikor jön el azon az egész emberiségre nézve áldott idő, midőn az orvosok a természet egyszerü, de biztos útjára térvén, a beteg életerőt elősegítik inkább működéseiben a helyett, hogy tehetetlenné tegyék és kioltsák?' mire aztán — nem az illető orvosok — hanem egy ,laicus', Kúthy Lajos, azt válaszolta, miszerint az érnyítás (mely egyébiránt nem nyolczszor, hanem csak (?) hatszor történt) szükséges volt, mert csak így lehetett, miután a láz lobossá változott s a tüdőt és szivet föllobbantá, a betegnek könnyebbülést szerezni. — Természetes, hogy e czáfolat nem sok proselytát szerzett az alaeopathia tanainak, s nem fojthatta el bennünk mély sajnálatát annak, hogy Vajdának Szarvasra

kellett költözni, ott megbetegedni s meghalni! — —

Még egy kitünő halottja volt Magyarországnak ez évben. Horvát István, a nagytudományu s fáradhatlan történetbúvár junius 13-dikán kiadta lelkét 63 éves korában. Temetése 15-dikén tartatott, s egyike volt a legfényesbeknek azon időben. Az ifjuság nagy számmal tisztelte meg azt; de nem volt tudós Budapesten, ki egy rövid beszédet készített s a sírhoz sereglő nagy közönség előtt fölszólamlott volna. Hire volt ugyan, miként bizonyos T. G. fogja a sírbeszédet tartani; e jó úr azonban, midőn a fasorokig értünk, viszszafordult s kijelenté, hogy ő beszédet tartani nem fog, miután erre el nem készült. Ekkor a megcsalódott ifjúság a ‚Szózat'-ot akarta énekelni, midőn egyik közülök irónt és papirt kért szomszédjától, s útközben jegyezgetvén, a sírkert kapujánál fönhangon hirdeté, miszerint a ‚Szózat' éneklése helyett, mely nem idevaló, ő fog egy rögtönzött beszédet mondani. Föl is állott aztán

az elhúnyt tudós sírjának szélére, s oly remekül szónokolt, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott s könnyeket facsart ki szemeinkből, a mi egyiket közülünk azon elmés megjegyzésre késztetett: miszerint a városi hatóság hihetőleg azért nem öntöztette föl az utat a temetőig, mert — könnyeinkre számított. — Néhány nap mulva ugyanazon ifju egy gyászünnepély rendezésére szólítá föl az egyetemi ifjúságot, mely junius 28-dikán az egyetem termében nagyszámu hallgatóság előtt meg is tartatott, s mely alkalommal ismét az említett ifjunak emlékbeszéde ébresztett legnagyobb figyelmet.

S ez ifjú neve: Fejér Pál volt, ki utóbb ‚Vasvári Pál' álnév alatt nemcsak irodalmunk díszére vált, hanem dicsőségesen kitüntette magát a szabadság szent harczában is, s mint annak martyrja vérzett el legjobb barátjával, Petőfy Sándorral, ismeretlen tájakon.

Bizonyosan szivesen veendik olvasóim, ha ez anynyi jeles tehetséggel megáldott ifjúnak

egyik levelét, melyet, midőn az említett gyászünnepélyen tartott beszédét lapomban megdicsértem, hozzám intézett, s mely irójának egy darab életét foglalja magában, velök kivonatban közlöm, s ez által kegyeletüket a haza- és irodalomra nézve oly korán elhúnyt fiatal hős iránt újra fölébresztem.

A levél 1846-dik évi julius 8-dikáról van keltezve, s így szól: ‚T. szerkesztő úr! Az ‚Életképek' legközelebbi számában a Horvát-gyászünnepélyt megemlítő pont oly kedvezően nyilatkozik ismeretlen személyemről, hogy én e miatt örökre lekötelezettnek érzem magamat. E kitüntetés nagyságát annál inkább tudom érezni, mert ez az ‚Életképek' tisztelt szerkesztője által mondatik, ki — neve dicsőségére legyen mondva — tapsok és dicsérgetések osztogatásában nem pazar. — — Csak az esik nehezemre, hogy öntudatom nem ad megnyugtató választ e kérdésemre: ‚tettem-e én már anynyit, a mivel reményekre jogosíthattam volna irántam azon lelkes ügybarátokat, kik

honi irodalmunk ápolásával foglalkoznak?' Én még igen keveset tettem. Hírvágy nem ingerle zsenge mutatványokkal azonnal nyilvánosan föllépni, hanem ifju koromat a tanulásra szentelém, bíztos alapot vetendő jövő állásomnak. A rendes tanfolyam ki nem elégíti egy tudományszomjas kebel vágyait, s minthogy engem Horvát István mindenható szelleme hamar magához ragadott, s a történettan barátjává tett: rendes tanulmányaimon kivül a történettudomány segédeszközeit tanultam, az oklevél-, czímer- és pecséttan, a nemágazat stb. fürkészeteim tárgyai lőnek, s az egyetemi könyvtárban magyar, latin, német s franczia történetirókból szerzék adatokat honunk jeles családjai multjának történetéhez, s élet- és korrajzokhoz szándékoztam fogni. Mindkét ösvény megkezdetlenül áll honi történetünk irodalmában; de engem az bíztatott e pálya nehézségeinek leküzdésére, hogy itt leszen Horvát István, a kész tanácsadó, útba fog ő igazítani, s eloszlatandja kételyeimet: de a végzet más-

ként akará. A mely nap ‚Életrajz'-aim megindultak a ‚Honderü'-ben, azon nap hagyott el bennünket Horvát s nem sokára sírba hanyatlott.' — —

‚A ‚Horvát István emléke' rövid idő tökéletlen gyümölcse. Horvát Istvánt én csak mint tanárt és irót jellemezhetém, magányéletének rajzolata valamely barátjának föladata leszen, ki őt családi életében is közelebbről ismerte, s e tekintetben sokat várhatunk a t. szerkesztőség által igért életrajz irójától, mely Horvát arczképe megjelentekor látand világot, s hihetőleg kimerítőbb lesz a ‚Honderü'-ben a ‚Spiegel' után közölt töredéknél.' *)

‚S ezek az én munkálkodásaim eddigi gyümölcsei. Hogy irataimból több darab nem juthat napvilágra, annak oka nem bennem fekszik. A ‚Honderü'-ben életrajzokat kezdék, s előljá-

*) Meg is jelent az az ‚Életképek' 1846 másod félévi folyamában irodalmunk egyik legkitünőbb s legünnepeltebb bajnokától, ki azonban nem akarta magát nyilvánosan megneveztetni.

róul Erzsébet királyhölgyet adám; aztán kellett volna jönni Losonczinak, Perneszy Máriának; de mit tehetek arról, hogy ezeknek olvasása a szerkesztőt és censort egyaránt kétségbeejti? — pedig soraimban alig van állítmány, melyet kútfőkkel ne támogatnék; s előadásom csak az igazság hangján történik. Pedig Losonczi nem volt kevesebb Zrinyinél, csakhogy nem ismeri őt a magyar nemzet. Ő is egyike volt azon szánandó sorsu hősöknek, kiket az ál-pártfogók elhagyának, veszni engedének, hogy eldöltök után rabigába görnyezhessék a hatalmasbjaitól megfosztott hazát. Csakhogy nálunk a történetet jezsuiták irták, s mi ezekről mitsem tudunk. Perneszy Mária a II. Rákóczy Ferencz korában élt, s e korról nekünk nem szabad igazságosan emlékezni, mert annak emléke honfi lángot ébresztene az unokákban . . .; pedig Rákóczynak köszönhetjük azon alkotmányromot, melyet kezeink közől mai napig sem birt kifacsarni a kaján rosz akarat. — Az igazságosan

iró történetrajzoló szárnyait minden lépten leszegi ama gondolat, hogy magyar iró, s irata nyirbáló ollókon megy keresztül, s csak elcsonkítva jutand a világ elébe. *)

Bátor vagyok jelen levelemhez egy igénytelen korrajzot csatolni ‚Bús napok‘ czím alatt, s fölkérni t. szerkesztő urat, méltóztatnék átolvasni s ha kinyomatásra méltónak nem itéli, legalább véleményét elmondani fölötte. Én e darabot épen az ‚Életképek‘-be valónak gondolom, hol az ‚Eperjesi vértörvényszék‘ s a ‚Szomoru idők‘ czímü történeti darabok oly nagy hatást gyakorlának. **) Irmodorom a Fesslerféle újabb divatu, mert csak ez teheti a történetet népszerüvé. Igazi nevemet méltóztassék szerkesztői titoktárczájába

*) Azóta az idők kissé jobbra változtak. Most már sokat lehet elmondani, de mégsem mindent, mi a magyar ember szivén s — gyomrában fekszik.

**) Irójuk Benczur Miklós volt; egy szerény külsejü fiatal ember, ki e (kivált Bécsben) nagy föltünést, s censoromnak még nagyobb bajt okozott remek müveken kivül még többféle igen érdekes történeti apróságokkal gazdagítá lapomat. Vajon hová lett ő?

zárni; ismeretlen nevem úgyis keveset nyom a hitelesség mérlegében, de ott idézvék a kútfők azok kezeskedjenek szavaim valóságáról. Ha b. Jósika kútfőket idéz regényeiben, hogy ne kellene nekem, kinek szavai még hitelre nem vergődtek? Vagyok stb. mély tisztelője Fejér Pál, m. k.'

Utóiratban megjegyzé, hogy álneve Vasváry Pál leszen, mely név alatt nem sokára a ‚Pesti divatlap'-ban egy értekezése fog megjelenni ‚III. Endre halálá'-ról.

VII

Szabadjon emlékirataim keretébe egypár apróbb éleményt is foglalni, melyek, ha nem birnak is különös érdekkel, megjárják tán laptöltelékül.

Egypár csendéleti rajz ez a múlt és jelen időből, melyet, ha tetszik, olvasatlanul is lehet hagyni. — —

Utolsó lakásom, midőn Budáról elszakadtam, a Lika-házban volt, az akkor még fönállott hajóhid tőszomszédságában. Alattam Döbrentei lakott, becsületes magyar ember; csak jobban irt volna magyarul, s ne adott volna oly sokat az akkor még persze nem oly bőven osztogatott ‚királyi tanácsos'-i czímre. Földszint egy szinte igen becsületes bodnár mesterember ütötte föl mühelyét, kihez gyakran beszóltam — nem anynyira az ő vagy lo-

gicus fia, hanem egy javában fakadó rózsabimbó kedveért, kit Esztinek híttak, s kit a bodnár leányának nevezett. Az öreg rendes nyugalommal üzte mesterségét. Úgy ment nála minden, mintha zsinóron húznák. Majdnem félperczre kiszámíthatám, mikor lehettem magam, s mikor apja társaságában a szép Esztivel? — Wank uram azon időben született még, midőn az emberek parókában jártak s ezüstgombos nádpálczát hordtak. Oly egyenesen tartotta fejét mint a kanpulyka, s oly ovatosan mozgatta, mintha még most is mócsingos hajzacskó verdesné vállait. Testtartása egyébiránt tökéletesen megfelelt óriási alakjának s ennek bizonyos tekintélyt kölcsönzött. Különben ‚májsztram' igen jószivü volt, s ha esténkint bekopogtattam nála, leültetett a bőrszékre, feleségével sajtot és óbudait rakatott az asztalra s ingújra vetkőzve mosolygó képpel mondá: hogy már igy legjobb szeret mulatni baráti körben.

Tőszomszédom Eckstein Rezső főbiró volt, ki a később baronizált Auguszszal Liszt-

nek leghőbb tisztelőihez tartozott, a díszkardnak az ünnepelt művész részére a nemzeti színpadon való átadásánál kitünő részt vett, s annak nemesítését Pestmegye közgyülésén első sürgette, — utóbb pedig Bécsbe költözött, hol jelenleg mint nyugalmazott udvari tanácsos nejével viszszavonultan él; de az elmult zajos napokról még mindig örömest beszélt, ha ezeket nála vagy sétaközben néha megpendítém.

Átellenünkben a ház legérdekesebb vendége lakott: egy tüzes szemű s még tüzesebb vérü fiatal özvegy, édesen csengő hanggal, csupa érzés és kellem. — Mily sok szép órát töltöttünk, én és családom, vonzó társaságában! s mily minden fesz és tartózkodás nélkül tehettem ezt, kit erre gyermekéveink barátsága jogosított. Engedjétek meg, hogy viszszaszállhasson lelkem e boldog korba, s azt — mi regényesnek látszik — tiszta valóság gyanánt aknázhassa ki annak gyönyörteljes perczeiből. — — —

Tizéves gyermek voltam már, s még mindig nem tudtam, honnan származik a visz-

hang? Csodálatosnak tetszett, ha közelemben tulajdon szavamat hallám hangzani s képzeletem nem birt megválni azon alaktól, melyet sohasem láttam, bár kertünk minden bokrában kerestem, hol e rejtélyes lénynek, fogalmam szerint, elbúva kellett lenni.

Szavam gyöngesége, mely nem birt erősebb viszhangot költeni, vagy a léleknek egy más, még szunynyadozó érzése okozta-e, hogy az ‚echó'-t szüntelen szökdécselő, pajkos leánynak véltem? mert így tapadt ő képzeletembe, így láttam őt csalfán a mogyorófák homályában tévelyegni, oly jelmezben, mely a mindennapi s a saját eszményem szerinti öltözetből volt összeállítva.

Egy szép májusi délután a kertbe mentem, hogy szokott kiáltásimat a viszhang után megújítsam. Kedélyemet édes bú foglalá el, melyet a részvét hiánya költött föl bennem. Társaság, játszó pajtások nélkül voltam; a faluban, melyet a tavasz virágbokrai teljesen elborítottak, kevés élő hangot lehetett hallani, s először

életemben boldogtalannak hivém magamat, meg nem foghatván, mikép hozhat a mulékony magány engem ily fájdalmas hangulatba?

Az ‚echo' ma nagyon pajkos volt; kétszer is felelt: egyszer jobbról az erdőhátról, s mindjárt reá egy omladékony épületből, mely a kerttől alig kétszáz lépésnyi távolságban feküdt, s e pillanatban a magos jegenye- s jávorfák mögött máguszi világítással volt a májusi nap dicső fényétől bevonva.

Figyelmes levén ez új jelenségre, folytattam kiáltásimat, s mindenkor két feleletet kaptam; az utóbbi azonban, a hogy észrevevém, halk utóhangban olvadt el ismét.

— Meg kell az ingerkedő tündért találnod! gondoltam magamban, s áttörvén a kerítésen a rom felé irányzám lépteimet. A forró vágy, őt valahára láthatni, legszigorúbb kutatásra késztetett a roskadt házban; más részről meg hideg borzadás futotta végig tagjaimat a puszta űrben, s félelmem még inkább növekedett, midőn egyetlen élő lényt sem találtam ottan, s ismé-

telt kiáltásimra egyéb választ nem nyertem, mint a melyet e csintalan lény hátam mögött a távolból adott, a mi annak jele volt, hogy a gúnyhóból megszökött.

Levert kedélylyel s méla hangulatban, melybe a gyermeket néha a meghiusított remények ejtik, tértem viszsza a kertbe, s csak most vettem észre, hogy tán mégis csalódtam, miután kiáltásimat megújítva nem kaptam többé feleletet az elhagyott lakból, s csak az erdőháti hang ingerkedett velem, melynek fölkutatásával azonban már régen fölhagytam.

De azért tanulóóráim után a vizsgálatot szüntelen folytatám kiabálásaim által az ételenes ponton. Néha kaptam feleletet, s ez esetben sietve rohantam a puszta házba; de fáradságom hasztalan volt, s viszsza kellett térnem a nélkül, hogy e daczos lényt megtaláltam — s mégis nemsokára ismét megcsendült — nem kis boszuságomra — kellemes hangja, mely csak addig hallgatott, míg őt az emberüres romnak szétágazó zúgaiben kerestem.

Napról napra gondolkodóbb lettem. A különös viszhang nem ment ki fejemből; bármerre fordultam, szüntelen velem volt, sőt még az iskolában és templomban is előttem lebegett.

A tapasztalás már elég ravaszszá tett, hogy ezen szellemi szerelmet lehetőleg titokban tartsam. Mert midőn egy alkalommal kinyilatkoztatám szüleim előtt, hogy e különös lényt mégis meg fogom még találni a puszta lakban, kinevettek, s ez anynyira bántott és megszégyenített engemet, hogy sohasem mertem többé e tekintetben komoly részvétre számitani.

Egy szép délután, a második pünkösdnapon, ismét a kertben voltam. A virágos fák napfelhőcskék gyanánt hullatták le reám havukat. Mily meglepetés egyszerre! A pataknál állva, honnan az omladékot látni lehetett, ennek nyitott ajtajában egy leánykát pillanték meg, kinek szőke haja s égszín ruhája az enyhe légben lebegett s átszellemült lényének csodálatos bájt kölcsönzött.

Mintegy leszögezve álltam; lábaim nem birtak mozdulni, s nyitott ajkimon megakadt a szó. Nem mertem szemeimet elfordítani, mert féltem, hogy a kedves alak föl talál olvadni, mint harmatfelhő az esti napban. Végre az első meglepetés után örömtelve fölkiálték:

— Jőjj át hozzám!

S majdnem egyszerre hangzottak viszsza ugyanezen szavak, mialatt eszményképem fehér virágokból font koszorút tartott — mintegy áthivólag — fölfelé.

Azonnal ott termettem. S előttem állt egy nálamnál alig két évvel idősebb leányka, mosolygó arczczal mint a tavasz, mintha csak egyenesen az égből szállott volna alá.

Nem volt bátorságom közelebb lépni, vagy csak egy árva szócskát is kibocsátani ajkimon: anynyira meglepett ő, kit tulajdonképen oly vágyva kerestem! El voltam készülve, hogy legelső mozdulatánál azonnal megszököm; de klárisajkainak néma mosolya, s éjszín szemeinek nyájas pillantása bátorságot adtak s meg-

erősítettek azon véleményben, hogy az ‚echo‘ mégsem lehet oly gonosz szellem, milyennek azt eleinte képzeltem.

Igen boldognak éreztem volna magamat, ha szép, nagy szemeibe tekinthetek; de ez igéző csillagpár oly veszedelmes volt reám nézve, hogy ezt nem mertem tenni. Szüntelen a koszorúcskára néztem, melynek virágaival hóba mártott rózsaújjai játszottak; kinos nyugtalanság gyötrött, s már szökni akartam, midőn a leányka megnyitá bíborajkait, s nevemnél szólítva mosolyogva mondá:

— Csak maradj; nem fogok elmenni ismét!

Nem emlékszem már azon állapotra, melybe engem e pár oly végtelenül édesen csengő szó hozott. Új érzelmek országa támadt bennem, midőn azokat ismétlé s még egyszer nevemnél szólított. Valami bűbájos ingere volt e megszólításnak, miután az ő nevét nem ismertem. Félénken nyúltam a koszorú után s megpróbáltam szemeibe nézni, melyek kimondhatatlan bájjal nyugvának rajtam.

— Jöjj! mondá, s kezemnél fogott: e hely nem szép; menjünk a kertbe játszani.

S ezzel a zöld pázsit felé vonzott, melyet egy darabig vigan körülugrándoztunk. Bátortalanságomnak egyszerre vége lett; átfutottam volna vele egy óra alatt az egész világot, ha úgy akarja.

— Megállj! szólt a gyermekangyal komoly arczczal: e játék elfáraszt bennünket: jer, bújjunk el és keressük egymást.

Már ezt nem igen szerettem; úgyis egy egész évig kerestem őtet, s tán még tovább is. De mit volt tenni, ha úgy akarta? bármily vad voltam, engedelmeskednem kellett.

— Vigyázz, folytatá; most sorsot vetek, hogy ki fogja a másikat keresni?

S ezzel elmondván egy verset, minden szótagnál hol reám, hol magára tipegett mutatóújjával, s minden egyes érintésnél hatalmasan fölvillanyozta egész valómat. A sors úgy akarta, hogy nekem kellett őt keresnem: el is tünt

azonnal a házba; félkábultan álltam a pázsít szélénél.

Kis idő mulva utánna siettem, s már előre örültem a percznek, ha őt megtalálni fogom. De hiába kutattam át konyhát és pinczét, s a háznak minden rejtett zugát; ‚echo'-mat nem találtam, sem többszöri fölkiáltásimra feleletet nem kaptam.

Egy egész óráig kerestem őt, aztán viszszatértem kertünkbe a nélkül, hogy eltünt boldogságomat megleltem volna. Élénk színben állt ő lelkem előtt, úgy volt, mintha egyszerre elmúlt volna kedvem minden mulatsághoz; mélyen tekinték be dobogó, sértett szivembe; ez ártatlan gyermek nyájas képe átlengé álmaimat, a mint vele a pázsíton ugrándoztam, s a mint szőke hajával s égszín ruhájában előttem megjelent. A tündérke elfoglalá egész elmémet, a nélkül hogy megtudtam volna magamnak magyarázni, miért gyakorol rajtam oly nagy hatalmat?

Napokig hevertem a pázsiton, szemeimet

szüntelen a puszta lakra függesztvén; de az, a kire vártam, nem jelent meg. Szomorúan keltem föl egy délután fekhelyemről: nevezhetlen vágy égett keblemben, érzeményeim magasra feszített húrjai oly panaszos hangokat hallattak, melyeket fiatal szivem még sohasem hallott, de melyek oly érzékenyen rezgettek át bensőmön, hogy magamat végtelenül boldogtalannak tartottam.

E bús hangulatban még egyszer viszszafordultam, s — örömsikoltás tört ki mellemből. Ott állt ő ismét, a kedves alak, az ajtó küszöbén, mintha valami ismeretlen hatalom varázsa bűvölte volna oda mindazon ártatlan angyalbáju mosolylyal, mely egész arczán elömlött.

Néhány ugrással azonnal oldalánál termettem. Gyöngéd kacsója kezemben nyugvék; nem szüntem meg szemrehányásokkal tetézni, hogy engem oly kegyetlenül rászedett.

— Te türelmetlen fiú vagy — mondá komolykodó arczczal: miért nem kerestél jobban? itt voltam; láttalak ugyan távozni, de miután

nem jöttél ismét viszsza, én sem maradhattam többé.

E szemrehányás engem kegyetlenül boszantott; mert éreztem, hogy igaza volt: miért is vesztém el oly hamar türelmemet?

Az angyalka könyűt látott szememben reszketni, kissé kárörvendve mosolygott; de arczát magosabb pír borítá el, mintha valami illetlent mondott volna.

— Jer most; szedjünk virágokat s fűzzünk azokból egy hoszszu lánczot, mondá, mintegy elvonni akarván engem e szórakozás által azon fájós érzelmektől, melyek bennem támadtak.

Egybefont karokkal siettünk azonnal a patakon át a kertbe, a közel csalítba s innen a rétre. Egy rakás virágot szedtünk, s leültünk lánczot fűzni a gyöpre. Tulvilágilag boldog valék, hogy legédesebb reményeimet teljesülve láttam, s oly lénynek részvétét találtam, ki gyermekes játékimnak egészen más irányt adott, s gyöngédebb öszhangzást birt ébreszteni, mint ez eddigi játszótársaimnak sikerült. A gondolat,

hogy jövendőmet ily menynyei napokhoz láthatom fűzve, sajátságos kellemes érzéssel tölté be keblemet; tengerében úsztam az ártatlan örömöknek, és segítettem neki, a hogy ügyetlenségemtől tellett, e munkánál, egymás után rakván a virágokat a kedves leány ölébe, ki azokat nem sokára hoszszú illatos lánczba fűzte.

Munka közben megkérdeztem, hogy híjják? mert még mindig túlvilági lénynek tartottam, igen gyanúsnak tetszvén, hogy oly gyorsan jelenhetett meg s tűnhetett el ismét, s reám nézve, ki őt nyitott szemekkel, úgy szólván egész lélekkel kerestem, láthatatlan volt.

— Csak nevezz engem Ilkának, ha hívsz, de ne oly hangosan, hallod-e? s a virág füzérrel gyöngéden ajkimra koppintott. Van ugyan még más nevem is, de ezt nehezen tudnád magadnak megjegyezni, te bohó fiú!

A ‚bohó fiú' kissé boszantott, de még inkább azon gyanusítás, hogy nevét nem fogom emlékezetemben megtartani. Eszére adtam, hogy oly

ember, a ki Aesop meséit s a ‚quae maribus'-t már betéve tudja, megbír magának egy nevet is jegyezni. De a csintalan leány majd megszakadt nevettében boszankodásom fölött s megmaradt előbbi állitása mellett — a mi ellen természetesen nem lehetett többé kifogásom.

Másfél óra mulva a virágfüzér elkészült.

— Ott azokon a fákon kivánom fölakasztva látni; mondá Ilka, két egymás mellett álló magos szilvafára mutatván. Kivánságát parancsnak tekintvén, a füzérláncz nem sokára e fáknak legmagasabb csúcsai körül fonódott s vidámul hintálta magát a tavaszi légben.

— S most jer, Ilka! mondék, leugorván a fáról: menjünk a kertbe ozsonnálni. Ilka készséggel engedett; karonfogva, mint két szerelmes, de mégis nagyon okos ember, haladtunk a kert felé, hol Ilka egy körtefa alá ült, míg én a házba siettem, hogy anyámat e ritka vendégről s étvágyunkról értesítsem. Alig várhattam, hogy a téjből és kalácsszeletekből álló ozsonnát kézrekerítsem; minden érütés hoszszúnak

tetszett, minden percz fokozta vágyamat. Valahára a kivántat megkapván, siettem vele kifelé, a körtefa alá, hol Ilkával a legistenibb lakomában készültem részesülni.

A gyöphelyet nem kis meglepetésemre üresnek találtam. Azonnal leraktam terhemet s tüskén bokron keresztül a tündérlak felé szöktem, azt hivén, hogy szeszélyből vagy félénkségből húzta magát Ilka e menhelyre viszsza. De hiába kerestem én őt itt és mindenütt. Ezerszer szólítám nevénél, s csak az erdőhát hangoztatta viszsza: ‚Ilka!‘

A legmélyebb búval kis keblemben mentem haza, s könyűs szemekkel panaszoltam anyámnak, hogy szép vendégem eltünt. Anyám azzal vigasztalt ugyan, hogy majd eljön ismét; de én nem foghatám meg, miért nem sirt anyám is velem?

Neheztelvén a rosz gyermekre, a ki így tréfált ki engemet, a körtefa alá ültem, de nem sokára ismét felszöktem alóla, s fölfutottam

a kertünk mögötti hegyre, honnan meszsze nézhettem a távolba.

Szerettem volna a szellőt s az elvonuló felhőket kérdezni: látták-e Ilkát? Oly változáson mentem pár óra mulva keresztül, hogy nem ismertem többé magamra. Oda lett minden bátorságom, nem mulatott semmi játék; s midőn másnap egy a szomszéd faluban két hónap óta szállásolva volt lovasszázad onnan kiindult s a trombitaharsogások füleimet érinték: mélabús feledékenységben ültem a pataknál s néztem a futó habokat, melyek gyöngéd morajjal üzték és kergették egymást, s tőlem örökre elsiettek. Sohasem hangzott többé viszza a kettős viszhang a puszta lakból: szép álomképem örökre eltünt, csak neve élt évekig bennem, s a nyárfák rezgő levelei az erdőhegyen még sokáig susogták, ha köztük tévelyegtem, ez édeskedves nevet: Ilka!

— — — — — — — — —

April vége felé 1845-ben Faschó József királyi tanácsos úrhoz ‚szivélyes ünnepély'-re

voltam meghíva több iróbarátimmal együtt. Czélja Császár Ferencz kitüntetése volt, ki az általa kiadott ‚Aradi vészlapok' czímű zsebkönyvnek tiszta jövedelmét, 800 ezüst forintot, az aradi vizkárosultak javára szentelé, s ezért Arad városa által polgári oklevéllel s egy ezüst koszorúval *) tiszteltetett meg, melynek átadását ez alkalommal hazánk egyik leglelkesebb leánya, Bohus Jánosné, vállalta magára.

Igen válogatott társaság volt jelen. Több irón (Döbrentey, Fogarassy, Kiss Károly, Kúthy, Lukács Mór, Sárossy, Szontágh Gusztáv stb.) kivül sok fővárosi s vidéki úrhölgy, köztük Brunsvick-Forray grófnő, és szép leánya a buzgó magyarkeblü Nádasdy Lipótné, s számos fő és apró úri vendég, kik mindnyáján

*) Igen szép mű volt. Két borostyángalyt képezett, melynek harmincznyolcz levelein az ‚Aradi vészlapok'-ban közremunkált irók neve tündöklött aranyban. A galyakat nemzeti színű szalag fűzte öszsze, melyen e szavak voltak olvashatók: ‚Császár Ferencznek az ‚Aradi vészlapok' kiállításáért a hálás aradiak 1845-ben.' A művet Brüll Mór, aradi ezüstmíves készítette.

igen jól és fesztelenül mulattak! — De-Gerando-Teleky Emma és Markovics úrhölgyek legkedveltebb népdalainkat éneklék zongorakisérettel, Bohusné magyar tánczokat játszott ugyanazon hangszeren, s Sárossy Gyula Vörösmarty ‚Szép Ilonká'-ját remekül szavalta. Ritkította párját — nyelv- és lélekre nézve — e valódi magyar kör a többi fővárosi ‚cercle'-k között!

Kedvező csillagzatom egy igen érdekes arczu úrhölgy mellé juttatott. Nem voltam neki bemutatva, a mi finom társaságban nem is szükséges, miután tapintatos házi urtól föl kell tenni, hogy oly vendégeket fogad csak termeibe, kik nevelés- és míveltségre nézve egymáshoz méltók. Beszélgetésünk az ünnepély jellegéhez képest a magyar irodalom s ennek termékei körül forgott. Szomszédném kérdezett, foglalkozom-e én is irodalmi dolgokkal? s igenlő válaszomra bővebb értesítést kivánt.

Elmondtam tehát röviden, mit és menynyit irtam? meggyőződve levén, hogy a szép asz-

szony ezt inkább udvariságból mint érdekből kivánta hallani, a mi reám nézve, puszta időtöltés kedvéért, jóformán közönbös lehetett volna, ha beszéd közben alkalmat nem találok, szomszédném gazdag elméjével bővebben megismerkedni, a mia vele folytatott társalgást még vonzóbbá tette.

Szóba jött legújabb, még toll alatti művem.

— Egy gyermekkori édes viszszaemlékezés — felelék a tartalmát tudakozódó hölgynek: tán elolvassa az, kinek szentelve van, ha él, s tán megoldja a talányt, mely oly sok év után még mindig élénk kiváncsisággal ostromolja lelkemet.

S elmondám egyszerü, meleg szavakkal a ‚viszhang‘ történetét.

Az úrhölgy növekedő érdekkel hallgatta elbeszéllésemet. Midőn elvégzém, közelebb ült hozzám s halk hangon mondá:

— A talány meg van fejtve. Ilkának apja lovaskapitány volt s Völcsén lakott, önfalujának tőszomszédságában. Ugyanazon órában,

midőn ön és Ilka a virágfüzért fonták, százada parancsot kapott indulásra, s a nevelőné, kit Ilka után küldtek, hogy tüstint hazajöjjön, épen akkor vezette ki őt a kertből, mikor ön az ozsonnáért volt a házban.

— És most? kérdék fojtott lélekzettel.

— Most husz és néhány év után a kis Ilka — ön mellett ül, s éles emlékező tehetségére bízza, benne az egykori ‚tündérké'-t fölismerni; felelt faggatózva az úrhölgy.

— — — Mit mondjak még? A szép hölgy már néhány hét óta lakott egy folyosón velem, a nélkül hogy egymásról tudomásunk lett volna: a történt fölfödözések után természetes, hogy vonzóbb és szeretetreméltóbb szomszédnét nem kivánhattam volna, mint őtet. A talány megfejtése nem oltá el bennem azon boldog perczek fölelevenítése utáni vágyat, mely egykori eszményképem után szivemet betölté!!

Kiegészítésül még csak azt említem meg, hogy a beszélykét mindjárt másnap kéziratban

adtam át bájos szomszédnémnak, ki azt ‚becses' tulajdonának jelentvén ki, megkért, hogy arról csak ‚halála után' rendelkezzem. — Mily fontosságot nyer néha különös körülmények közt a legcsekélyebb dolog is!

Gyermekkori barátném három év előtt meghalt; s ha most ez apró történetecskét nyilvánosságra hozom, ezt csak a fönebbi mondat bebizonyítása végett teszem! —

— — — — — — — — —

Hát a derék bodnárral mi történt? Elmondom; de nem lesz oly regényes színezetü mint a másik; csupa próza, mint a mindennapi élet lenni szokott!

Tizennyolcz év óta nem laktam Pesten. A sorsnak vas marka rámnehezedett s számkivetett lajtántúli Sibiriába!

Tengődtem; de nem éltem! Lerándultam ugyan néha egypár napra Pestre, hogy néhány víg órát töltsek barátim és ismerőseim körében; de csakhamar sajnosan tapasztaltam, hogy e kör nagyon — nagyon is szűk lett, szűkebb,

mint előbbi viszonyainknál fogva valaha gondolhattam volna. Ők változtak-e vagy én? úgy hiszem, ők is, én is! Átszürtek bizony mindnyájunkat a keserü tapasztalás retortáján, — s azóta tán józanabbak, de kedélyesebbek semmi esetre se lettünk!

Ily lerándulások alkalmával fölkerestem egyszer az öreg Wankot. A Likaház mégmindig régi helyén állott, s szinte ott díszelegtek körülötte, mint évtizedek óta, azon igen szép, ékes tekintetü s egyszersmind igen illatos sárés szemétbuczkók is, melyek a budai Dunapartot a sétányok legkedvesbikévé varázsolják, s melyeket rendkivül meglepőknek csak azért nem mondhatni, mivel félnapi eső után szakasztott hasonmásaik által már a város útczáin is hozzájuk szokhattunk; — az öreg Wank azonban már nem a Likaházban, hanem tulajdon házában lakott.

— Magam is előre haladtam az idővel — jegyzé meg tréfásan az első köszöntések után — meguntam azt az örökös kutakolást, s az üres

hordók helyett teli hordókat csinálok: borkereskedő lettem. Szereztem is már hál' isten anynyit, hogy elélek abból magam, feleségem s még egy harmadik is, ki itt fölöttem lakik az első emeletben.

— Eszti? kérdék némi kiváncsisággal.

— Oh nem; felelt szomoru képpel az öreg s pár mogyoró nagyságu könyűt zúzott szét kövér arczán. Nem szorul az már többé segítségemre. Férjhez ment tiz év előtt egy becsületes timármesterhez, s belehalt a hetedik gyermekbe.

— Ez a szépnek sorsa a világon! gondoltam magamban, s vigasztaltam az öreget a hogy lehetett.

— Megmaradt még Samu fiam — folytatá az exbodnár — tudja a teins úr az a borzas kölyök, ki akkor a hetedik iskolába járt, mikor még a Likaházban laktunk . . .

— Emlékszem rá; no, tán csak kinőtte magát eddig Wank uram gondviselése alól?

— Dehogy nőtt, dehogy nőtt; mormogott

az öreg fejcsóválva. Fölmehetünk később, ha tetszik; most a bűróban van! tevé hozzá keserü gúnynyal.

Ezután körülvezetett engem szerény birtokában, s szemeimből látszott kiolvasni a benyomást, melyet a kűlönféle tárgyak reám tettek.

S csakugyan jól esett meggyőződnöm, miszerint tizennyolcz év nem zavarta meg annyira e régi háztartást, hogy a színnek az igazságot kellett volna föláldozni.

Minden oly biztos, oly szilárd volt, hogy szinte kiérezte az ember a régi jó időt!

A csinos tiszta szobában nyoma sem volt az újitó, vagy inkább mindent fölforgató korszaknak. A székeket két kézzel kellett megmarkolni, hogy azokat helyükből kimozdíthassuk; a pamlag helyett, melyen a divatos kényelem kinyújtózkodik, két vaskos karszék kinálkozott édes pihenésre; a szoba közepén óriási négyszögletü tölgyfaasztal állott; a patkáról czínfödelü korsók, borkupák s tejibrikek mosolyogtak alá, s mellettük zöldre festett kalitkában

egy pintyőke czinczogott, mely az öreg úrnak egyedűli opera-élve volt.

A házi aszszony a kályha mellett ült, leguggolva mint egy kotlós tyúk, s zsemlyét aprított egy csésze tejbe az öreg kandúr számára.

A mellékszobában másfélölnyi magasságu ágy tornyosult fölfelé: egész család elférhetett volna benne. Az ágy melletti kerek asztalon a ‚csizio' feküdt, mely még egyszer oly vén lehetett mint a házi gazda, s melyből ez, meg felesége reggel és este imádkozni szoktak: oly szokás, mely nagyon elévült már, mert az imádságos könyv nem oly mulatságos, mint egy szerelmes regény! — —

Ez volt az elem, melyben Wank úr mozgott. Egyik nap a másikhoz hasonlított, s akármibe fogadhatnék, hogy az öreg úr egyetlen követjelöltnek programját sem olvasta, sem azt nem tudta, a Deák- vagy a Ghyczy-párt képezi-e a többséget a sándorútczai országházban?!

— A ki nincs megelégedve háza négy falai

közt — szokta mondani — az nem érdemli meg, hogy azokat bírja.

Később aztán fölmentem az öreggel — fiához.

Már itt nyomára sem lehetett akadni a régi jó világnak. Minden a legújabb divat szerint volt: a fogkefétől föl az ablakfüggönyökig.

Alacson termetü, wuklisfejü fiatal dandy tipegett felénk, s hoszszu, feszes bókok közt üléssel kinált meg engem a zöld selyemmel bevont pamlagon.

Wank Samu volt, az öreg Wank Tamásnak fia.

Leültünk s beszélgettünk egyről másról: Liszt diadalairól, az új operáról, az időről, a lófuttatásokról stb.

Samu úr ügyesen reproducálta, mit az újságokban olvasott, s a szín- és kávéházakban hallott, s szintoly ügyesen tudta saját nézeteimet a napi kérdések fölött más szavakba burkolva övéi helyett árulni: minek az a jó oldala volt, hogy állításait nem vonhattam kétségbe,

sem azoknak ellent nem mondhattam, miután ez által csak önvéleményemet kellett volna megczáfolnom. Úgy tetszett, mintha önmagammal beszéltem volna, a mi végre nem volt igen mulatságos.

A terem egyik szögletében csínos üvegszekrény állott, megrakva pompásan bekötött könyvekkel. Volt köztük néhány előttem ismeretlen munka is. Kérdém, nem kaphatnám-é pár napra kölcsön?

— Igen sajnálom — felelt az ifju Wank — hogy e perczben kivánságát nem teljesíthetem. Nőm elveszté a kulcsot; mindjárt megmondom, hogy keressék meg.

S ezzel kiment.

Az öreg Wank azalatt fülembe sugta, miszerint fia nagy barátja a könyveknek, de nem szereti azokat kikölcsönözni, s azért, valahányszor őt erre fölszólítják, azzal mentegetődzik, hogy a kulcs elveszett.

— Sok pénzembe kerülnek — mond az

öreg — az igaz; de örülök, ha látom, hogy fiam oly jól viseli gondjukat.

Szegény öreg; ha tudtad volna, mit első pillantásra észrevettem, hogy a szekrényben pompázó könyvek, melyekre tőled a sok pénzt kicsalták, a fővárosi antiquáriusoktól öszszevásárolt — üres tokok voltak!

Rövid idő mulva az ifju Wank bemutatta nejét. Az aszszonyság kitünő szorgalommal volt öltözve; meglátszott rajta, hogy látogatást várt. Az exbodnár fanyar képéről, melyet menyének belépténél vágott, nem ok nélkül következtetém, hogy az ifju aszszony nincs nagy kegyben az öreg úrnál. Újra leültünk s monzsoltunk le egypár napi eseményt. E közben néhányszor az órára néztem, mely szemközt velem egy mahagon-asztalon állott, hogy hosszabbra ne nyújtsam látogatásomat, mint azt a ‚bon ton' megkivánja.

A nagyságos aszszony észrevette szemeim járását.

— Nagy baj! szólalt föl, hogy az órát

még mindig nem igazitathattuk meg. Soha sem tudjuk, mikor kell ebédelnünk vagy theáznunk? a színházba is vagy későn vagy korán jövünk. De mit tegyünk? mikor az itteni órások oly ügyetlenek, hogy nem merjük kezükre bízni e remek művet.

Meg nem foghatám, miért ne értenének Budapesten egy romlott óramű megigazításához, mikor itt már sokkal bomlottabb dolgokat is szerencsésen megoldottak?!

Ennek is meg volt a maga Hübnere.

Rekkenő hőség volt a teremben; közönséges bajomról, szédelgésről panaszolkodtam. Udvariasságból megkináltak egy pohár limonádéval. Az ajánlatot várakozásuk ellenére elfogadtam. A nagyságos aszszony a czukorszelencze után nyúlt; de üres volt. Férjéhez fordult, ki zsebébe mélyeszté kezét, de üresen húzta ismét viszsza.

Pár kinos percz állt be. Az öreg Wank a házaspárhoz lépett, s elég hallhatóan mormogott:

— Hozassatok friss vizet, ha nincs pénzetek limonádéra.

A nagyságos aszszony sápadt képpel sompolygott ki az üres konyhába, hogy lásson utána: elkészül-e a limonádé — holnaputánig?!

— — — — Persze hogy az ifju Wanknak nem volt kedve, engem lakásában körülvezetni, mint ezt apja tevé az övében. Érezhette, hogy nem volt oka, arra büszkének lenni. Azonban a véletlen úgy akarta, hogy ez szándéka ellenére is megtörtént.

Az ajtón egy csinos, alig két éves gyerkőcze ugrott be. A mint meglátott, hozzám szaladt, megfogott kezemnél s a hálószobába vonszolt, hol lovas és gyalog bádogkatonáit épen ‚glédába' állította.

Mily szörnyű rendetlenség uralkodott e szobában! A lángésznek zilált háztartását ehhez képest valódi mintagazdaságnak lehet nevezni.

A falnál két ágy állt egymás mellett, melynek alsó párnái félig kilógtak, s héjuk tartalma vigan szállínkózott a szobában. Ez a házas sze-

relem nyoszolyája volt, melyből a fiúcska a tollakat egyenkint kicsipdeste, hogy azokkal fa-madarait fölpiperézze.

A pallón törött mosdótál hevert, piszkos vizzel félig megtöltve. Szerettem volna látni, mily ‚positió'-ba helyezte magát, ki azt használni akarta?

Fésü és fogkefe a szoba közepére tévedtek, s mellettük barátságos egyetértésben egy papucs, egy női harisnya s egy csizmahuzó feküdt.

Különben sem szék, sem tükör nem volt a szobában. A külszínre fényes terem mellett a szegénység és rendetlenség ütötte föl tanyáját.

A kis fiu még mindig kezemnél fogott. Most egy papirdarabka után kapkod, melyet a léghuzam az ablak párkányáról fölkavart. Szemeim a női ‚toilette' egy rakás titkára bukkantak, melyet előbb a papiros jótékony leple eltakart. — —

Éles sikoltás szakasztá félbe kutatásaimat. A ‚nagyságos' aszszonytól eredt, ki legnagyobb

zavarban volt, midőn látta, hogy hálószobájába tévedtem.

Öszszeszedtem magamat, s lehető legközönbösebb arczot vágván elhitetni igyekeztem vele: hogy — vak voltam.

Nem tudom, sikerült-e őt megnyugtatnom? anynyi bizonyos, hogy szinte megéreztem, miszerint igen alkalmatlan vendég lettem, kit a házon kivül szeretnének mielőbb látni.

Mentem is; mert, igazán megvallva, nem voltam kiváncsi még többet látni, mint a mit már láttam! — —

Midőn az öreg bodnárral lementem a lépcsőn, őt szokottnál komolyabbnak találtam. Nem kérdeztem, mi baja? mert azok után, a miket láttam: nem volt szükség, a kellemetlen érzést, mely mindkettőnket elfogott, nevénél szólítani.

— Minő hivatalt visel az ifju úr? kérdém az öreget, hogy szóljak valamit.

— Hát ott fönt a ‚kamará'-nál szolgál — válaszolt az öreg. Úgy híjják: ‚Herr Accessist!'

Mondják, hogy sokra vitte a — tollrágásban. Különben —

A többit elharapta a jó ember; de előttem nem volt talány, a mit mondani akart. — —

Midőn később elváltam tőle, azt gondoltam úgy magamban: hogy — ha választanom kellene az apa és fia közt — mégis csak inkább szeretnék bodnár mint accessista lenni.

VIII

Ámbár — mint már említém — a polemiát kizártam lapomból, mégis, akarva nem akarva, ki kellett néhányszor lépnem a sikra oly tárgyak körül is, melyekről különben hallgattam volna. Már úgy intézték el jó barátim, hogy rendszerint minden félév vége felé nagymérgesen kilépvén a küzdhomokra, s iparkodván horogra kapni engem is, egy kis mulattató spectaculumot szerezzenek az olvasóknak, s öszszetrombitálva a nézők nagy seregét köztük néhány előfizetőt is halászhassanak. Nem szoktam ugyan nekik — jól magyarul mondva — mindenkor ‚fölcsücsülni', s hagytam őket sokszor a néhai boldog emlékezetü spanyol hős gyanánt vagdalkozni papiroskardjukkal — szélmalmok ellen; de a vitát elkerülni mégsem lehetett mindig, nehogy ellenem azon

üdvözítő öntudatban ringassák magokat, hogy az ügyet hősileg kiküzdték, s borostyános homlokkal heveredhetnek a repkényes pamlagra. Ily kikerülhetlen esetekben azonban többnyire pávatollal jelentem meg a küzdtéren, s addig csiklandoztam vele ellenfelemet, míg vagy agyonnevette magát, vagy annyit nevetett, hogy sok időre elment kedve a nevetéstől.

A többi közt két nevezetesebb összeütközésem volt bajtársaimmal, a ‚Pesti divatlap' s a ‚Honderü' szerkesztőivel. Nem hiuságból vagy kérkedésből hozom föl azokat, mert a küzdtérről mint győztes léptem le, a menynyiben a nevetőket a magam részére hódítottam: hanem azért, mert az egyik dióhéjba szorított hű képét tárja föl az akkori szépirodalmi lapok hibái- és botlásainak: a másik pedig fölfödözi azon sokféle izetlenségeknek csiráját, melyek engem az ‚Életképek'-től megválni s hazámból kivándorolni kényszerítettek.

Az első ‚Nyilt levél' volt Vachot Imréhez, melyben az akkori arczképkiadási

maniát, melylyel egymáson erszényünk rovására túltenni iparkodtunk, persiflirozván, kiméletlenül ostoroztam kölcsönös gyöngéinket; a mi, mert nevetve történt, sokkal érzékenyebben sújtotta ellenfelemet, mintha bunkósbottal álltam volna elibe. — Tessék a nyájas olvasónak, ha már anynyit megemésztett, még erre is rászánni példás türelmét. Im a levél tartalma:

‚Ön a ‚Pesti divatlap'-ot szerkeszti, én az ‚Életképek'-et: ez az egyik bajunk.

A másik az, hogy még eddig ki nem adhattuk — arczképünket.

Pedig, úgy hiszem, a ‚Szerelmi tár' s az ‚Estikék' hallhatatlan irói ezen kitüntetést anynyival inkább megérdemelnék, mert a hires férfiaknak — Szigligeti és Rózsavölgyi arczképezései után — már jóformán fogytán vagyunk.

‚Dem Manne kann geholfen werden' mond Moor Károly a ‚Haramiak'-ban; a mi reánk alkalmazva anynyit tesz: adjuk ki egymás arczképét — én az önét, ön az enyimet!

Mit is titkoljuk ezen rég táplált kivánságunkat? Önnek szerénysége nem engedé e vágyat nyilvánítani, tehát szükség volt, hogy azt én tegyem. A szerénytelenség vádja ez által ugyan engemet fog érni, azonban ez mégsem oly nagy baj, mintha arczképünket ki nem adhatnók.

Életirásunkat, az az: dicsőitésünket ön valamelyik komáromi, én meg egy debreczeni levelezőre bizhatnók — itt Pesten. Reménylem, hogy jól fog sikerülni mind a kettő, miután ez tisztelt munkatársaink nem első próbájuk leend.

Legroszabb esetben mi is megdicsérhetnők egymást s ezt sem tettük volna először; ámbár már többször le is gyaláztuk egymást, melyért senkisem fog bennünket következetlenségről vádolni, mert épen abban voltunk legconsequensebbek, hogy egyszer dicsértük, egyszer meg gyaláztuk egymást.

Bizony furcsa volt Nagy Ignácztól önnek szemére lobbantani, hogy ön egykor a magasz-

talás minden csillagát ráakasztá s munkáit legválogatottabb dicséretekkel halmozá el, midőn ő még a ‚Divatlap‘ kizárólagos dolgozótársa volt: hát én nem ócsároltam-e ezelőtt Priell Nellit, s tagadtam meg tőle majdnem minden színi tehetséget, most pedig alig győzöm őt eléggé dicsérni és ajánlgatni? Pedig a kisaszszony sem ezelőtt sem azután nem volt — dolgozótársam!

Hiszen Császár verseit is ezelőtt egy hónappal ön ‚jeles‘-eknek, ‚gondosan öszszeállítottak‘-nak, ‚verdesett csinos nyelvüek‘-nek, ‚nemes tartásuk s az eszme által, mely bennök fekszik, különösen ajánlhatók‘-nak nevezé; alig egy hónap mulva pedig azokat ‚silányok‘-nak s ‚üresek‘-nek mondá: de azért én jobb voltam-e a deákné vásznánál, midőn Gorove Istvánt ‚fiatal iróink egyik legkitünőbbiké‘-nek, s ‚Nyugot‘ czímü munkáját ‚minden tekintetben jelesnek s literaturánk egyik ‚gyöngyé‘-nek mondattam, később pedig anynyira ‚lerántat-

tam', hogy azt magam és — Heckenast kiadó úr is megbánta?!

Hát midőn ön kiadta előbb Fáncsyt, s aztán ostromló hadat indított ellene: én meg Döbrenteit, mint Berzsenyi kiadóját, támadtatám meg előbb, s azután adtam ki arczképét? Meg mikor ön Garayt előbb ‚koszorús költő'-nek, aztán ‚silány versiró'-nak; én pedig Petőfit, saját lapomba irt ‚úti jegyzetei'-ért előbb ‚elmésség nélküli, vizenyős iró'-nak,aztán ‚geniá'is s gazdagerü fiatal poétá'-nak mondatám? — Jósikát pedig mindketten ugyancsak derekasan megránczigáltuk azért, mert az ‚Életképek' már kapott, a ‚Divatlap' pedig még várt tőle valamit!

Ön csudálkozék, hogy gróf Eszterházy Károly arczképét nagy formátumban adtam ki; én is csudálkoztam, hogy ön Schedel Ferencz arczképét septemberben adta ki, holott az academiai nagygyülés novemberben tartatik*);

*) A mikor t. i. a tagokat szokták választani.

ön nem szólt semmit, midőn a ‚Honderü' Pécsnek ferde kőrajzát adta, mert ön is ugyanazt adá: én pedig a ‚harkányi fürdő' rajzát lehet, hogy csak azért dicsértem, mert azt magam is adni fogom.

Ön emlékezni fog, hányszor rovogattuk meg mindketten Komlóssi Idát ‚erőltetett s éneklő játéká'-ért, s később ‚durva modoru birálatok'-nak nevezé ön az — enyémeket: egyébiránt én is keményen keltem ki Éder Luiza lompos öltözete ellen, s néhány hét mulva már ‚igen csinos jelenetké'-nek mondtam a színpadon.

Stb., stb., stb.

E kevés példákból ön kedvelt szójárása szerint ‚világos', hogy nagyobb következetlenségről már nem vádoltathatunk, mint a minőt lapjaink majdnem minden számában elkövetni szoktunk vagy hagyunk — ha arczképünket kölcsönösen kiadjuk s ahhoz oly dicsérő commentárt iratunk vagy irunk, hogy azt tán magunk is sokallani fogjuk.

Igen szép dolog az, hiába, midőn széles Magyarországot beutazhatjuk, a nélkül, hogy szobánkból kiindulnunk kellene. Csak az kár, hogy nem rendezhetjük meg időtöltésre hosszu utunkban az — éjjeli zenéket s nemzeti lakomákat is.

Minden legkisebb hiúság nélkül szabad lesz reménylenünk, hogy arczképünket sok szép kezecske fogja iróasztala vagy ágya fölé akasztani; s collegiális barátságunknál fogva kétségkivül nekünk is különös örömünkre fog szolgálni, ha egymást f ü g g n i látjuk.

Volt már egy collegánk, ki ezen barátságos vonzalmat tanusitá, midőn önt bizonyos helyen fölfüggesztetni kivánta.

Eleinte azt gondoltam, adnók ki egymást t o r z k é p b e n; mivel azonban attól tartottam, hogy a ‚Honderü' szerkesztője meg fog haragudni, ha ez által torzképeit discreditírozzuk, jobbnak véltem, ha úgy adjuk ki magunkat a hogy vagyunk: a mi már ritkasága miatt is elismerésre fog találni.

Csak az a kérdés: ki fog többet nyerni? ön-e, ha az én képemet, vagy én, ha az ön képét mellékeljük lapjainkhoz? A világért sem akarom állitani, hogy ön ez által mintegy ezer előfizetőt nyerhetne, mert akkor ön teljes joggal mondhatná, hogy én kétezeret fogok nyerni. Tán legjobb volna, ha egy képen jöhetnénk ki mind a ketten; így legalább nem tehetünk egymásnak szemrehányásokat, s a közönség meggyőződhetnék arról, mit eddig magunk sem hittünk: hogy egymás mellett meg tudunk férni!

Nevünket pedig nem azért fogjuk arczképeink alá irni, mintha attól tartanánk, hogy fölcserélhetnének bennünket hanem — mert az én Czuczoromra vagy Eötvösömre sem ismert volna senki, ha tulajdonosuk neve alattuk nem állott volna.

Pedig Eötvöst Barabás rajzolta, s azért mondám a közönségnek: ‚Nézzétek, ez íme Eötvös József arczképe! Ilyen, íme az ő külső alakja!‘ — Természetes, hogy az arczképet

akkor még nem láttam, valamint ez sok új könyvvel is történni szokott, melyet, még mielőtt elhagyná a sajtót, már magasztaló szavakkal ajánlunk az olvasónak; de ha láttam volna is, csak azon hibát követem vala el, mit ön is elkövetett, midőn Laborfalvi Rózát pompás kiadásu ‚müvészi' képnek mondá.

Fejünk fölött is diszeleghetne valamely fölirás s pedig csupán azért, nehogy, házas ember létünkre vonatkozólag, valami gonosz fráter mást pingáljon oda.

Jó és helyes fölirást választani azonban sokkal nehezebb, mint a készet — elolvasni. Én legkorszerűbbnek tartanám ezt használni: Discordia, az az: egyesült, hogy egyesitsen!'

A meglepetést minden esetre új évre kellene halasztanunk, mikor a közönség nagyobb része nem határozta még el magát, melyik újságra praenumeráljon: arra-e mely több képet, vagy arra, mely több papirost ad? — Lehet, hogy e meglepetés után egy harmadikhoz fog állani, mely semmitsem ad.

Ha önnek ez őszinte fölszólalásom ellen nincs kifogása, az egyesség megtörténhetnék. Nem tudni ugyan, ki nyer többet arczképünkkel? de szavamat adom, hogy ha én leszek a nyertes, mert önnek arczképét adom, e dicsőséget — szerénységemnél fogva — átengedem önnek, ki az én arczképemet adja.

Egy nyereségünk minden esetre lenne; az, hogy valahára láthatnók: hogy nézünk egymásra? Barabás pedig megelégedhetnék azon büszke öntudattal, hogy ezt — eltalálta!' —

E tréfára Vachot Imre úgy felelt, mint — Vachot Imre. A legfurcsább az volt, hogy fölszólitásomat komolyan vette, s arczképét csak azon esetre igérte oda: ha be tudom bizonyítani, mikép ,ő vagy más valaki' a ,Pesti divatlap'-ban Császár verseit megdicsérte, miutan ő ezt ,sohasem' tette, s mások által sem hagyta lapjában tenni. E kihivásra aztán tulajdon ,Lapszemlé'-jével feleltem, melyben néhány hó előtt Császár verseit ,ugyanazon szavakkal' dicsérte ki, mint ,Nyilt level'-emben

idéztem; s a vitát azon tréfás fordulattal fejeztem be, miszerint, bár ezek után teljes jogom volna a collega úr képére, ez most azért sem kell, s — én sem adom oda az enyémet. — —

A másik eset sokkal élesebb polemiára adott alkalmat, s — mint emlitém — sok kellemetlenségnek kútfeje is volt reám nézve.

A vita tárgyát Alexi Mátyás szobormintája képezé, melyet Henselmann barátom lapom számára lerajzolt. Horváth Lázár jónak látta, ez ellen tiltakozni, mivel a szobor az ő tulajdona, s ennélfogva ‚engedelme nélkül' annak rajzát közölni nem szabad. A tiltakozást egyszerűen registráltam volna, ha az journálistához méltó hangon történik; miután azonban Lazi bátyám ez alkalommal annyira kiesett fiónkodó szerepéből, hogy bennünket a legdurvább kifakadásokkal illetett, lehetetlen volt hallgatnom, nehogy a többi gyönyörüséges epithetonon kivül még a ‚gyávaság'-ét is árva fejemre szórja. Érdemes collegám azonban oly ember levén, kivel hoszszabb ideig komolyan

vitatkozni nem lehetett, ha magunk is vele együtt nevetségesekké lenni nem akartunk, iparkodnom kellett, a polemiát a húmor és satyra mezejére terelni, miben Henszelmann barátom derekasan támogatott.

Kimutattuk tehát, hogy a kérdéses szoborka nem is volt Horváth Lazi tulajdona, mert a műegyesület nem akarta azt addig kiadni, míg a kialkudott háromszáz pengő forintot le nem teszi; s hogy ha sajátja lett volna is, sem volt joga tiltakozni, miután e szerint még birálatot sem lehetne valamely tárgyról irni, melyet valaki sajátjának vall: hisz' a ‚derék' collega sem kért engedelmet, midőn Byronnak műveit, még harmincz év letelte előtt, meg-, vagy lefordítá, s ma sem kérdi X vagy Y grófnőtől, szabad-e ilyen vagy amolyan ruháját vagy rokolyáját utolsó tűszurásig leirni, s parfumírozott légü salonjait a pompás tükröktől s atlaszfüggönyöktől kezdve egészen a pökőládáig mathematicai pontossággal lapja számára letollazni? stb.

Erre aztán Horváth Lazi oly goromba han-

gon felelt, melyhez minden pökhendis ember folyamodni szokott, ha érzi, hogy nincs igaza; csakúgy szórta a ,tolvaj', ,ludas', ,ravaszfejü', ,szalonnás' s több efféle patschouli szagu czímeket, mikre természetesen tollal felelni nem lehetett, más fegyvert használni pedig — nagyon ,comicus' lett volna, tudván, hogy e jó úr töltetlen pisztolyokkal szokott duellálni, s ily szemfényvesztő viadalokat lapja számára reclame-ul használni.

Néhány hét mulva — tán hallgatagságunk által fölbátorítva — újra bolygatni kezdé a ,Honderü' igazgatója e már félig elfelejtett ügyet, s lapja egyik számában, mint mondá, többféle fölhivásnak engedve, a Mátyásszobor akkor szóbalevő fölállitásáról oly kificzamodott eszü véleményt hallatott, melyre lehetetlen volt ismét föl nem szólalni, s azt a gúny és satyrának minden rendelkezésünkre álló lő- és szúró fegyvereivel meg nem támadni. E ,famosus' vélemény abban központosult: miszerint azon esetre, ha az említett Mátyásszobor fölál-

állítatnék, e czélt nem csőd útján, hanem honi művészek közreműködése által kell elérhetővé tenni; mely végre választani kellene egyet Alexy, Casagrande, és Ferenczy már készen álló, vagy netalán ezentúl készítendő új tervéből, s azt minden arravaló honi szobrász ‚közremunkálata által' oly kikötés mellett készítetni el: ‚miszerint mindazon munkarészletek, melyek a társaság költségén Ferenczy műhelyében eddigelé elkészültek, s egy nagy nemzeti emlékhez illőknek lenni találtatnak, habár némi módosítással is okvetlen fölhasználva legyenek.' — ‚Mondja már most valaki, replicáztam rá, hogy nincsen semmi új a hold alatt, midőn ennek ily geniális ötletben, mely bizonyosan egyetlen a maga nemében, élő példáját láthatja!' Nem lett volna e szerint egyéb hátra, mint a haza valamenynyi művészeit egy nagy ‚Mátyás-alkotási gyülésre' öszszehívni, melynek elnöke természetesen Petrichevich Horváth Lázár úr lenne közfelkiáltással, s ezen gyülésen a hazának valamenynyi kőfaragóit s egyéb művészeit fölszó-

lítani, szednék öszsze minden tehetségüket egy nagyszerü egyvelegmű alkotására, mely az elnök úrnak minden fogalmat túlhaladó műértőségét tanusító véleményének tökéletesen megfeleljen. Igy az antikkedvelők például, Horácznak azon ismeretes verse szerint ‚humano capiti cervicem pictor equinam' a terehhordó lónak fejénél kezdhetnék meg; a természetvizsgálók aztán annak többi alkatrészeit vállalhatnak magukra: t. i. egyik lábát az anthropologus, a másikat a mamaliologus, a harmadikat az ornithologus, a negyediket az enthomologus faragná ki, hátulsó része pedig az ichtiologusra bizatnék. A lovagalak alkotásával, mint illik s többnyire minden gyűlésen megtörténni szokott, az elnök tiszteltetnék meg, mint a kinek egyébiránt is a lovagiasságról legvilágosabb fogalmai vannak, s a ki tehát, főleg az arszlányiságot tartván szemei előtt, az alaknak fejét a hajak helyett oroszlán-sörénynyel, vagy, mivel elnök úr magyar divatújságiró létére a franczia ‚módi'-t oly különösen pártfogolja, ter-

jedelmes allonge-vendéghajjal ékitené föl XIV-d. Lajos korából, mely távulról oroszlánsörényhez hasonlítana, — karcsu testére könyökig érő szűk frakkot s gyász tricot-nadrágot, a magyar arszlán legismertetőbb jelét, öltené, s — hogy a dámákat is lekötelezze — vállaira pilleszárnyakat, vagy úgynevezett Psychelegyezőket alkalmazna; végre a nemzet kivánságának megfelelőleg kardról, bajuszról és sarkantyúkról sem felejtkeznék meg, sőt e tekintetben inkább többet mint kevesebbet téve az említett ismertető jelekkel a lovat is fölczifrázhatná, mint egyszer Orosz úr ezt nagybölcsen gyakorolta a ‚Századunk' betűinél. — Csak ilyformán gondoltam létesíthetőnek azon nagyszerü művet, mely a ‚Honderü' igazgatója belső szemei előtt lebegett, midőn a magyar világot fönebbi tervével meglepte s bámulatra ragadta, s mely egész Europa előtt, az irókezektől kezdve a cannibálok országáig, művészi tehetségeink — s tökéletesülésünket fényesen bebizonyíthatná; — s hogy az olvasónak némi fo-

galma legyen a műnek nagyszerüségéről, mely Horváth Lazi szörnyü mélységes intuiciója szerint Pestnek valamelyik nyilvános helyét diszíteni fogja — gyermekeink s unokáink örömére és dicsőségére, odanyomattam annak rajzát czikkem végére Henszelmann barátom igen sikerült fametszvénye után, s fölöslegül megtoldtam egy a ‚parté-czédulá'-k formájára készült jelentéssel, melyben ‚legbensőbb sajnálkozással s collegiális megütődéssel' tudtul adám a t. cz. divatlapolvasó közönségnek: miszerint Petrichevich Horváth Lázár úrnak műfogalmai, könynyü eszmezavar következtében, f. évi october 12-dikén sírba szállottak, hol a föltámadás jámbor reményében azon hatalmas szózatra várakoznak, mely a halottra fog kiáltani: ‚Lázár, mondom néked, kelj föl!'

Erre aztán collega uramnak elment a kedve a további polemizálástól, s darab ideig békét hagyott nekem és lapomnak. A czikknek drasticus voltát még azon tragicomicus félreértés

is növelte, hogy egypár jámbor fővárosi ujságolvasó, futólag tekintvén át a feketén körülvonalozott sorok tartalmát, csakugyan elhitte, hogy Horváth Lázár meghalt, s ennek lakására sietett tudakozódni: mikor lesz a temetés? —

Ha a nevetők e perczben részemen voltak is, elég okom volt később megbánni fönebbi dévajkodásomat. — Bocsánat, hogy ismét többet foglalkozom magammal, mint az olvasó türelme tán megbirja; de föl kell jegyeznem némely felőlem táplált balvélemények eloszlatására az irodalom történetéből egy időszakot, mely a marczius előtti idő és hatalom történetére nézve is nem csekély adatul szolgál.

IX

Az ‚Életképek‘ nem sokára más censor ollója alá került. Kovács Pálnak hítták a jámbort; egykor az ‚Ephemerides Posonienses‘ czímü lapot szerkesztette, később Budára hozták ülnöknek a censurae collegiumhoz, melynek a hirhedt Engellel ‚parthie honteuse‘-ét képezte. Öszsze-viszsza törült mindent, ész és értelem nélkül, s minél inkább iparkodtam őt capacitálni, annál makacsabb lett, mint azt már tapasztalni lehet az o—kos embereknél! Nem kegyelmezett meg a legárvább szabadelvü gondolatnak sem, s nyakát szegte, míg mielőtt világra jött volna, miként azt az ó kornak vérszomjas zsarnokai az anyaméhben levő gyermekekkel tenni szokták. — Dolgozótársaim — köztük Csatáry, Nagy Ignácz, Vajda stb. — panaszolkodni kezdtek, kogy czikkeik oly irgal-

matlanul megcsonkítva jelentek meg; Pálffy, kinek ‚Pesti szerelem' czímü novelláját, s Sárossy, kinek szebb verseit boldogabb időkre voltam kénytelen halasztani, magokat mellőzve s a küzdtérről leszorítva lenni hivén, viszszavonulni készültek; alig győztem a sok mentegetőzést szóval s magánlevelezés útján, s a sok lótásfutást Pontiustól Pilátusig, mi tömérdek időmbe került, de nem segített. — Ehhez járult még, hogy majdnem minden héten ‚ad audiendum verbum praesidiale' voltam főnökömhöz, gróf Széchen Miklós kamara-elnökhöz híva, ki az ‚Életképek'-nek, melynek szelleme és iránya neki (két, még élő s azért itt meg nem nevezhető egyén által) deferáltatott, legszorgalmatosabb olvasója volt, s még abból is sok kivetni valót talált, mit Kovács úr emberi szánalomból meghagyott. Az ily kihallgatások aztán mindig azon ‚refrain' nal végződtek ő exczellencziája részéről: miszerint lapom irányát általában incompatibilisnek tartja tisztviselői állásommal, s hogy ennélfogva, ha azt meg

nem változtatom, kényszerítve lesz engem ‚hivatalomból kitenni.‘

Ezen folytonos fenyegetések fölülről, s a censurai vexák alólról jóformán elkedvetlenítettek, de azt mégsem eszközölhették, hogy az ‚Életképek‘ bevallott szabad szelleméhez hűtlen legyek. Küzdöttem ármánynyal és irígységgel, a meddig lehetett, s ha a gondolat hóhériňak sikerült is a szellem szabadabb röptét meggátolni, a pártolás, melyel lapom a közönség részéről találkozott, biztosítékul szolgált, hogy az olvasók nemesült izléset tán inkább kielégitette, mint a ‚Honderü‘-nek pazar fényt és hiú élveket hirdető parasyt-czikkjei. Jó lélekkel állíthatom, hogy az ‚Életképek‘ ugyanaz maradt végig, mi elejétől fogva volt: ‚az ifju, a szabadelvü nemzedék, a sociális élet érdekeinek hű organuma, s legjelesebb költőink és beszélyiróink gyűlhelye.‘ — —

Úgy augustus közepe táján lehetett 1846-ban, midőn egy szép délután szobámba toppan a ‚Honderü‘ érdemes igazgatója. Nem tudtam,

minek köszönjem e különös szerencsét? Lazi barátom nem hagyott soká e kínos bizonytalanságban. Nem tartotta szükségesnek nagy feneket keríteni a dolognak; úgy hivé: a körülmények eléggé megpuhítottak, hogy szives fogadtatásra számíthat részemről. Kijelenté tehát szokott cynismusával, röviden s minden tartózkodás nélkül, hogy az ‚Életképek' szabadalma iránt jön velem alkudozni — felsőbb meghatalmazásból, s hogy — ha erre, mint cseppet sem kétli, hajlandó volnék — kész azonnal négyezer forint kármentesítést adni. — Az ajánlat nem lepett meg, anynyival kevesbé, mert a collega nem tette hozzá, hogy a mondott öszveget a maga zsebéből fizeti; — föltünvén egyébiránt az a körülmény, hogy épen az nap reggel ismét egy praesidialis torturát kellett kiállanom, s nem tudom hányadszor hallanom, hogy vagy mondjak le az ujságirói pályáról, vagy ne nyeljem tovább az acták porát az archivumban, s öszszevetvén ezt a mostani látogatás czéljával: nem

volt nehéz kitalálnom, kiknek mandatariusa gyanánt szerepelt Lazi bátyám, s hogy vélték azon jámbor ‚exczellencziások‘ oda fön a várban nyilvános működésemet minden ‚eclat‘ nélkül megszüntethetni? S azért kitérő választ adtam, nem mintha határozottan nem felelhettem volna, hanem mert a dolog mulattatni kezdett, s sok érdekes adatnak reméltem birtokába juthatni az akkori ‚Dispositionsfond‘ rejtelmeiből, ha ily fogárd ajánlatra egyelőre sem ‚igen‘-t, sem ‚nem‘-et nem mondok. — Horváth Lázár természetesnek találván, ha szabadelvü ember létemre kissé vonakodom, míg eladom magamat, az első látogatás eredményével megelégedve látszott lenni, s ajánlotta magát legközelebbi viszontlátásig.

Két nap mulva ezután Kánicz Manó nagykereskedő nyitott be hozzám, s egy consortiumról beszélvén, mely egy nagyobbszerü divatlapot szándékozik kiadni, de szabadalomért folyamodni nem akar, kérdezett, nem volna-e kedvem, az enyimet illő árért, úgy

hét, nyolczezer forintért, e czélra átengedni? Ismét nem sok combináló ész kellett hozzá, kitalálni, micsoda ‚compánia' állott Manó barátom háta mögött? Nagyon éhesek lehettek, hogy oly mohón kezdték a licitálást! E jó úrnak sem adtam határozott feleletet, hanem átmentem még az nap Kossúthhoz, s elmondtam neki bizalmasan mindent. Kossúth nem látott ugyan valami lealacsonyítót abban, ha az ‚Életképek'-et, mely tulajdonosának csekély anyagi haszon mellett anynyi bajt és kellemetlenséget okoz, szorult családi viszonyaim s veszélyeztetett existenciám tekintetbevételével, lehető legjobb áron eladni iparkodom; másrészt azonban nem csekély veszteségnek tartván, ha oly mostoha időben, minő akkoriban a szabad eszmék terjesztésére nézve járt, a hazafias érzelműek tábora, legparányibb organumát is nélkülözni kénytelen: azt tanácsolta, tudatnám a bécsi kormány emissáriusival, mikép az ajánlott alkuba csak oly föltétel alatt volnék hajlandó bocsátkozni, ha szellemi befolyásom

lapomra nézve azontúl is biztosítatnék. S harmadnapra azután csakugyan ily értelemben nyilatkoztam a ‚Honderü‘ emberének, Nádaskay Lajosnak, kit principálisa feleletért küldött, hozzátevén egyszersmind, hogy az alkudozás bázisául a Kánicz által ajánlott nyolczezer forintot kivánom tekintetni.

Napok multak, s már azt hittem, hogy békét hagynak a savanyu almának, midőn Horváth Lazi egyszer csak ismét szobámban terem, s fölmutatván az akkori cancellárnak, gróf Apponyinak egy levelét, melyben ez kereken kijelenté, miként pártjának (a kormánynak) többséget kivánván szerezni, meg nem engedheti, hogy annak emberei (értsd: a ‚Honderü‘ s ‚Budapesti hiradó‘ hívei) nevetségessé tétessenek, s hogy egy kormányhivatalnok által szerkesztett lap ellenzéki szellemben szerkesztessék, — azon újabb ajánlattal állt elő, szüntetném meg az ‚Életképek‘-et a jövő évnegyedre, s adjam oda nevemet a — ‚Honderü‘-nek, mely esetben a kivánt öszveg nekem

azonnal kézbesítetni fogna. Erre aztán persze nem kellett sokáig haboznom, hogy ‚nem'-et mondjak. Az én nevem nem állhatott Petrichevich Horváth Lázár úré mellett, hacsak az ‚Életképek' ellen, mely eddig a ‚Honderü' irányát s szerkesztőjének gyönyörüséges föladatát, a társaséletben is többséget szerezni azon demoralizáló kormányrendszernek, melyre később a megyei életben is akadtunk, kérlelhetlenül ostorozta, hittagadást nem akartam elkövetni; s ezt ‚szép szóval' értésére is adtam collegámnak, ki azonban az ily ‚vonakodások'-ra, mint mondá, mitsem szokott adni, s Apponyi levelét ‚üdvös tanulmányozás' végett kezemben hagyván, azon nyilatkozattal távozott, miszerint határozott válaszomat csak néhány napi ‚komoly meggondolás után' fogja tőlem kikérni. — Alig, hogy megszabadultam tőle, átvándoroltam ismét Kossúthhoz, kit épen Vörösmarty, Bajza s Nyáry Pál társaságában találtam, s átadván neki Apponyi levelét, elmondtam röviden az ehhez commentárul szol-

gáló conversácziót, mely csak az imént köztem és a ‚Honderü' igazgatója között folyt. Kijelentém egyszersmind, hogy mielőtt ily perfid ajánlatot elfogadnék, megszüntetem inkább az ‚Életképek'-et s lelépek örökre a journalisticai pályáról. A jelenvoltak e nyilatkozatomat elhamarkodottnak találták s hoszszabb véleménycsere után egyelőre abban állapodtunk meg, hogy az ellenzéknek e, ha nem is nagyjelentőségü, de becsületes irányu lapot bizonyos föltételek mellett átvenni s eddigi tulajdonosát minden eshetőségek ellen szerződésileg biztosítani kellend. Hogy erre magyar szokás szerint, még egypár conferenczia szükséges lesz, magától értetődött; nagy megelégedésemre szolgált azonban, hogy ügyemet ily általánosan tisztelt férfiak karolták föl, s nyugodtan vártam be az eredményt.

Nehány nap mulva (september 4d. 1846) a következő levelet kaptam :

‚Édes barátom! A dolog practicai kivitelére tettem lépéseket, néhány barátinkkal (Bat-

thyáni Kázmér, Teleki László, Ráday, Szentkirályi stb.) értekezvén: és sajnálom, hogy tudósítnom kell, mikint némi scrupulusok támadtak barátainknál arra nézve, hogy — miután kegyedtől e dolgot, mint nemtelen intriguejök kijátszását minden esetre rosz néven veendik — nem lesz-e a dolognak vége az, hogy mi megfizetjük önnek a 4000, s hihetőleg 5000 forintot, s a privilegiumot, mint privát alkuk tárgyát nem tehetőt, kegyed nevéről mégis elveszik, s még minket kinevetnek, hogy kidobtunk 5000 forintot, s ott állunk a faképnél ?! Mert hogy a dolog titok nem maradand soká, az természetes; nem is kellene maradnia, s mire nem képes az ő ármánykodásuk! — Vannak más nehézségek is, arra nézve, hogy Ráday a színházat érdekelhesse, hogy ki volna a szerkesztö stb., stb.; szóval, a hol nem egy emberrel van dolog, mindjárt van baj. — Úgy szóllalkoztunk tehát, hogy Rádayval ma hat órakor este kegyedhez átmegyünk, kifőzni, mit

lehet legjobbat tenni? Vederemo; várom Rádayt. Barátja Kossúth Lajos.'

S azon este csakugyan tisztába hoztuk a dolgot. Az irányra nézve, melyet lapomnak ezentúl követni kellend, bevallott elveimnél fogva hamar megegyeztünk: mert — hogy nem csak betüre, hanem szellemre nézve is tisztán nemzeti s tisztán hazafiságos törekvéseimet, melyek már akkor is elismerésre méltattak a közönség részéről, midőn vállalatomban személyes állásom ridegen magányos vala, most, midőn a szépirodalmi időszaki sajtó hivatásának méltánylata s fontosságának érzete oly férfiakat nyert meg lapom szellemi s anyagi pártfogóiúl, kiknek neveik, alkotók, föntartók s elsőrendü bajnokok gyanánt, csaknem mindennel azonosítva voltak, mit az akkori évek politicai s társas mozgalmai szépet, nemest és dicsőt fölmutattak, még nagyobb kedvvel s önérzettel fogom folytatni — mindnyájunk előtt oly természetesnek tetszett, hogy e fölött hosszas vitatkozásba nem is ereszkedtünk; —

egyedüli tárgyát, a pénzkérdésen kivül, mégcsak azon körülmény képezte, mi módon kivánja magát Ráday a nemzeti színházra nézve lapomnál érdekelni? A grófnak, mint országos igazgatónak óhaja abból állott, miszerint a nemzeti színházat, mint közintézeteink egyik legfontosbikát, ezentúl lapom kiválóbb figyelme tárgyául téve, azon szigort, melyet eddig a színműirók s színmüvészek irányában követtem, több gyöngédséggel s szeretettel párosítsam, s ne felejtsem ki az igazgatóság intézkedései megitélésében a körülményeket, miktől oly számtalanszor függ a legjobb tervezetü dolgok sikere is. Miután ezt annál nyugodtabb lelkiismerettel igérhettem meg, mivel magam is nem egyszer nyilatkoztattam ki lapomban, miszerint a sajtónak nemcsak kötelessége, a nemzeti színház működéseit folytonos figyelemmel kisérni, hanem hogy e kötelességét csak akkor teljesíti hűséggel, ha birálataiban sohasem téveszti szem előtt, miként, hogy a színműirodalom tiszta irányban fejlődjék, s a színművészet foly-

vást tökéletesüljön, igazságos birálatra ugyan elvitázhatlanul szükség van, de ennek némi kegyelettel kell rokonulva lennie e nagyfontosságu nemzeti intézetünk iránt, s oly megtámadásokat s gyanusításokat kerülnie, melyek önzés és szenvedély kifolyása, s az intézet hitelét aláássák: Ráday viszont késznek nyilatkozott, ez esetben az ‚Életképek'-et a nemzeti szinház hivatalos organumául fogadni, mely minden ügy fölül az első és legbiztosabb forrásból meríthetvén, az igazság és méltányosság érdekében tért fog nyitni a szükséges helyreigazitásoknak, s belátása szerint a közvéleményt oly intézkedésekre nézve is előkészítendi, melyeknek életbeléptetése netalán a fönforgó érdekekkel vagy fogalmakkal öszszeütközésbe jöhetne. — —

Enynyire tehát elvégeztük volna a dolgot, s nem volt egyéb hátra, mint a szóbahozott szerződés megkötése: a mi september 10-dikén 1846-ban gróf Teleki László szállásán, valamenynyi érdekeltek jelenlétében meg

is történt. E nagybecsü ereklye gyanánt őrzött igen érdekes okirat tartalma (Kossúth Lajos fogalmazása szerint) a következő:

‚Alólirtak értesülvén arról, hogy a Frankenburg Adolf úr által kiadott és szerkesztett ‚Életképek' bizonyos cselszövények miatt azon veszélyben forognak, hogy független hazafiúi irányukat elveszítsék: s értesülvén arról, hogy Frankenburg úr, lapját inkább semmivé tenni kész, mintsem azt meggyőződése elleni czélokra fölhasználni engedje, sőt, hogy azt eddigi bevallott szabad elvei szerint folytathassa, mind a mellett, hogy családatyai viszonyai ezen áldozatot igen érezhetővé teszik, inkább hivatalát, melyet a királyi kamaránál folytat, föláldozni magát elhatározá:

Mi egyrészt méltányolván Frankenburg urnak ezen hazafiúi határozottságát, másrészt érezvén annak becsét, hogy az időszaki sajtónak bármely hazai organuma is a szolgai függés veszélyéből kiragad-

tassék; — hazafiúi kötelességünknek ismertük áldozatát nem csak elismerni, hanem azon veszteségre nézve, melyet hivatalának föláldozása által szenvedend, némileg kármentesíteni is, a következendő módon és föltételek alatt:

1. Frankenburg Adolf úr, lapját az ‚Életképek'-et nem csak föl nem adja, sőt inkább azt, közös egyetértésünkkel megállapítandó programm szerint folytatni fogja; — s ha ez elöljárói által királyi hivatalos állásával öszsze nem férőnek itéltetnék, s vagy lapjának ily módoni folytatása s hivatala közt választani kényszerítetnék, vagy pedig független érzete miatt üldöztetnék: hivatalát föláldozandja.

2. Mi minden tehetségünkkel s befolyásunkkal azon leszünk, hogy az érdeklett programm szerint szerkesztendö lapjára minél több előfizetőt szerezzünk.

3. Mivel előttünk kimutatta, hogy lapjának most — a mi közrehatásunk nélkül is — ezer előfizetője van, s ez Frankenburg úr sub-

sistentiáját tisztességesen fedezi; annálfogva ez vétetik biztosítási ajánlatunk alapjául, s mindaddig, míg az ‚Életképek'-nek ezer, vagy ezernél kevesebb előfizetője lesz, vagyis mindaddig, míg az előfizetők száma az ezeret meg nem haladja, Frankenburg úrnak elvesztett hivatalos fizetése pótlásául fizetni fogunk évenkint 400, az az négyszáz ezüst forintot.

4. Ha pedig befolyásunk s ajánlatunk következtében az előfizetők ezeren fölül szaporodnának, a 400 pengő forint évi pótlékot csak anynyiban fogjuk fizetni, a menynyiben ez az ezeren fölüli előfizetésbőli tiszta jövedelem által nem födöztetnék.

5. Ha pedig ezen fölül is az előfizetők anynyira szaporodnának, hogy az előfizetésekbőli tiszta jövedelem nemcsak Frankenburg úr mostani hirlapi jövedelmét, a mi egész évre számítva 2000, az az kétezer pengő forintot teszen, s ezen fölül a hivatali fizetésének pótlására ezennel általunk biztosított 400 pengő forintot is födözné; hanem még azon fölül is

jövedelmezne: ezen fölösleg jövedelem általunk Frankenburg úr számára mindaddig tökesítetni fog, míg az e szerint alakítandó tartalék 6% kamatja 400 pengő forintot nem födözend, az az 6666 pengő forint s 40 krajczárra nem növekszik, mi, ha megtörténnék, e tőkének kamatja Frankenburg úrnak mindaddig, míg lapját a közegyetértésünkkel megállapítandó programm szerint szerkesztendi, akármenynyi legyen is előfizetőinek száma, minden esetre ki fog szolgáltatni; részünkről azonban ez esetben természetesen semmi pótlásnak sem leendvén helye.

6. Mivel még azon, bár nem valószínü eset is előfordulhat, hogy Frankenburg úrtól az ‚Életképek' privilegiuma elvétetik, vagy pedig censurai akadályok s kormánypárti ármányok miatt az előfizetők száma annyira süllyedend, hogy a lap magát föl nem tarthatná: ezen váratlan esetben, és pedig ha ezen eset hamarább állana be, mintsem az 5-dik pont értelmébeni 6666 pengő forint s 40 kr.

tartaléktőke öszszegyűjtetett volna — Frankenburg úrnak élete fogytáig, vagy pedig addig, míg hatszáz pengő forintot jövedelmező hivatalt nem vállaland, évenkint nem 400, hanem 600 pengő forint kárpótlást fizetendünk; beszámítván ebbe a netalán egy részben mégis egybegyült tartaléktőke kamatját; — ha pedig az ezen pontban föltett privilegium elvesztési, vagy lapmegszüntetési eset beállása előtt az 5-ik pontban említett 6666 pengő forint s 40 kr. tartaléktőke már öszszegyűlt, annak többé nem kamatja fog Frankenburg úrnak kiszolgáltatni (mint történendik, míg lapját a programm szerint viendi), hanem maga a tőke általadatni; mi által aztán részünkről minden további kötelezettség megszűnik.

7. Frankenburg úr halála esetére az 5. pont szerint addig gyűjtögetendett tartaléktőke — akármenynyi legyen is az — minden esetre özvegyének, vagy gyermekeinek ki fog fizettetni.

8. Ezek szerint tisztában kelletvén lennünk

az ‚Életképek‘ jövedelmezésére nézve, a pénztári kezelés az általunk kijelölendő helyen, módon és egyén által fog vitetni; — Frankenburg úr, mint szerkesztő, a nyomtatandó példányok számához előleges költségvetést készítend, s annak határáig a költségek kifizetését a pénztárra utalványozandja; mik utalványára ki fognak fizettetni; a költségek födözésén fölül maradandott tiszta jövedelem pedig, a menynyi t. i. az előfizetők száma szerint leszen, a pénztár erejéhez képest akár aránylagos havonkénti részletekben, akár fél, vagy negyedévenkint Frankenburg úrnak kiadandó, az 5 d. pont szerint magában értetvén, hogy e tiszta jövedelem addig, mig az 5. pontbani tartaléktőke öszsze nem gyűl, kétezer négyszáz pengő forintot semmi esetre sem haladhat, — mivel, ha a jövedelem többre menne, a feleslegnek tartalékpénztár alakitására kellend fordíttatnia; ellenben, ha már az 5-ik pontbani tartaléktőke öszszegyűlt, az egész tiszta jövedelem, akármenynyi legyen is az, természetesen Frankenburg urat illetendi.

Miről adjuk ezen bennünket és örököseinket, egyikünket a másikért in solidum kötelező s szóbeli per útján is biztosító levelünket.

Költ Pesten, september 10-dikén 1846.

Gróf Batthyány Kázmér, m. k., Kossuth Lajos, m. k., gróf Ráday Gedeon, m. k., Pulszky Ferencz, m. k., gróf Teleki László, m. k. — Frankenburg Adolf, m. k.'

— — — — — — — — —

A kérdéses programmot, mely a szerződésben anynyiszor említetik, még az nap elkészítém. Tartalma röviden abból állott: miszerint — meggyőződve levén, hogy hazánk boldog átalakulása csak úgy eszközölhető, hahogy a közélet a társasélet jellemfejlésével karöltve jár, s hogy valamint a legjobb törvényhozás codexei sem volnának több, mint irott malaszt, hahogy a társasélet erkölcsei, szokásai, műveltsége s jelleme által nem támogattatnak; másrészt meg a nemzeti irodalom, mely e társasélet multját, jövendőjét, s jelené-

nek öszszes fejleményét fogadja keblébe, elég magasan áll a honboldogság s nemzeti nagyság tényezői közt, miszerint kegyeletes figyelmet érdemeljen még azoktól is, kik hazafiúi kötelességük érzetében a honnak szánták jó és rosz napokban munkás életük minden perczét: — az ‚Életképek' szép hivatásának ismerendi ezentúl is: a nemzetiséget a polgárisodással kapcsolatba hozni, emerre ráütni a nemzetiség zománczát, a nemzetiséget pedig a polgárisodás pecsétével megszentesíteni, szóval: a magyart műveltté, a műveltséget magyarrá tenni, s a polgári szabadságot társadalmi erénynyé fejleszteni.

E programm, melyet különben is minden becsületes lap a magáénak vall, pártfogóim teljes helyeslésével találkozott, s el lön határozva annak közlése az ‚Életképek' legközelebbi számában. — Csak oly könynyü lett volna akkor azt, mit az ember irt, mindjárt nyomtatva is láthatni! Censorom a czikket eleitől fogva végig kitörülte, s meg is mondta kivé-

telképen, miért tette? Mert az efféle programmot csak teljesen független szerkesztő közölhet; én pedig az még eddig nem vagyok. Igaza volt; az államszolga és azok közt, kik a hazát szolgálták, akkoriban még nagy különbség volt; miután állam és haza két heterogen elemet képezett, mely folytonos tusában élt egymással.

A programmnak tehát egyelőre pihenni kellett. Véd- és daczszövetségem az oppositio legkitünőbb férfiaival azonban már ‚nyilt titok' volt, s csudáltam, hogy elnököm már régóta nem hivatott. — Nem sokára azután Kovács megbetegedett, s Engel, szerencsémre, szabadságon levén, lapom ismét Beke kezébe került, ki szabadabban hagyott ugyan mozogni, de a programm közlését mégsem engedte meg, miután erre nézve, mint mondá, határozott ‚instructiói' vannak, melyek csak akkor szüntetnének meg, ha én is megszünnék — államhivatalnok lenni. Meg is tettem volna nekik ezt az örömöt, ha Kossuthék a modalitásra nézve

azt nem kivánják: hogy ne én mondjak le hivatalomról, hanem várjak, míg abból fölülről ki nem mozdítanak engemet. — Egyelőre tehát nem jártam a hivatalba, csak a hó utólsó napján, midőn fizetésemet fölvettem; s főnököm, Najmajer tanácsos úrnak szelid intéseire csak könynyü vállvonítással feleltem. Végre ez sem nézhette, noha kedvencze voltam, tovább a dolgot, s kinyilatkoztatá, miszerint ‚propter malum exemplum' kénytelen lesz azt ő exczellencziájának a ‚camerae praeses'-nek bejelenteni, a mi — úgy vallá — nagyon nehezére esik. Sajnáltam, hogy ez igazán jó és becsületes embernek ezt a kellemetlenséget kellett szereznem; de ha azt akartam, hogy tegyék ki szűrömet, a megkezdettnél ‚correctebb' eljárást nem követhettem.

A bejelentés annak hivatalos módja szerint megtörténvén, hoszszabb szünet után ismét ‚ad audiendum' voltam citálva.

— Miért nem jár ön a hivatalba? kérdezett

ő exczellencziája mogorva hangon, midőn beléptem.

— Mert dolgaim nem engedik; felelék oly nyúgodtan, mint azok szoknak, kiknek sem remélni sem félnivalójuk nincsen.

— Miféle dolgok?

— Az ‚Életképek‘ szerkesztése, mely egész időmet igénybe veszi.

— Úgy; és e miatt hivatalos kötelességeit el kell mulasztania?

— Sajnálom; de nem tehetek róla.

— De tehetek én: mondtam már, ha újságiró akar ön lenni, tessék; nem tartóztatom; miután azonban két úrnak szolgálni nem lehet, adja be lemondását . . .

— Ezt csak akkor tehetném — válaszoltam félreérthetetlen ironiával — ha a hivatal terhemre volna, a mit eddig nem mondhatnék.

— Elhiszem; mikor oly könynyen ‚tetszik‘ azt venni! jegyzé meg ő exczellencziája csudálatos türelemmel, a helyett, hogy ajtót mutatott volna.

— S e szerint be kell várnom — folytatám rendíthetlen phlegmával, érezvén hátam mögött a hatalmas succursust — a hogy exczellencziád irántam rendelkezni méltóztatik.

— Az az: hogy é n bocsássam el az urat a szolgálatból?

— Nem maradna egyéb hátra, ha oly szerencsétlen volnék, exczellencziád magos megelégedését többé nem birhatni.

— Már azt rég nem birja ön, s elhiszem, hogy ön és mások alig várhatják, hogy adjam ki utlevelét. Lehetne aztán ott túl (s ezzel lemutatott az ablakon Pestre) lármát ütni kormányi önkényről, zsarnokságról, a szabad eszmék elfojtásáról, stb.; de nekem nincs kedvem, önből politicai martirt csinálni.

— Nem is vágyom ily kitüntetésre.

— Nem hát.

— Sokkal csekélyebb ember vagyok, hogysem —

— Persze, hogy az; de ezzel bizonyos urak nem törődnek, ha okot szolgáltat nekik egy kis

scandalumra a kormány ellen. Már pedig ezt a mulatságot nem szerzem meg nekik. Miattam akár sohase jőjjön ön a hivatalba, hol amúgysem veszik nagy hasznát; ha szövetségesei méltányosnak tartják, hogy olyasmiért fizetteti magát, mit nem szolgált meg; lássák: én nem fogom őket capacitálni. Ajánlom magamat.

Már szó a mi szó, Széchennek, mint elnöknek, teljes igazsága volt, s ha én lettem volna az ő helyzetében, minden teketória nélkül elcsaptam volna magamat. Szolgáljon azonban ez apró eset adatul, mily erős lábon állhatott akkor a kormány, ha a legkisebb nesztől is tartott, mit erélyesebb föllépése az ellenzék táborában okozhatott volna!

Másnap Beke azon jó hirrel lepett meg a budai casinóban, miszerint legújabb utasítás folytán a programmnak közlését már megengedheti. S így az másfél hó után (october 24-dikén) megjelent az ‚Életképek' hasábjain

— válaszul Horváth Lázár egyik újabbi levelére, melyben még egyszer szivemre köté: hogy legyen eszem, ne engedjem pillanatnyi bizonytalan fénynek ‚föláldoztatni' egy egész család jövőjét, s ‚egyesüljünk hogy megéljünk'!

Az igazat megvallva, e programm sokkal kevesebb lármát ütött a kormánykörökben, mint egynémely collegáim dolgozó szobájában, kik tartván attól, hogy lapom ily hatalmas pártfogók aegise alatt s menten minden idegenszerü befolyástól még jobban emelkedni, s még nagyobb részvétnek fog örülhetni mint eddig, kancsal szemmel nézték vállalatomat, s kitelhető buzgalommal iparkodtak annak hitelét és kelendőségét megrontani. Nem akarom e piszkos dolgokat, melyek ugyancsak nem nagy becsületére váltak az akkori journalistica egy részének, újra fölmelegíteni: megczáfolták azok utóbb önmagukat, s a vak fojtással töltött fegyver nevetséges csütörtököt mondott.

Leginkább bántotta ezen urakat, s adott

úton útfélen hintegetett insinuáczióra alkalmat azon nyilatkozatom, hogy az ‚Életképek' új évtől a nemzeti színház ‚hivatalos organuma' leend, sőt nagybölcsen azt is kitalálták, hogy lapom máris szinte ‚feketélt a függés szellemétől', s azt is jónak látom és hirdetem, mit ezelőtt éles gúny, s kemény megrovás tárgyává tettem, stb. Már aztán az istennek ily furcsa kosztosait, kiknek előbb az nem tetszett, hogy nagyon szigoru voltam, később meg az nem tetszett, hogy barátságosabb indulattal akartam viseltetni a nemzeti színház iránt, nehéz volt capacitálni, főkép midőn színlett tudatlansággal sehogy sem birták ‚nyilt level'-emből kiolvasni: miszerint lapom, igenis, hivatalos organuma lesz a nemzeti színháznak, az az: közlendi mindennemü hirdetéseit s nyitva álland az intézet védelmeül valahányszor szükséges; de függetlenül, mellékczél és tekintet nélkül, mint eddig, fogja ellenében kimondani véleményét a ‚birálati tér'-en! —

Hja, mikor akkor és máskor is úgy volt, hogy irigyeltük a falatot a másik szájától, bár a magunkét — már megtömtük!

X

Az új év (1847), melyet pályámon kezdtem, sokat igérőnek mutatkozott. Némely tegnapi barát ugyan ellenemmé vált, az ajk, mely ma megcsókolt, másnap rágalmazott: de ez emberi szokás levén, nem igen bántott, s mentem előre, a hogy erőm és tehetségem engedte, s a czél, melyet magamnak kitűztem, parancsolta. Jó lélekkel mondhatom, hogy e tekintetben új évvel mitsem kellett magamon újítani.

Lapom hasábjain e félévben a legfényesebb irói nevekkel lehetett találkozni. Még akkor nem sejtém, mily keserűvé fogja e körülmény az elválás fájdalmát tenni! — Jókai és Petőfi (most már kizárólagos dolgozótársaim) majdnem minden számba irtak. Ez utóbbinak legszebb költeményei (‚A csárda romjai', ‚Resz-

kess bokor', ,Világgyülölő' stb.) ez időben jelentek meg az ,Életképek'-ben; ezeken kivül még két beszélyt irt népies szellemben (,A nagyapa' s ,A fakó leány és a pej legény'), melyek első igen szerencsés kisérletei voltak e nemben, s egy birálatot Shakespeare ,III. Richárd király'-áról, melyben a tüzlelkü fiatal költő szinte először e téren nyilvánitotta kissé túláradozó nézeteit az angol óriás művéről, s Egressy Gábornak, ki azt február 13-dikán jutalmára adta, mesteri előadásáról. Szinte itt láttak napvilágot: Tompa ,Hajnalka' czimü gyönyörü virágregéje, Aranynak szózata ,Petőfihez', s Eötvösnek két igen gyöngédérzelmü dala, melyet később megtoldott Petőfi verseinek mély kegyelettel s elismeréssel irt birálatával. Kemény Zsigmondtól, ki február vége felé jött Pestre, hol állandóan megtelepedni, s politikai munkásságát teljesen a ,Pesti hirlap'-nak akarta szentelni, egy töredéket közöltem ,Gyulai Pál' czímű regényéből, mely nem sokára aztán elhagyta a sajtót,

s már e töredékben is a szép tömött nyelv, az érdekes előadás és hű jellemfestés igen kedvező következtetést engedett vonni az egész műre. — Nagy föltünést okozott még a ‚Vándorjegyzetek a magyar orvosok és természetvizsgálók hetedik nagy gyüléséről' czimű czikksorozat, melynél szellemdúsabb munka alig jelent még meg e nemben a magyar irodalomban. Nem közönséges leirás volt az, minővel akkor a lapok elárasztattak, hanem tudományos és sociális nézetek fejtegetése is egyúttal minden előhozott tárgynál, mi a műnek becsét és érdekét állandóvá tevé, s e gyülések további kifejlése-, tökéletesedése-, s a nemzet haladását tárgyazó működésére nagy befolyást gyakorolt. Szerző nem akarta, hogy megneveztessék; tudós capacitásaink azonban csakhamar tisztában voltak az iránt, hogy e mű egy elsőrangu iró tollából ered, s kitalálták, hogy e jeles férfiunak neve: Balogh Pál! —

A színi birálatokat Irinyi, Vas Andor s az utóbbi időkben Nagy Ignácz és Jókai irták.

Nem érzett meg rajtok, hogy — bár a nemzeti szinház igazgatósága hivatalos tudósitásainak tért engedtem — dolgozótársaim meggyőződését e miatt valaha lenyűgözni vagy korlátozni akartam volna!

A hivatalos részt Szigligeti kezelte, s pedig oly szerencsés vegyületével a víg és komoly, tréfás és satyricus elemeknek, hogy e rovat csakhamar kedvelt olvasmánya lett a közönségnek. Segítette őt munkájában többször Egressy Gábor is, erélyesen védve a színházi kormányt ennek megtámadói s főkép Czakó Zsigmond ellen, ki azt a ‚Pesti hirlap'-ban éles bonczkés alá vette. Furcsa dolog, hogy a ‚Pesti hirlap', mely alig néhány hó előtt a színházi igazgatóság mellett oly meleg részvéttel nyilatkozott, most ugyanazon igazgatóság ellen a legkeserübb kifakadásoknak engedett helyet hasábjain, melyeknek anynyival több nyomatéka volt, mert szinházi tagtól, tehát egyenesen a színház kebléből eredtek, s sok elmeéllel, s, mi tagadás benne? sok igaz-

sággal is voltak irva. Nem jut eszembe, a ‚Pesti hirlap'-ot ezért kárhoztatni; jól tette, ha az igazság kedveért cselekedte, melynek a személyes tekintetet mindenkor föl kell áldozni: csak azt akarom még registrálni, hogy Egressyt és Szigligetit hivatalos működéseikben hazánk legismertebb notabilitásai is támogatták, s hogy ezek közt azon jeles férfiak neveik is előfordultak, kik nyolcz hónap előtt Rádayt a ‚Pesti hirlap'-ban az ‚Életképek' ellen védték, s most ugyanezt az ‚Életképek'-ben a ‚Pesti hirlap' ellen tették!

Egyik színházi igazgató mellett sem szólalt föl anynyiszor oly sok tekintélyes férfiu, mint Ráday mellett: úgy hiszem nem azért, mintha elődjei vagy utódjai arra nem szorultak volna, hanem mert e pártfogásra őt hihetőleg érdemesebbnek tartották, mint a többit. — Mind a mellett a fönforgott vita mindinkább élesebb kifejezést nyert s végtelenig huzódott volna, ha azt, attól tartván, hogy a kifárasztott türelmü közönség nemcsak a csatározók, hanem

az ügy iránt is közönbösséggel fog viseltetni, még jókor befejezettnek nem nyilvánitom*).

Meg voltam ugyan győződve Czakó becsületes szándékáról s tudtam, hogy fölszólalása által, melyben azonban csak félig födözé föl a hiányokat s elmulasztotta azok orvoslására az utat kijelölni, a szükséges reformokat csak siettetni akarta; de az időpont, melyben ezt tevé, nagyon szerencsétlenül volt választva, miután Czakó ezen vallomásai által a német elemnek, mely a városi szinház leégése után**)

*) Egressy Gábor a vita hevében anynyira elragadtatta magát szenvedélyétől, hogy — mellőzve különféle invectiváit — Czakót a színházi törvények 47-dik czikkével is fenyegette, mely azt mondja, hogy ‚a ki a szinházról vagy annak tagjairól nyilvánosan sértőleg és gyalázólag ir vagy beszél (igazat vagy nem, az mindegy), a szinházi tagok sorából rögtön is kitöröltethetik'. Czakó barátjai ezt oly desperátus lépésnek tartották, mihez az ügyevesztett ember mint utolsó eszközhöz folyamodni szokott; pedig Egressy még nem volt anynyira fogytán czáfoló érveinek, hogy e meggondolatlan fenyegetésre kellett volna szorulnia.

**) A pesti német szinház azonévi (1847) február 3-dikán reggel négy és öt óra közt teljes lángban égett, s rövid idő mulva szín- és nézőhely puszta kőhalmaz volt. Csupán néhány lakszoba s a nem nagy értékű könyvtár lőn megmentve. A tűz belülről gyúlt ki: némelyek ezt a fütő-gépnek, melyet a szakértők már az-

egy új szinháznak fölépitését sürgően követelte, s e tekintetben a városi tanács- és választó polgárságban hatalmas támaszra talált, kedvező alkalmat nyújtott rég táplált gyülöletének szinházunk iránt nyilvános kijelentésére, s kimutatására annak, mily elkerülhetlen szükségessé vált, ezen intézet ‚szemlátomásti hanyatlása' mellett, az elárvult német muzsának egy a ‚mívelt közönség' (t. i. teuton felebarátaink)

---

előtt hibásszerkezetünek találtak, a ‚Pesther Zeitung' azonban, elég furcsán, ugyanaz nap, midőn a szerencsétlenség történt, ‚hivatalosan' czélszerűnek mondott, — legtöbben pedig a mult esti tüzi játéknak tulajdoníták a ‚bűvös vadász'-ban, mely alkalommal valami röppentyű a színfalak közé tévedvén, itt elég anyagot lelt a tovaharapozásra, annál is inkább, mert e színháznál, más rendezett szinházak példája ellenére, tűzi őrök nem voltak, hanem előadás után becsukták s az isten gondviselésére bizták. Az épület már javában égett, midőn ezt az úteczán barangoló némely ember észrevette, kinek lármájára aztán az éji őrök sipolni, a toronyőr pedig jelt adni kezdett; Forst uramat is ablakbehajítás által kellett a veszedelemre figyelmeztetni. Sokat lehetett volna megmenteni; de a városi fecskendők alig értek föl a második emeletig, s inkább az embereket locsolták mint a tüzet; valódi botrányul szolgáltak, s közhahota közt kellett működésükkel fölhagyni. Legszomorúbb pedig az volt, hogy e roppant s a tűz veszélyének anynyira kitett épület nem volt biztosítva, s így a veszteség, mintegy 400 ezer pengő forint, egyedül

igényeinek megfelelő templomot épiteni! Ezért nem tartottam tanácsosnak a vita további folytatását, s megszakasztám azt, mielőtt következményei által ártalmasabbá vált volna, mintsem azt akár Czakó, akár más becsületes hazafi kivánhatá.

A fönebbi izetlenségeken kivül meggyült még bajom a ,Magyar szépirodalmi szemlé'-vel is, mely ugyanazon évben indult meg a Kisfaludy-társaság firmája s Erdélyi János szer-

---

a várost érte, — melyet azóta sem tudott többé födözni! Leginkább lehetett a játékszíni személyzetet sajnállani, melynek száma majd meghaladta a háromszázat, s kik most egyszerre a mostoha téli időben kenyér nélkül voltak. Gróf Ráday mindjárt másnap ,Ernani' daljátékot adatá javukra, s a jövedelem felét azonnal kiosztatá a legszűkölködőbbek közt. Később még vagy három, négy előadást rendezett azok segítségére, s megtett mindent, mi emberszeretetétől telt. — Egy hétre rá a városi tanács a leégett színház bérlőjének, Forstnak, ki iránt még a németajku lakosoknál is általános ellenszenv uralkodott, daczára a választópolgárság tiltakozásának, megengedte, hogy a nagypiaczon (a mostani Erzsébettéren) fabódét (finomnémetül ,Noththeater'-t) építhessen, mely Szepesi polgármester atyafiságos fáradozásai folytán létre is jött, s még ma is a főváros legszebb terét elrondítja, mint vétkes indolenczián s gyámoltalanságunk kiáltó bizonyitványa! Az egész világ kinevet bennünket e már húsz évig tartó botrány miatt!

kesztése alatt. Létesítése egy névtelen bizottmánynak tétetett tisztévé, mely azonban a társaság más tagjai segedelmével is élhetett; de a társaság, mint olyan, a ‚Szemlé'-ben előterjesztendő tanokat és itéleteket magáéinak nem vallotta, azaz: a felelelősséget azokért nem akarta elvállalni. Jól is tette, mert a birálatok, melyek itt megjelentek, egykettőt kivéve, aestheticai s psychologiai fejtegetés és okadatolás nélküli ügyetlen compiláczók voltak, s egyforma silányságuk mellett csak abban különböztek, hogy egyik a másikkal homlokegyenest ellenkezőt állitott. Még most is talány előttem, hogy birták az alapos tudományu s jóhirü criticust, Erdélyit, rábeszélni, hogy ily következetes irány s határozott elv nélküli ‚clique'-nek czéhmestere legyen? mikor már a Kisfaludy-társaság, melynek tekintélyére szorult, határozottan tiltakozott az ellen, mintha e lapnak vállalkozói egyszersmind az ő választottjai is lennének! Tudta pedig, miért teszi? hisz nyilvános titok volt, hogy e

vállalkozók közt találkoztak, kik talentom, kimüvelt izlés és kritikai öntudat hijával, mint szerzők, megbuktak, s fogták magukat, a kritika mezejére csaptak, mintha oda talentom, műveltebb izlés s kritikaibb öntudat nem is kivántatnék; mások, kik birtak ugyan némi ismeretekkel, de épen ezen némi ismeretek által lettek egyoldaluakká, mert nem birtak általános ismeretekkel; ismét mások, kik a széptan mestereivé tolván föl magukat, mindanynyiszor görcsöket kaptak, valahányszor e szót hallották: szép! végre egy sereg francziafaló, szerencsétlenül járt drámaszerző, halottbemondó stb., kik valamenynyien csalhatatlan műphilosophoknak tarták magukat, noha már Jean Paul megmondta: hogy csak az a jó aestketicus, ki elméleti tanulmányát gyakorlatilag s pedig szerencsésen használja, szóval, ki elmélet és gyakorlat embere egyszersmind. —

Mondtam, hogy sok bajom volt ezen urakkal, először mert lehetetlen volt e tudomá-

nyos handabandákat türelemmel nézni, s irodalmunk érdeke ellenére azok megtorlására ajtót zárni oly elismert irói tehetségek előtt, melyeket atyafiság, barátság, azonelvüség, egy füzet hitvány vers, pohár bor, s a jó ég tudja, mi egyéb, nem emelt még e ‚czéh'-nek díszes sorába; s másodszor, mert a ‚Szemle' agents provocateurs-jei ellenében kénytelen voltam magamat azon személyeskedésig menő megtámadások ellen védeni és védelmeztetni, melyeket ezen irodalmi óriások — persze névtelenül, mert azt tartották, hogy az iróra vagy művére nézve mindegy, akárki mond fölöttük itéletet? de azt nem gondolták meg, miként ezt rendkivüli elbizottságuktól nem is lehetett várni, hogy nem minden embertől telik okos és igazságos itélet — lapom tudományos értéke, keletkezése, jelleme, színe, szaga, igaz és álnevü dolgozótársai ellen intéztek, s melyeket, ha a ‚Szemle' még tovább él, alkalmasint kiterjesztettek volna még az ‚Életképek' olvasóira is. —

Hogy ily vitát aztán nem lehetett glacés keztyükkel folytatni, természetesnek fogják találni, kik dolgozótársaim jellemét és tehetségeit ismerve tudták, hogy nem lesznek hajlandók megcsókolni a veszszőt, melylyel sújtatnak, mint tették azok, kiknek irói élete csupán a kedvező birálatoktól föltételeztetett, s kiket csak a félelem kergetett a ‚szemleirók' táborába. — Bajza, Czuczor s többen nyilvánosan tiltakoztak lapomban azon imputáczio ellen, hogy a ‚Szemlé'-be irnak, a mi ennek tekintélyét (ha lett volna is) nem volt épen képes emelni; leghatalmasabb szövetségesünk azonban a közönség volt, mely a minden héten egyszer, műmellékletek s divatképek nélkül, öreg betükkel csak egy hitvány iven megjelent lapért a nyolcz ezüst forintot nagyban sokallotta, s a ‚Szemle' ismeretlen nagyságait az ő hánykolódó dicsőségükben szépen magukra hagyta.

Meghalt bizony az nem sokára. A Kisfaludy-társaság, melynek egy igen kis töredéke

az egésznek czímét bitorolta, valamint e halvaszületett vállalatnak anyagilag sem hasznában sem kárában nem részesült, úgy annak szellemi dicsősége után sem sovárgott — s hagyta azt szép csendesen — pap és harangszó nélkül — elveszni!

— — — — — — — — —

De térjünk viszsza tulajdon lapom ügyére.

Rendes kerékvágásban ment minden: én és előfizetőim jóformán meg voltunk egymással elégedve, dolgozótársaim egyre szaporodtak, úsztam a jó kéziratok bőségében: mi kellett több, mint egy kis megakadás, hogy el ne bizzam nagyon magamat!

Február közepe felé meghivást kaptam Bécsbe a — főcancellárhoz. — Budán kifogytak a puskaporból, tehát az ostromot Bécsből kellett folytatni. — Megvallom, hogy nem éreztem magamat méltónak enynyi figyelemre.

Gróf Apponyi, kivel ez alkalommal először találkoztam, főúrí nyájassággal fogadott. Ismételte, mit a ‚Honderü'-höz irt levelében mon-

dott, s határozottan kijelenté, hogy a dolog így nem mehet tovább, s ha Széchen nem tudott vagy nem akart módot találni, annak más fordulatot adni, meg fogja ő a csomót oldani, akár tessék ez ‚hatalmas' pártfogóimnak, akár nem. (A ‚hatalmas' szónál iróniai mosoly vonult át ajkain.) Aztán a dolog financiális oldalára térvén ötezer ezüst forintot ajánlott az ‚Életképek'-ért, nem követelvén azonban, hogy Horváth Lázárral egyesüljek, mit ő maga is compromissióm nélkül kivihetőnek nem talált, s megjegyzé, hogy e kárpótláson kivül a kormány egyéb kedvezéseire is számíthatok, a nélkül, hogy ezért ‚meggyőződésemet' (ismét az előbbi iróniai mosoly) áruba kellene bocsájtanom, s e jóakaratot hivatalos kötelességem teljesítésén kivül még más módon is megszolgálnom. — Elég őszintén és loyalisan nyilatkozott ő exczellencziája; s én egyhéti határidőt kértem, hogy a dolgot éretten megfontolhassam, igazán mondva, hogy a canczellár ajánlatára nézve pártfogóim véleményét kitudjam. A

gróf ezt sejteni látszott, s mint a ‚fontolva-haladók' fővezére nem ellenezheté, hogy elveit, irányában, alkalmazásba ne hozzam*).

---

*) Az audienciára, melyre meghíva voltam, három egész napig kellett várakoznom. Azok, kik az akkori szokást az udvari cancellariánál ismerték és tudták (vagy tapasztalták), hogy hazánkfiainak, ha ügyes-bajos dolgaikban Bécsbe jöttek, néha két hétig is kellett várakozniok, míg a főcancellár színe elébe juthattak, a mi a szegény emberekre, kik az ország legtávolabb részeiből, s többnyire gyalog fölfáradtak, s olyanokra nézve, kiknek otthon sürgősb dolgai voltak, mint napokig őgyelegni a cancellaria épületében, s a német portás biztatásait hallgatni, hogy tán holnap vagy holnapután rájok kerül a sor, miután ma ő exczellenczíája — vadászaton van, igen mulatságos volt: különös kedvezésnek tartották, hogy oly korán jutottam e szerencséhez, s nem is akarták jóformán elhinni, hogy megtörtént velem.

Az önkénytelen szünetelést úgy a hogy szórakozásra használván föl, betévedtem egy este a wiedeni szinházba, hol Lind Jenny az ‚Alvajáró'-ban Amina szerepét énekelte. Egészen elvarázsolta a közönséget, mely kitörő enthusiasmusában szivesen feledte, hogy az isteni Jennyke e rövid előadásért hatszáz forintot dugott el, melyből a közjó egy fillért sem látott. A többi személyzet, Staudiglt kivéve, nem sokat ért. Elvinót valami Stazic énekelte, kit Zágrábban fogtak: tökéletes ujoncz, kinek — mint hallám — szerepét maga Lind tanitotta be. Hangja nem volt kellemetlen, Petzére emlékeztetett, a nemzeti szinház volt tenoristájaéra, de játéka nagyon esetlen volt, s igenis elárulta a kezdőt. Látszott, hogy sokat és szorgalmatosan tanult; de jelesebb énekesnek is, mint ő volt, nehéz lett volna csak némileg is a figyelmet magára vonni oly világhírű művésznő mellett, mint a bálványozott

Kossuth minden, akármi néven nevezendő transactiónak ellene volt, s kételkedvén, hogy a kormánynak bátorsága (értsd ügyessége) lesz, a csomót amúgy nagysándorosan keresztülvágni, azt tartotta, hogy e ‚csapást' be kell várni; Teleki gróf Apponyi ajánlatát nem találta oly jelentéktelennek, hogy a jelen körülmények hozzászámitásával, azt föltétlenül mellőzni kellene; Ráday és Pulszky Kossuth véleményén voltak.

Elmult egypár hónap, s mármár azon boldog (együgyü) hitben ringattam magamat, hogy savanyu lesz a szőllő, midőn egy szép reggel (lehet, hogy esett is, nem tudom bizo-

---

Jenny! — Ez utóbbi vendégszerepei végeztével Staudigl és Meyerbeer kiséretében Londonba ment; Stazic pedig, kit a sok tanulás anynyira megerőltetett, hogy hangját vesztette, viszszament Zágrábba, előbbi mesterségét, a gyógyszerészetet folytatni. Rövid idő mulva azonban hangját ismét viszszanyervén, újra elhagyta Zágrábot s néhány hónapot tanulmányozás végett Bécsben töltvén, új név alatt lépett föl később a pesti nemzeti színpadon, s erős, kellemes hangjával a közönség tetszését csakhamar kivívta magának. Ez énekes a mai tenoristák Ahasverusa: Stéger!

nyosan) fölhíttak gróf Széchenhez a várba, melynek kövezetét már hónapok óta nem koptattam. Ő exczellencziája szokatlanul kegyesen fogadott, s ‚kedves tudomásomra' adta (a hogy a hivatali stylus kivánta), hogy udvari tolmácscsá lettem kinevezve Bécsbe, tizenkétszáz pengő forint fizetéssel, s hogy siessek mielőbb új állásomat elfoglalni.

Lavater sem olvashatta volna ki jobban, mint én, az elnök úr képéből, mint örült, hogy tőlem ily jó módon megszabadulhatott!

Reám nézve pedig most el lehetett mondani: ‚hic Rhodus, hic salta!'

A tőr ügyesen volt vetve. Vagy engednem kellett, vagy resignálni. A kormány, midőn engem előmozdított, a helyett hogy úti levelemet kiadta volna, e színlett nagylelkűsége által az odiumot, melyet a közvéleményben előbbi eljárása ellen ébresztett, magától elhárítván, engem, ha ‚kegyét' el nem fogadom, mint makacs vagy hálátlan egyént vélt a rövidlátók seregének bemutathatni. S miután

továbbá a ‚bureaucraticus rend' úgy hozta magával, hogy mihelyest valaki ‚magasabb fizetésbe lép', előbbi fizetése azonnal megszüntettetik, s igy velem is megtörtént, hogy budai járandóságom beállíttatván új fizetésem az illető bécsi pénztárnál lőn utalványozva, mely — instructiója szerint — azt csak az új eskü letétele után teheti folyóvá: a fölmondás szüksége a kormány (az az: gróf Széchen) részéről többé fön nem forgott, hanem igenis én jöttem azon kellemetlen helyzetbe, hogy vagy elfogadom bécsi hivatalomat, vagy magamnak kell abból magamat elcsapni. Úgy volt biz' az, hogy Apponyi megkötötte a csomót, de azt elvágni — nekem kellett!

Pártfogóim körében e tágy élénk vitatkozásra adott alkalmat. Újra kinyilatkoztatám előttük, hogy távolról sincs szándékom, bármily kedvező föltételek mellett, az ‚Életképek'-től megválni, azt azonban őszintén kell kijelentenem, miszerint — mint családapának — nagy megnyugtatásomra szolgálna, ha a szer-

ződésileg biztosított évi hatszáz forint helyett az ennek megfelelő tőke a pesti takarékpénztárban részemre azonnal gyümölcsözővé tétetnék : mely esetben kész volnék rögtön beadni lemondásomat.

Teleki méltányosnak találta e kivánságomat, s nem rajta mult, hogy teljesedésbe nem ment. Jól mondta Kossuth, hogy ‚a hol nem egy emberrel van dolog, mindjárt van baj'. Sajnosan kellett ennek igazságát ez úttal is tapasztalnom!

A vége az lett, hogy eddigi pártfogóim annak tekintetbevételével, miszerint az akkori censurai viszonyoknál fogva programmom tökéletes megtestesitése igen kétessé válhatnék, a biztozitás pedig csak e föltételhez köttetett; de másrészt a szerződés azon pontja, mely a lap betiltása esetében jövendőm biztosításáról szól, elegendő törvényes erővel nem bir : tetszésemre hagyták, lapomról ezután függetlenül a szerződés föltételeitől

intézkedni. Más szóval, az említett szerződés fölbontottnak nyilváníttatott.

Meg kellett tehát hajolnom a mostoha sors terhe alatt, s a hivatalt elfogadni. Ki az előhozott körülményeket némi figyelemre méltatni, s magát akkori helyzetembe belegondolni szivesked ik: ám dobja rám az első követ!

Egészen kötött kézzel azonban mégsem akartam magamat a ‚hatalom urai'-nak átadni. Az ‚Életképek'-et minden esetre meg kellett mentenem, ha mindjárt magam áldozatul is esem. Fölmentem tehát Bécsbe, s itt Szögyényi László alcancellár úrral, ki mindig jóakaróm volt s mai napig is az maradt, hoszasabban értekezvén, ennek hathatós intervenciójával kivinnem sikerült:

hogy az ‚Életképek' további kiadhatási joga részemre föntartatván, annak szerkesztése Jókai Mór barátomra ruháztatott, ki a lap eddigi szellemének megőrzésére nézve mind nekem, mind a közönségnek elegendő kezességet nyújtott.

S e vívmány annál jelentékenyebb volt, mert a ,Divatlap' is hasonló üldözéseknek levén kitéve mindennap várhatta betiltatását, s igy ha az ,Életképek' megszűnik, hasonszellemü s irányu lap keletkezésére többé remény se lehetett. —

Az a bizonyos ötezer forint pedig Horváth Lazi lapjának javára fordítatott, ki azokat szerencsésen ,bele is ölte'.

XI

— — Május 20-dikán (1847) fölesküdtem udvari tolmácsnak és sorjegyzőnek a magyar udvari cancellariánál, s két hétre rá, junius 5-dikén, Jókai barátom egy igen szép és magvas beszéddel köszöntött be, mint szerkesztő, az ‚Életképek' olvasóinál, melyben a lap irányáról nemzetiségi tekintetben a többi közt helyesen jegyzé meg: miszerint a nemzetiség nem érdem, csak kötelesség, s a ki kötelességét teszi, még avval nincs mint dicsekednie; s hogy ő előtte a nemzetiség simbolumai nem a sarkantyús csizma, meg a déczbunda, — sem a nyerseség, a szószátyárkodás, s — az ólmos bot. — Nem ártana e talpraesett beköszöntőt némely ‚modern' lapszerkesztőnek elolvasni; megérthetné abból azt is, mily hangulatunak kivánta barátom a megtámadást, s mily jelleműnek a

megtámadót, hogy felelet adjon; s milyennek képzelte ő a viszonyt, melyben az irónak olvasó közönségéhez állani kell, — a gyöngédség és figyelem kötelességét, melyel annak tartozik?!

Elutazásom előtt egy nemzeti ünnepélynek voltam még tanuja, melynél nevezetesebbet és magyarabbat alig látott a budai ‚Virányos'. Czélja a budai hegyek régóta pengetett keresztelése, létrehozója Döbrentei Gábor volt. Az öszszejövetel a ‚vadász udvar'-nál történt, honnan déli egy óra után Egressy jeles bandája zenekisérete mellett fölsétáltunk a ‚Himmel', jelenleg ‚tündérhegy'-nek keresztelt gyönyörü kilátásu hegyoromra, hol Döbrentei röviden előadván az öszszejövetel inditóokát s a budavárosi lelkes szószólló által idvezeltetvén, egy városi jegyző (a gyöngélkedő főjegyző Házmann Ferencz helyett) megkezdé a hegyeknek Budaváros köztanácsában is egyhangulag helybenhagyott ezentúli neveiket fölolvasni, mindegyik elnevezést régi okiratokból szedett adatok nyomán commentálva s igazolván. Az

okirat felolvasása után lementünk ismét a ‚vadász udvar'-hoz, hol mintegy 150-en ültünk az izletes ebédhez, melyet víg és komoly toasztok, mind ez ünnepélyre vonatkozók, fűszereztek. Legkitünőbb volt ezek közt dr. Tavassyé, ki a ‚Vajdabércz' elnevezéséről alkalmat vett az elhúnyt jeles költő és emberbarát fölött egy mindnyájunkat megható gyönyörű beszédet mondani. Föltünt, hogy Pestváros egyetlen egy tagja által sem volt személyesítve, s hogy Szepesi (Zipser) úr, a testvérváros polgármestere, ez ünnepélyre aláírási ívvel tiszteltetvén meg, azt üresen küldé viszsza. — Ebéd után késő estig mulattunk még együtt; a hegyrészek tulajdonosai, köztük Derra, Koitzch, Kovács és Rigler, márványkőre igérték vésetni az új neveket s örök emlékezet gyanánt telkeiken fölállítatni, Peakovics választópolgár pedig igen szép pohárral tisztelte meg Döbrenteit, kinyilatkoztatván egyszersmind a magyar nemzet iránti hű ragaszkodását, mi rácznyelvü társainak (akkoriban) épületes például szolgálhatott.

Csak azt szeretném most, huszonegy év mulva, tudni: hány név maradt még meg az akkori keresztelőből, s állanak e a márványkövek?! — —

Pár nap mulva (junius 25-dikén) egy kisebb, de nem kevesbé válogatott társaság gyült ismét egybe a ‚vadász udvar'-nál. Barátim és irótársaim voltak, kiket, másnap végkép elköltözendő, búcsuebédre híttam meg ide. Nem mondhatom, mily keservesen esett, hogy el kellett tőlük válnom; oly jó és nemes lelkek voltak mindnyájan, hogy e veszteséget kétszeresen éreztem; s növelte még e fájós érzetet azon kínos gondolat, hogy rokonszenvező szívem azon idegen égöv alatt, hová végzetem kilökött, s oly emberek közt, kik velem sem örülni sem szenvedni nem tudnak, egyedül, elárvultan fog maradni.

Vendégeim közt voltak a széplelkü Szlávy Sarolta és Hollósy Nelli is. Beestveledvén gyalog mentünk haza, s lakásom előtt még egyszer és utóljára fájdalmas búcsut vevén, a

viszonlátás kétes reményével váltam el tőlük sok — örök időre. — —

Asztalomon egy csinos albumot, s ebben barátim mindegyikétől egypár sort beirva találtam. — Nem végezhetem be méltóbban e kötetet, mintha azok közül néhányat napvilágra bocsájtok. Tudom, hogy a kegyes olvasó velem együtt meg lesz győződve, hogy e gondolatgyöngyök ‚Emlékirataim' legbecsesebb részét teszik.

* * *

Olvastad, úgy-e bár a bibliába
Az olajos korsó történetét?
Az van megirva róla, hogy hiába
Ömlött, mert újra mindig megtelék.

Ez olajkorsó az élet kéje;
Azért kaczagom a bolondokat,
Kik alig mártják nyelvöket beléje
Eszélytelen gazdálkodás miatt.

A bölcs hoszszu kortyokban hajtogatja
E korsó édes nedvét untalan;
Mért gazdálkodnék? a midőn jól tudja,
Hogy minden perczben ismét tele van.

Petőfi Sándor.

„— — természet! istenem te vagy,
Törvényeidnek hódol életem!“ —

Shakespeare.

Van oly növény, mit a rontó elem —
Midőn elpusztításán dolgozik —
Kővé változtat, vértet ad reá,
Mely emésztő hatalmának daczoljon:
A nagy természet e műtételét
Az embervilágban ismétli szinte.
Egy példával én is szolgálhatok.
A balsors engem addig döngetett
Öklével, úgymint a gazemberekkel:
Hogy már egészen vassá változám,
S a döngetés többé már nem nekem fáj,
Hanem fáj az öklöknek, melyek ütnek.
Tanácslom, hogy mindenki öklöződjék,

Mert így szokás a lelket edzeni.
Csupán rajtunk áll ám az életet
Pokollá tenni, avagy égivé.
Méltatlan bántalmak felett evődvén
Gaz ellenidnek győzedelmet adsz;
De megvesznek sikertelen dühökben
Elzúzván öklüket vaskebleden;
S a sírba, melyet igy számodra ástak:
Ők, a gazok temetkezendenek.
Fölteszem, hogy tisztába légy magaddal,
S helyed becsülettel foglaljad el.

Tapasztalásom szentirása ez.
Én szózatát megértém, és követtem,
S nekem meg is hozá jólétemet
Most, midőn harmincznyolcz éves vagyok.

Egressy Gábor.

Hiában festenők az eget rózsaszínűnek, hogy szebb legyen, mégis kék az; és ez annak igazi szépsége. Költeni, képzelni sem lehet

korlátlanul. Mindenben jellemnek kell lenni. Nyugodt önérzetben keresd, s azon alapítsd erkölcsi becsed, lelki büszkeséged. Igyekezzünk a világ által is becsülendőknek tartatni; de akármit beszél a világ, csak magunk lehessünk meggyőződve erkölcsi becsünkről. Ez a férfias jellem.

Irinyi József.

Sok ember tapasztalatival úgy jár, mint a bányász, ki gazdag érre jutott, de kinek karját a szétrepesztett szikla elzúzta; ez életkincsért sokszor hitünket cseréljük be: a becsületes embernek azonban megmarad még — önérzete.

Pompéry János.

Midőn Silvester éjjelén az év sírba száll, temetője felébe hintjük a száradt virágokat sír-emlékül, melyek az évben életörömeink különben is lazán kötött füzériben elhervadának. Az elhervadtak helyébe ritkán hajt ki egy más, — de ha kihajt, kedves lesz az, mint Ábrahámnak

százéves korában nemzett fia. A megmaradt s az új virágokkal pedig az új év bölcsőjét ékesítjük föl. Ha majd ez idő eljövend, barátságod egyike lesz ezen ritka s ép azért kedves virágaimnak. Hadd örüljék soká illatozásának.

Kun Lajos*).

Egyszer meg kell halni; egyszernél többször pedig úgysem kell. Ez az én philosophiám. Jobb a születés órájánál a halál órája.

Jókai Mór.

Fővárosi ujdonság. (Czím, mely alatt mindenfélét lehet elmondani, főkép ha a censura hozzá nem fér.)

— — Egyébiránt halál a vége mindennek. S azért nevetem a nagy képeket és hoszszu pofákat. Igazi hoszszú képnek csak az örökké-

*) Agatocles név alatt igen sok érdekes czikket írt lapomban, s legszorgalmatosabb vidéki levelezőm volt. Ismeretségét, mint már mondám, Pompéry barátomnak köszönhetém, kinek földije volt Miskolczról.

valóság illik be, — s nem nevetni való bolond-e, a ki az örökkévalóság képzelhetlen nagyságu rőfjét illeszti parányi porhűvelyéhez? — — Vanitatum vanitas! — Kölcsey sírdombján épen oly pietástalan czigánykereket hány az utókor, mint a két szomszédén, Nagy Péter és Kis Pál uramén. — S ért-e már nagy kép valaha czélhoz e világon? Dicsőség nincs, mely eléggé fényes lett volna, s Napoleoné is Szent Ilonában végződik. Szabadság?! Harmincz franczia revoluczió után is ábrándos bolondnak fogják kikiáltani Rousseaut. — Elégültség csak a szótárban van az E betű alatt. Állandóság még a szerelemben sincs. Nyugalom talán valahol egy más világon. Vagyon és gazdagság... nem mondom meg kinél? Hatalom a gazdadoknál. Bölcsesség istennél. Kényelem a püspököknél. A becsület elbújt még Diógenes lámpája elől. A boldogságot agyonverte Kain még a paradicsomban. A nagyság, jellem és szépség igazi fogalmát még mindig keresi a philosophia... ,denique reliqui quid habemus praeter

miseram animam ?' kérdem Sallustius Catilinájával. — — Nevetem a nagy képeket s kinevetem magamat is, midőn itt oly szörnyű hosszura van szerencsém kinyújtani ábrázatomat.

Pákh Albert.

Emlékdüh. A kedvnél nincs szebb tündérleány, s te szeretsz vele ölelkezni, hogy simogassa lágy selyemkezével szívedet örökre. Egyébiránt tán nem is tudod, hogy a kedvet nem a világ pedans istene teremtette, ki aristocratice hányta így öszszeviszsza a nagy mindenséget; hanem egy vele egykoru s tőle külön- és önálló őserő: a bor. Az isten a borban s a bor által előidézett ‚spicz'-ben a hallhatatlanság ezen delejes perczében nyilatkozik valódilag s legtöbbször; — s positiv tudom, hogy az isten, minekelőtte hozzáfogott a teremtéshez — lecsipte magát; mert különben megrokkant volna a teremtés legnagyobb remekműveinek: a szerelemnek, barátságnak, költészetnek, s — a tokaji

hegynek alkotásában. Nem kivánhatok tehát neked szívem szerint jobbat, mint hogy adja meg neked az ég a bornak szeretetét s legyen egész életed borizü. Az én religióm a bor. S utána imádom a kutyát, mely Diego Leon oldala mellett a forradalom golyójától vérzik el, s mert a hívség istene kutyaszívben lakik. Aztán jön a — leány! — S mivel ittam jó bort, öleltem szép leányt, bírok hív kutyát, ég lelkemben szívem választott népe iránt a szeretet, a szenvedélyes vonzalom szent képessége, s meghalok a barátságért: mindezért ‚per tu' vagyok az istennel. Legyenek hasonló okaid reá.

Lisznyay Kálmán.

Szíved köztünk maradjon!
Szellemed az ‚Életképek'-nél!
Túl a határon úgyis csak gép kell.

Szigligeti.

A leglángolóbb szabadságszeretet sugara Tell keblében halálosan sebzé meg Helvéczia